

Első kötet. — Második kötet. — Harmadik kötet. — Negyedik kötet. — Ötödik kötet. — Hatodik kötet. — Hetedik kötet.

Nyolczadik kötet.

I. Szám. A helynevek és a történelem. *Pesty Frigyes* r. tagtól. 40 kr. — II. Szám. Erzsébet Anglia királynője és Ausztria. 1563—68. Adat a XVI. század vallási történelméhez. Kiadatlan kútfők nyomán. *Werthcimer Ede*től. 30 kr. — III. Szám. A királyi könyvek a egyes-házakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imre* lev. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. Az első hazai hírlap. 1705—1710. *Thaly Kálmán* lev. tagtól. 30 kr. — V. Szám. Döbő István Egerben. Székfoglaló értekezés. *Gyárfás István* lev. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Szalay Ágoston emlékezete. *Deák Ferenc* l. tagtól. 10 kr. — VII. Szám. Északnyugoti utam. *Rómer Flória* rend. tagtól. 10 kr. — VIII. Szám. Bél Mátyás. Székfoglaló értekezés. *Haas Lajos* r. tagtól. 40 kr. — IX. Szám. Tata fénykora. (1412—1542.) *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — X. Szám. A körmöczi régi kamara és grófjai. *Krizskó Pál*tól. 40 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Szám. A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Francia- és Spanyolország közt. 1787—1790. (Adalék Ausztria keleti politikájához.) Kiadatlan források alapján írta *Werthcimer Ede*. 50 kr. — II. Szám. A Limes Daciens első része. *Torma Károly* r. tagtól. 90 kr. — III. Szám. Jelentés a gyulafehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. *Szilágyi S.* r. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. A kalendáriumokról. *Jakab Elek* l. tagtól. 40 kr. — V. Szám. Az aquincumi amphitheatrum északi fele. (Jelentés az ottani ásatásokról.) *Torma Károly* l. tagtól. Nyolcz fametszettel * tizenöt fénynyomata táblával. 1 frt. — VI. Szám. A zámbi és oltai apátságok. *Balászy Ferenc* l. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. *Szilágyi S.* r. tagtól. 10 kr. — VIII. Szám. A Renaissance kezdete és fejlődése, különös tekintettel hazánk műépítészeti emlékeire. *Miskovszky Victor* l. tagtól. 40 kr. — IX. Szám. Marsigli élete és munkái. *Beliczay Jónástól*. 60 kr. — X. Szám. Az európai vasuti ügy fejleményei és eredményei a magyar magánjog szempontjából. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 50 kr. — XI. Szám. A paraszt vármegye. *Gyárfás István* l. tagtól. 30 kr. — XII. Szám. Adatok a helynevek történetéhez. *Majláth B.* l. t. 20 kr.

Tizedik kötet.

I. Szám. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. A stockholmi kir. svéd államlevéltárakban s az upsalai egyetemi könyvtárban őrzött adatok alapján írta *Szilágyi Sándor* r. t. 20 kr. — II. Szám. Az 1809-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* levelező tagtól. 30 kr. — III. Szám. Forgách Ádám és Báthory Söfia ékszerének történetéből. *Majláth Béla* l. tagtól. 20 kr. — IV. Szám. A Fuggerek jelentősége Magyarországon történetében. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — V. Szám. A jászkúnok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás István* lev. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népeletben. Székfoglaló *Kozma Ferenc* l. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. A Hajduk

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A

JOBBÁGY-ADÓZÁS

1577—97-BEN.

*

ACSÁDY IGNÁCZ

I. TAGTÓL.

(Felolvasta a Magyar Tud. Akadémia II. osztályának 1896. évi május 11-iki ülésén.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA.

1896.

Azok a tanulmányaimban, melyek a magyar állami pénzügyek és közadózás külföldszerű megvilágítására irányulnak, immár a harmadik Habsburgbázi uralkodó, Rudolf király korszakához értem.¹⁾ Szokatlan fényvel és lelkesedéssel koronázták meg 1572-ben a húsz éves trónörököszt, de mikor atyja halálával (1576. okt. 12.) reá szállt a királyi hatalom, a nyomor és szenvedés írja még sokkal nagyobb mértékben rázúdult szegény hazánkra, mint annak előtte. Pár hónappal trónra lépése után a király megújította a békét a szultánnal s megújította azt mindig, valahányszor lejárt, de békepolitikája nem áldást, hanem leírhatatlan gyászt és inséget hozott arra a már szertelenül lepadt, megfogyott, elszegényedett magyar királyi területre, melyet atyjától örökölt. Ez a béke csak a papíron volt meg, de nem adott oltalmat a magyar királyságnak, mert a magyarok királya nem bírta, de nem is igen próbálta fegyveres erővel hatékonytá tenni a szerződést. Az ő békepolitikája csupán arra irányult, hogy visszatartsa a szultánt, akkor még Európa legfélelmetesebb uralkodóját, olyan hadjárattól, melyben három világrészre terjedő birodalmának egész erejével támadja meg a Habsburgok monarchiáját. Ezt a célt Rudolf csaknem húsz esztendőn át el is tudta érni s az ozmánok ez időben nem viseltek ellene olyan háborút, mint legutoljára Szulejmán szultán 1566-ban, midőn Zrínyi Miklós és szigetvári hősei vérök hullásával mentették meg Bécsset az új ostromtól s az osztrák tartományokat a pusztulástól.

¹⁾ Az előbbi munkák: 1. Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526—64. 2. Két pénzügytört. tanulmány: a) A pozsonyi és szepesi kamarák 1565—1604. és b) A jobbágyadózás 1564—76. — Megjelentek a m. tud. Akadémia kiadásában.

Az örökös tartományokat megvédte tehát Rudolf király békepolitikája, ellenben a király magyar területét legnagyobb részében tényleg kiszolgáltatta a töröknek, s állandóvá tette ott az úgynevezett kisháborút, az apró harcokat, a török katonák, portyázók, zsványok betöréseit, a rosszul felszerelt véghegyek örökös zaklatását, a király alattvalóinak tömeges kifosztását, rabszjra fűzését vagy legalább szétkergetését, a királyi terület messze vidékeinek feldúlását. A magyar király maga békében élt ugyan a szultánnal s ezt a békét évi adóval vásárolta meg, mely részben magyarországi jövedelméből telt ki. De a magyar népre, a magyar államterület királyi részére ez a béke a valóságban ki nem terjedt. Formaszerű hadjárat sokáig ott sem vívatott ugyan, de mégis szakadatlanul folyt a hadakozás, a vérontás, a dúlás-fosztás; népes, virágzó községek tömegesen hamvadtak el s lakóik koldúsbokra vagy rabszjra jutottak. Rudolf királynak csupán első hat évi uralkodása alatt egyedül azon nagyobb támadások és betörések száma, melyek nyoma a közös hadügyminisztérium meglevő irataiban fennmaradt, meghaladta a százötvenet.

A magyar király békepolitikája megfelelt tehát örökös tartományai érdekeinek, de mindinkább tűrhetetlen állapotba juttatta Magyarországot, mert sorsát lényegileg az elbizakodott, embertelen török szomszéd kegyelmére, szeszélyére bízta. Sőt a király nemcsak oltalmat nem adott többé népének, nemcsak maga nem torolta meg a török féktelenkedéseit, hanem egyenest gátolta, tiltotta a megtorlást magyarjainak is, akadályozta őket az önvédelemben. E magatartásával valóságos kétségbeesésbe hajtotta őket. A közhangulat mindinkább elmérgesedett s az országgyűlések egyre szenvedélyesebben fakadtak ki a gyámoltalan, gyászos politika ellen. Az a nemzedék, mely akkor élt e hazában, ötven esztendő keserves tapasztalatain okulva, rég lemondott arról a magas röptű reményről, hogy koronás királya örökös tartományai s a német császárság sokféle segélyforrásaival megtöri az ozmánok hatalmát, visszaszerzi az elvesztett területeket s helyreállítja az állam egységét. Már Miksa idején hiú ábrándnak bizonyultak az ilyen várakozások s mindinkább ki is szorultak a nemzeti politika számításából, tervezgetéseiből. Rudolf alatt a magyarság már nagyon leszállította

reményeit, lemondott arról, a mi elveszett, bele törődött a szétdaraboltság állapotába s megelegedett volna azzal, ha ama kis területen, mely számára megmaradt, háborítlanul élhet, békességesen megmaradhat. De ekkor már ez a szerény vágya sem teljesült, mert a királyi terület lakói sokkal szerencsétlenebb állapotra jutottak, mint Erdély vagy akár a teljesen török uralom alatti vidékek. Az országgyűlések ismételve rámutattak, hogy a török alattvalók jóval kedvezőbb helyzetben vannak, mint a királyiak, kiket nemcsak a török keze sújt, hanem a király idegen zsoldos hadai is a legkegyetlenebbül zsarolnak. A nemzet méltán látta egész lételét kockára téve, mert a kit a török megkímélt, azt a német katonaság tette tönkre. A török betöréseit és pusztításait ez a fizetetlen zsoldos had nem tudta megakadályozni, hanem e helyett kiszípolyozta, kiélte azokat az országrészeket is, hová a török portyázók el nem hatoltak. Inkább halál vagy a török uralom, mint ez a szörnyű állapot — hangzott fel ismételve az országgyűléseken, melyek iratai a nép kétségbeejtő, tűrhetetlen helyzetét megrendítő színekkel esetelik.

Rudolf király nemcsak nem akart a bajon segíteni, hanem hogy a rendek panaszaitól szabaduljon, minél ritkábban tartott országgyűlést s ha tartott is, azokon 1583 után személyesen meg nem jelent, hanem vezetésüket testvércire bízta. Abszolutisztikus hajlamai, melyekhez utóbb lelki egyensúlyának megéngása járult, kezdettől fogva bizalmatlanná tették a rendek iránt s ha tisztán rajta áll a dolog, sohasem is tartott volna országgyűlést. Húzta-halasztotta összehívását, a mennyire lehetett s csak is azért hívta össze, hogy adót szavaztasson meg vele. Bármí üres volt kincstára, bármennyire szüksége lett volna az adóra, gyakran évek multak el a nélkül, hogy országgyűlést tartott volna. Inkább lemondott az adóról, semhogy a rendekkel érintkezzék. Még trónra lépte előtt, az 1576-ki országgyűlés két évre szavazta meg az adót s így 1578-ig Rudolfra nem forgott fenn a kénytelenség, hogy országgyűlést tartson. Nem is tette mindaddig, míg az adóévek le nem jártak. Azzal sem sietett, hogy mint uralkodó király, bemutassa magát hű rendeknek s egész 1578-ig várt, hogy ezt megtegye. Ekkor is az adómegajánlás kényszerítette a gyűlés megtartására

s minthogy országgyűlés nélkül nem volt módja adót szedni, utóbb néha három évre is lemondott minden adóról, csakhogy országgyűlést ne kelljen tartania. Végre a rendek iránti idegenkedése annyira ment, hogy tanácsosainak legsürgetőbb előterjesztései és kérelmei hatástalanok maradtak s csak idegen diplomáciai beavatkozás vehette rá, hogy összehívja az országgyűlést. E bizalmatlanság és minduntalan nyilvánuló ellenszenv természetesen a rendekre sem maradhatott hatás nélkül. Gyűléseik egyre viharosabbak lettek, a király önkénykedései, a törökkel szemben tanúsított tehetetlensége, s gyámoltalanságának romboló következményei egyre szélesebbé alakították az örvényt Rudolf és a magyarok közt s természetesen készítették elő azokat az erős rázkódtatásokat és válságokat, melyek a XVII. század elején bekövetkeztek s végül a koronát is lesodorták Rudolf fejéről.

Pénzügyi és közadózási tekintetben Rudolf hosszú és áldatlan uralkodása két, egymástól lényegesen különböző korszakra oszlik. Az egyikben, mely bezárólag 1597-ig terjed, állandóan és változatlan a régi értelmében vett porta, vagy a lakott egész jobbágytelek maradt az adó megszavazásának és behajtásának alapja. Ez időben, mint Ferdinánd és Miksa királyok korában tette, az országgyűlés mindig egy egész jobbágytelek után szavazott meg bizonyos összeget, a legtöbbször 2 frtot adóban. A jobbágytelkeket azután összeírták, mely alkalommal a fél-, harmad-, negyed-telkek egészekké adattak össze s a hány ilyen lakott egész telek volt, amnyi portát vettek fel s annyiszor 2 frtot (ha több volt megszavazva, többet) szedtek be adóban. 1598-ban azonban az adóalap és adókules megváltozott, mert a porta helyére a ház (domus) vagy füst (fumus) lépett, mely egészen más eredményekre vezetett. Maga az 1598: IV. t.-cz. azt mondja, hogy ezzel olyan újítás lépett életbe, mely soha azelőtt (itt azonban csak az 1526-tal kezdődő idő értendő, mert az előtt néha nálunk is füst vagy ház, nem pedig porta szerint szavazták meg az adót, minnek emléke azonban, úgy látszik, akkor már kiveszett a köztudatból). Magyarországon nem dlvott (quae quidem domorum communitatio et contributio etsi haecenas in Hungaria in usum nunquam fuerit). A kamarák iratai és számadásai szüntön

határozottan kiemelik, hogy 1598-ban új korszak kezdődik a magyar adózásban,¹⁾ mely lényegesen különbözik az előbbitől. Ez okból a jelen tanulmány is csupán az első időszakot, az 1577—97-ki huszonegy esztendő töltheti föl, midőn adóalapul a porta még változatlanul fentartatott s egy egész jobbágytelekkel egyenlőnek vétetett. Ez ebben a 21 évben történik utoljára, ámbár 1609-ben ismét elejtették ugyan a házak szerinti adózást s visszatértek a portához. Csakhogy akkor a porta fogalma gyökeresen megváltozott, mert a XVII. században nem többé egy, hanem négy egész jobbágytelket vagy 12 zsellértelket értettek alatta, a XVIII. században pedig a porta fogalma még nagyobb átalakuláson ment át s a régi név alatt egészen más adóügyi fogalom rejtett, mint akár a XVII., akár a XVI. században. A porta azon értelemben, melylyel az eredetileg bírt, s melyben azt a nemzeti királyság Habsburg-házi uralkodóinknak örökül hagyta, Rudolf alatt és pedig az 1577—97-ki időszakban szerepel utoljára s épen ez az oka, hogy a jelen tanulmány kizárólag e 21 évre terjed ki, melyekben azonos lévén az adókules, az elért eredmények egymással s az előbbi évekével összehasonlíthatók.

Rudolf király uralkodásának ezen első szaka nemesak az adóalap, hanem az egész pénz- és adóügyi politika tekintetében is a régi nyomokon halad s új eszmékben, merész kísérletekben egyaránt szertelenül szegény. A mint hadvezérei és államférfiai, akképen finanszpolitikusi is kevés tehetségű, jelentéktelen emberek s az országgyűlési előterjesztések kidolgozása körül a különböző bécsi és magyarországi főhatóságok közötti tárgyalásokban, valamint magokban a királyi előterjesztésekben új gondolat ritkán merül föl. Rendesen ugyanazokkal a kívánságokkal lép Rudolf az országgyűlés elé, melyekkel atyjának előterjesztéseiben találkoznak. O is ki akarja terjeszteni az adókötelezettséget azokra az urbéres elemekre, melyek a portális adózás keretébe nem tartoztak, mert nem földműveléssel keresték kenyerüket. Hyenek a zsellérek, ruthének, oláhok,

¹⁾ Instrukciones camerales N. M. azt mondják: Anno 1598 hoc anno secundum domus fieri incepta. — Egy másik számadáskönyv: 1598 primum cepta est communitatio secundum domus fieri.

nézők, anabaptisták és zsidók. Már 1578-ban csaknem szó szerint ismétlé atyjának ide vonatkozó előterjesztését, de a kívánsága csak 1593-ban teljesült, midőn a törvény az urbéresnek minden rétegére, nemzetiségre és felekezetre, valamint az adózók földesuraira való tekintet nélkül megállapította az adózás kötelezettségét. Az urbéresekre akkor a törvény igazán általánossá tette a teherviselést s hogy az elv mindenkiel szemben érvényesíthető legyen, a mentességek és kiváltságok érvényét jobb időkig felfüggesztette. Sőt 1596-ban a rendek még tovább mentek s magokat adóztatták meg, saját zsebéből is fizettek adót s így ebben az esztendőben a köztelherviselés az ország minden rendű és rangú lakosára kiterjesztetett. E tekintetben Rudolf király, az akkor folyó háború benyomásai alatt, olyan eredményt ért el, melyvel atyja nem dicselkedhetett, noha ő volt az, a ki a teherviselés általánossá tételét legalább az urbéresnek minden rétegében unós-untalan sürgette.

Ellenben más reformterveivel, melyeket szintén atyjától örökölt, Rudolf már nem bírt boldogulni, főleg azért nem, mert viszonya a rendekhez a saját hibájából mindinkább megromlott s az országgyűlés méltán nem érezhetett kedvet a király hatalomkörének kiterjesztésére. Így hasztalanul újította meg abbéli kívánságát, hogy a *rovó* (dicator), illetve az egész rovói intézmény szilárdabb szervezetet nyerjen, hogy kivétessék a rendi befolyás alól s minden tekintetben királyi hivatallá alakíttassék át. A király szabad kezet kért a rovó kinevezése körül, fokozni akarta a megyei tisztek felelősségét az adóügy terén reájok háruló teendőknél, sőt az adóbehajtásnál a katonai hatóságok közreműködését is igénybe kívánta venni. Minde kívánságait a rendek állhatatosan elutasították s az adóügyi szervezetet fenntartották úgy, a mint az Miksa király alatt alakult.¹⁾

Még erélyesebben visszautasították Rudolfnak azt a kívánságát, mely oda irányult, hogy a hódolt lakosok élveztsék a féladó kedvezményét, melyet 1548 óta törvény útján élveztek.

¹⁾ A Miksa alatti viszonyokról, az adózásból kimaradt rétegekről, a rovóról, kinevezéséről és teendőiről, a megye szerepéről az adóbehajtásban stb. bőven szólók két pénzügytört. tanulmány 141—150. lap.

Ez a kívánság szintén még Miksától származik, kinek uralkodása idején ez ohajnak volt némi jogosultsága, mert a János Zsigmond fejedelemmel folytatott háborúban egyes vidékek Erdélynek hódoltak be s e kétes ezímen vették igénybe a féladó kedvezményét. Ellenben Rudolf alatt már kizárólag a töröknek való behódolások forogtak fenn. Anna községek, melyeket a király megvédeni nem bírt, magok igyekeztek némi kiméletet vásárolni a szomszéd töröktől, behódoltak s állandó adót fizettek neki, hogy ősi telkeikről el ne őrítse őket, házaitkat föl ne perzselje, ingó vagyonukat el ne rabolja. I. Ferdinánd korában kezdődik ez a behódolás s akkor senkinek sem jutott eszébe, a hódolást másnak, mint a végszükség tényének tekinteni, melyért az illetők nem felelősek, hanem felelős az állam, a király, a ki kényszerhelyzetbe hozta, mert nem képes megvédeni alattvalóit. De ha a király meg nem védte őket, nem is kívánhatta tőlök a rendes adót, hanem természetesen bizonyos kedvezményben volt köteles őket részesíteni. Így fogta föl a behódolást a korona és az országgyűlés s e helyes fölfogás az 1548 : XXIV. törvényezikben nyert kifejezést, mely kimondotta, hogy a hódoltak csak felét fizessék a törvényesen megszavazott adónak. Rudolf király szemében azonban állandóan szállka volt ez a törvény, noha éppen ő hanyagolta el leginkább a honvédelmet s kényszeríté a lakosságot a további behódolásra. Ezt csak a kellő katonai hatalommal lehetett volna megakadályozni. A király azonban áldatlan békepolitikájával kiszolgáltatta alattvalóit a töröknek s az alattvalók csak a behódolással menekülhettek a végpusztulástól. Így a behódolás folyton terjedt s a királyi területhől egyre nagyobb darabok jutottak vegyes uralom alá, sőt némelyek egészen kivonattak a király koronája alól. Ez kétségkívül óriási baj volt, mert a király uralmát egyre szűkebb körre szorította. Rudolf minden országgyűlésen rideg színekben festette ez állapot ártalmas voltát, okát azonban nem a saját mulasztásában, hanem a szerencsétlen hódoltakban kereste. Önkénytesnek, süségstől nem parancsoltanak nyilvánította a behódolást s olyan törvény alkotását sürgette, mely a behódolást fej- és jószágvesztéssel sújtja, vagy legalább a féladó kedvezményétől fosztja meg az illetőket. A király úgy okoskodott, hogy azt

a községet, melyet a török ellen megvédeni egyáltalán nem lehet, inkább le kell rombolni s lakóit más vidékre költöztetni, semhogy a töröknek behódoljon. Ez azonban képtelen kívánság volt, mert sok száz községet, egész vármegyéket el kellett volna pusztítani, melyeket a király tehetetlensége a behódolás veszedelmébe döntött. Az országgyűlés helyesen fogta fel a dolgot s a király minden sürgetésére következetesen azt felelte, védje meg a fenyegetett községeket s akkor senki sem fog behódolni.

Mínthogy azonban a király ezt az egyedül célhoz vezető tanácsot nem követte s nem oda törekedett, hogy magyar alattvalóit védje, hanem csupán arra szorítkozott, hogy Magyarországon örökös tartományait védje meg, a királyi terület szörnyű pusztulásnak indult s ezzel adófizető képessége is évről évre nagyobb mértékben csökkent. Ha azt a portaszámot, mely 1577-ben adózott, az 1597-ivel szembeállítjuk, a számok rideg világításában lép eléünk Rudolf békepolitikájának áldatlan eredménye a királyi terület csökkenésében és általános pusztulásában. Azokban a vármegyékben, melyekben a király maga uralkodott s melyek a hódoltság útján nem álltak kapcsolatban a törökkel, a jelzett időben a porták száma, noha az összeírás ugyanazon elvek szerint történt s egy portának egy jobbágytelek vétetett, mindenütt roppantúl lepadt. *Pozsony*-vármegyében 2991-ről 1670-re, *Turóc*-ban 408-ról 301-re, *Árva*-ban 179-ről 150-re, *Liptó*-ban 399-ről 253-ra, *Szepes*-ben 484-ről 380-ra, *Sáros*-ban 1130-ról 918-ra, *Újorszá*-ban 264-ről 102-re szállt a portaszám.

Még nagyobb a hanyatlás a törökökhöz közelebb eső vármegyékben. A hódoltság évről-évre messzebb vidékekre kiterjedt s midőn végre 1593-ban a nagy háború is kitört, a kincstár a török közelében levő vármegyékből már alig húzott valami jövedelmet. 1596-ban *Győr*-megyéről, melyben még három évvel ezelőtt 294 porta adózott, azt mondják, hogy Győr vára elveszte óta nem adózik, *Esztergom*-ról, mely három évvel ezelőtt még 170 hódolt portával szerepelt, azt mondják, hogy teljesen pusztán áll, *Veszprém*-vármegyéről pedig, mely 1588-ban még 746 hódolt porta után adózott, azt, hogy 1593—96-ban adót egyáltalán nem fizetett. Az úgynevezett egrí vármegyék *Borsod*, *Heves*, *Pest*, *Külső-Szolnok*, *Csongrád*, melyek előbb 5—6,000 porta után

adóztak. Eger elvesztével 1596-ban már csak 533 portával szerepelnek, melyek mind Borsodra esnek, míg a többiekhez ekkor a király egyáltalán nem bírt hozzá férni. 1577-ben a szlavon megyékben *Varasd*-ban 1016, *Zágráb*-ban 2702, *Kőrös*-ben 292, összesen 4,010 portát írtak össze. A nyolczvanas években a három vármegye adóügyleg egyesített s adóképessége annyira leszállt, hogy 1596-ban mindháromban csak 1,087 porta találtatott. De még másutt is hasonló volt a hanyatlás: *Sopron*-ban 1039-ről 404-re, *Szatmár*-ban 1326-ról 341-re, *Szabolcs*-ban 1160-ról 178-ra szállt le a porták száma, részint azért, mert a török elpusztította, részint meg azért, mert legálább ez időben megszállva tartotta területek legnagyobb részét s így oda a királyi rovó el sem juthatott.

Ily körülmények közt természetesen a kincstári adójövedelem is roppantúl hanyatlott, ámbár az adótétel magassága nem maradt el a szokásos mögött. Mindazáltal a kincstár e jövedelmi forrása évről-évre jobban kiapadt s a számadások tanubizonyossága szerint sokkal kevesebbet hozott, mint 20—30 évvel előbb, a szertelenül fokozódó állami szükségletekkel pedig arányban többé nem állott. Az ország védelme egyre nagyobb pénzbeli költséget követelt, ellenben az adójövedelem, a nép szörnyű pusztulása miatt, természetesen évről-évre csökkent.

A későbbi időkben sok a panasz az adóbehajtó gépezet hiányos működése, a pénz kezelőinek hanyagsága vagy hűtlensége ellen. A király és az országgyűlések minduntalan azt hangoztatták, hogy azokat, kik ebben az időszakban az adót behajtották, a pénzt kezelték, meg kell számoltatni, felelősségre kell vonni, a náluk levő hátralékokat meg kell rajtok vagy örököseiken venni. Az egykoru iratok telvék az efféle kívánságokkal s utóbb csakugyan országos vizsgálat tartatott mind azok ellen, kik az utolsó két-harmadfél évtizedben a közjövödelmeket kezelték. A panaszokban kétségkívül volt is valami igaz. Ama több száz ember közt, a ki Rudolf hosszú uralkodása alatt a közpénzek kezelésében részt vett, kétségkívül volt olyan is, a ki hanyagnál, hűtlenül kezelte, részben megtartotta vagyis elikkasztotta a reá bízott jövedelmet. Mindazáltal minél inkább átvizsgálom azt a rengeteg számadási anyagot, mely levéltárainkban e korszakról reánk jutott, annál kétségtelembe

válik előttem, hogy az akkori pénzükezelők egészen jobbak voltak a hűröknel s a memyire a viszonyok engedték, elég lelkiismeretesen teljesítették köteleességeiket. A tisztességük ellen támadt kétségeket, az eljárásuk elleni panaszokat kevésbbé az okozta, hogy az adó behajtása s törvényes céljára való fordítása körül tényleg mulasztást követtek volna el. Az ébresztő a gyanút, hogy az évi adójövedelem nagyon elmaradt a régi mellett s néha neveltségesen esekélylyé vált. Ha például I. Ferdinánd alatt s még később is egy megszavazott forint netto adójövedelmé 40.000 frtot tett, most pedig lesülyedt ez összeg felére, néhol negyedére, lélektanilag nagyon érthető, hogy a szertelenül kedvezőtlen eredményt első sorban a pézkezelőkre vezették vissza, számadásaikat hamisaknak tartották s azt hányták szemökre, hogy a jövedelem egy, talán nagyobb részét, elsikkasztják. Csakugyan történt ilyesmi is s a zürzavaros közviszonyok nagyon megkönnyítették a visszaéléseket. Egészen azonban nem ott rejlett a baj kútfeje. Immár 60—70 éve nehezedett a török uralom a magyar nemzetre, nemcsak teljesen megakasztva anyagi erejének minden további fejlesztését, hanem fokról-fokra megbontva régi gazdasági szervezetét s leapasztva azt a vagyoni tőkét, melyet az előző századok munkája teremtett. A társadalomnak azon számbelileg sem nagyon nagy, a háborúk viharaitól egyre jobban megtizedelt rétege, a sok földműves jobbágyság, mely a portális adózás keretébe tartozott, nem bírta többé az állam óriási szükségleteit fedezni. Rudolf király bomlasztó kormányzata kétségtől károsan hatott, valamint minden közintézményre, akképen a pénzügyi kezelésre is. De leginkább megbomlasztotta az magát a nép social-gazdasági szervezetét, leginkább megbénította a teherbírást, megapasztotta az adóalapul szolgáló közvagyont. Másrészt a királyi terület kiterjedése is folyton csökkent, a behódolás roppantul terjedt, mely körülmények eléggé megmagyarázzák az adójövedelem folytonos apadását. Magának a pénzügyi szervezetnek, a pénzügyi kormányzatnak e csökkenésben semmi része sincs. A király két legfőbb pénzügyi hatósága, a Pozsonyban székelő magyar s a Kassán székelő szepesi kamara, mint az egykoru okiratok végtelen tömegei kétségtelenné teszik, lelkiismeretesen végezték az adóügy terén rájuk háruló köte-

lességeket. A rendek már e korszakban, főleg annak végén, különféle panaszt emeltek ugyan a kamarák és egyes pénzügyi tisztok ellen. Csakhogy e panaszok egészen más természetűek s főleg a hírhedt elkobozásokra, jószágfoglalásokra vonatkoznak. Az adóügyet a kamarák nagy lelkiismeretességgel kezelték s kifogástalan pontossággal számolták el. E tekintetben nem érheti őket kifogás. Csakhogy az 1593—97 években az országgyűlés kivette kezükből az adóügyet s rendi főszámvevőkre bízta. Azokról az adókról, melyeket nem a kamara kezelt, természetesen számot sem bírt adni s ezekre nézve, mint az országgyűlések tárgyalásai bizonyítják, szörnyű zür-zavar támadt. Senki sem tudta megmondani, mennyit vetettek ki, mennyit hajtottak be, mire költötték s kin kell a hátralékokat keresni? A kamarának azonban e zür-zavarban semmi része sem volt. Azt az adót, melynek kezelését a törvény reá bízta, mindig elszámolta pontosan. Számadásai nagyrészt megvannak mind e mai napig s kifogástalan tanúságot tesznek az utóvilágnak az ő kezelése lelkiismeretes pontosságáról.

Hasonló szabadsággal működött a rovói intézmény, mint a központi pénzügyi főhatóság kirendelt helyi képviselője és közege. A rovó, noha nem volt határozottan állami tisztviselő, mert a rendi befolyásnak is alá volt vetve, noha állandó hivatalnok sem volt, mert megbízása csak az épen megszavazott adó behajtására s elszámolására vonatkozott s így hivataloskodása véget ért, a mint az illető év adóját elszámolta, egészben szüntén teljes sikerrel végezte törvényszerű teendőit. Pedig nemcsak a szegénység, mely az adót fizette s természetesen elégedetlen volt ama kor finánczaival, hanem maga a király és kamarái is minduntalan panaszt, vádat, gyanúsító kifogást emelnek a rovó ellen. Minthogy a portaszám s ezzel az adójövedelem évről-évre csökkent, a kamara különösen az iránt táplált kétséget, vajjon a rovó a porták összeírásakor lelkiismeretesen hajtja-e végre a törvényt, nem gyakorol-e egyesek irányában igazolatlan kedvezést. Csakugyan a kincstári érdek kellő számba vételével történt-e az adóporták számának megállapítása mindenütt és mindenkor, azt ma már községről-községre megállapítani nem lehet. Itt-ott föroghatott fenn kedvezés, hanyagság, köteleesség-mulasztás, de azt hiszem, ez is kivételes

volt s a porták a legtöbbször szigorún a törvény rendelkezései szerint állapították meg. Hogy az adóterület és adóképeség egyre csökkent s általában a portális adózás rendszere elavult, hogy belőle, mint a királyi előterjesztések hangsúlyozzák, nagy és teherbíró néprétegek kimaradtak, arról a rovó nem tehetett.

De ha eljárását a porták számának megállapításánál érheti is — az ellenkező bizonyítékok hiányában — valami gyanú, az adó behajtása és elszámolása körül még gyanúról sem lehet szó. Megvannak számadású s a különféle esztendőből és vármegyéből származó ezer meg ezer okirat mellette bizonyít, sőt a sokat rigalmazott megyei tisztviselők és a falusi bírák mellett is, kik rendszeren teljes erejükkel támogatták nehéz feladata megoldásában. Egyedül abban a huszonegy évben, melyet jelen tanulmányom felőlel, több száz rovó s sok ezer megyei tiszt és községi bíró — kizárólag a földes úr közege — vett részt az adó behajtásában. E roppant sok ember közt lehettek egyes lelkiismeretlenek, csalók, hanyagok, tudatlanok. — De a rettentően nehéz viszonyok közt évről-évre elért tényleges eredmények kétségtelenné teszik, hogy nagyban és egészben lelkiismeretesen teljesítették köteleességüket s azt az adót, a mi törvényszerűen megillette a kincstárt, csakugyan behajtották. Hogy ennek összege nem állt arányban a közszükséglettel, az nem az ő hibájok volt.

Mindazáltal kétségtelenül voltak bajok, komoly bajok, melyek azonban a viszonyok természetéből következtek. Az adó általában keveset jövedelmezett s noha a király és közegei tudták, hogy azt mi okozza s bizonyos keretben adóreformokat, főleg az adókötelezettség kiterjesztését sürgették. De mivel terveiket az országgyűléssel el nem tudták fogadtatni, elkésredésükben a csekély eredményért a rovókat s vele a megyei tiszteket tették felelőssé. A pozsonyi és a szepesi kamarák még elég józanul ítelték meg a helyzetet s kivéve olyan eseteket, melyekben a bűnösség meg volt állapítható, nem az egész behajtó gépezetet szemelték ki hümbakul. Ellenben a király bécsi hatóságai, melyek ez időben föltétlenül befolyást gyakoroltak Magyarországra minden ügyére, azzal a gyanakvó, rossz indulatú érzellemmel, melylyel a magyarság viszonyát királyához teljesen megméltelyezték, az adózás csekély eredményének okait

a rovókban s a velők működő közegekben keresték. Helytelen irányban keresve a baj okát, természetes, hogy nem is orvosolták, hanem még inkább fokozták.

Egy másik igen gyakori panasz, mely a királyi előterjesztésekben föl szokott merülni, az, hogy sok a hátralék, hogy az adó nem folyik be azon évben, melyre ki van vetve. Ez igaz. Csakhogy az a rossz indulat, melylyel Bécsből a magyar viszonyokat ez időben általában megítélték, e baj okát is első sorban a rossz indulatban, a hanyagságban, a behajtó tisztek kötelelességmulasztásában kereste, még pedig ismét ok nélkül. Ma jobban ismerjük az akkori viszonyokat, mint az egykorunk, kiknek sok százezernyi okirat-hagyatékka egész valójában feltárja előttünk a régi állami élet egész szövevényét. Ma egész határozottan állíthatjuk, hogy pontosan fizette adóját mindenki, a ki csak fizethette. A pontatlanság onnan származik, hogy borzasztó nagy volt a szegénység s a százféle terhet viselő jobbágy nem igen juthatott készpénzhez az adózásra kitűzött határnapokon. Évi adóját két egyenlő részletben (primum et secundum subsidium) kellett fizetnie. Az adóév nem esett össze a naptári évvel s az első és második fizetés határnapja közt nem hat, hanem a legtöbbször csak néhány hónap volt. Különösen nehezére esett a jobbágnak az első részlet lefizetése, mely rendszeren tavaszra, olyan időre esett, mikor már nem volt semmije, a mit pénzzé tehetett volna s néha még a munkaidő sem vette kezdetét, hogy valamit kereshetett volna. Lehetetlen volt tehát pontosan, a kitűzött határnapra fizetnie, akár-hogy bírságolták és büntették. Másrészt a vármegye, ismerve a helyzetet, a méltányosság és emberség parancsának megfelelően szemet hunyt a késedelmesek iránt s nem bírságolta őket. Ez fölösleges is lett volna, hisz nem vezetett volna célhoz, másrészt pedig befolyt az adó utólag kényszer-eszközök nélkül. A szegénység megfizette, mihelyt csak tehetett, nem ugyan a határnapra, de később okvetetlenül, mint azt az egyes évek adójánál látni fogjuk.

Igaz, hogy a késedelem maga is elég nagy baj volt, mert az örökös szükségben szenvedő kincstárnak mielőbb kellett az adó. De azért hasznát vette a pénznek, akár-mikor kapta meg. Rudolf király idejében már úgy alakultak a viszonyok, hogy

az esedékes évi adóból rendszeren sokkal kevesebb folyt be, mint az előző év hátralékából s hogy a nép tulajdonképen a folyó évben a múlt esztendei adót fizette, a jelen évből ellenben csak keveset. De a hátralékból s a jelen évi adóból együtt véve mégis befolyt az illető esztendőben a kamaránál csaknem annyi, néha több, mint a mennyi egy esztendőre esedékes volt. Hogyan eszközölte a nép a fizetést, arról teljes tájékozást adnak az 1583—84-ki igen nagy számban fennmaradt számadások. A pozsonyi kamara területén ez évben a 2 frtos adójövedelmét¹⁾ 35.126 frt 07 dr-ra irányozták elő. Ebből levonták a rovók, megyei tisztek díja s a költségek fejében 4.460 frt 03 drt s így az előirányzat szerint 30.665 frt 75 drt (tényleg 30.626 frt 03 drt) vártak. Ebből az esedékes összegből azonban a pozsonyi kamara csak 7.074 frt 56 drt kapott az év folyamán. Ez kétségkívül szertelenül csekély. Csakhogy ugyanez évben hátralékok czímén további 11.073 frt 68 dr. folyt be s így tényleg ez évben 18.148 frt 24 dr jövedelme volt a pozsonyi kamarának az adóból.²⁾ Ez is jóval kevesebb ugyan, mint az előirányzott 30.000 frt, de az akkori viszonyokhoz képest elég számot tevő eredmény. A maradékot, mint látni fogjuk, az adózók később évről-évre törlesztették.

Az egyes vármegyékben 1583-ban következő összegek folytak be³⁾ a pozsonyi kamaránál:

Vármegye	hátralék	1583-ki adó
Pozsony	617 frt 25 dr	— frt — dr
Trencsén	40 > 50 >	— > — >
Zólyom	25 > — >	477 > — >
Árva	— > — >	292 > — >
Nógrád	404 > — >	199 > — >
Komárom	392 > 16 >	— > — >
Moson	112 > 42 >	1.989 > — >
Sopron	1.813 > 50 >	850 > 80 >
Zala	848 > 25 >	400 > — >
Veszprém	400 > — >	— > — >
Átvétel	4.653 frt 08 dr	3.316 frt 80 dr

¹⁾ Egy 1584-ki összeállítás szerint, N. M. F. L. 964.

²⁾ A kamara 1583-ki zárszámadásából, N. M. F. L. 920 : X. és 921 : VI.

³⁾ Ugyanott.

Vármegye	hátralék	1583-ki adó
Átmozat	4.653 frt 08 dr	3.316 frt 80 dr
Nyitra	2.610 > — >	— > — >
Bors	674 > 75 >	1.050 > — >
Turócz	— > — >	850 > 28 >
Liptó	— > — >	607 > 50 >
Hont	298 > — >	— > — >
Esztergom	178 > — >	— > — >
Győr	81 > — >	400 > — >
Vas	1.148 > 85 >	1.050 > — >
Somogy	200 > — >	— > — >
Zágráb-Kőrös	1.230 > — >	— > — >
Varasd	— > — >	— > — >
Összesen	11.073 frt 68 dr	7.074 frt 56 dr

Ez áttekintés világos képet ad az adózásról. Azok a vármegyék, melyeknek nem volt hátralékuk az előző évből, csaknem teljesen törlesztették a folyó évben esedékes adót. Ilyenek például *Árva, Turócz és Liptó*. Ellenben azok, melyek a múlt évről még sokkal tartoztak, első sorban ezt a hátralékot igyekeztek befizetni, például *Veszprém, Somogy és Esztergom*. De akadtak olyanok is, melyek a hátralékot és az esedékes adót legalább jókora összegben törlesztették, például *Sopron és Vas*. Hogy *Pozsony és Trencsén* mért szerepelnek mindkét rovatban oly csekély befizetéssel, az a zárszámadásból nem tűnik ki. De bizonyára nem azért, mintha az egész év folyamán csak ily kis összeget fizettek volna. Jövedelmök valószínűleg deputálva volt s így a számadások bemutatása vagy nem a kamaránál, vagy csak egy későbbi évben történt. Annyi bizonyos, hogy a sokféle adóhátralék-kimutatásban Pozsony vármegye 1583-ról nem szerepel. Ellenben Trencsénben ebben az évben sok baj volt, mert a kamara éppen 1583-ban itt igen beható vizsgálatot¹⁾ tartatott, mely sokféle visszaélést és hanyagságot derített ki. Csakhogy e vizsgálat alapján a bajt gyökeresen orvosolhatták, mert egy később készült hátralék-kimutatás²⁾ Trencsén megye 1583-ki adóhátralékát már csupán 5 fura teszi. Ugyanítt *Nyitra* vármegye csak 17 frt hátralék-

¹⁾ Említi egy feljegyzés N. M. F. L. 966.

²⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

kal szerepel, jelöl annak, hogy mint másutt, itt is csaknem teljesen törlesztették a következő három-négy esztendőben az adótartozást.

Még kedvezőbb volt az eredmény a kamarára a következő 1584-ben, a két évre megszavazott adó második évében. Ekkor is kerek számban 30.000 frtot várt, de tényleg még többet kapott, ha nem is a folyó évi adóból, hanem a hátralékokból, a mi végre egyre ment. Zárszámadásai¹⁾ szerint ez évben tényleg befizettek nála hátralékból 19.994 frt 51, folyó évi adóban 12.911 frt 97, összesen 32.906 frt 18 drt, tehát többet, mint a mennyit előírányzott. E befizetés az egyes vármegyék közt következőleg oszlott meg:

Vármegye	hátralék	folyó évi adó
Pozsony	3.833 frt 25 dr	2.882 frt — dr
Nyitra	5.133 » — »	» — »
Trencsén	3.090 » 40 »	2.284 » — »
Bars	74 » 20 »	340 » — »
Zólyom	1.245 » — »	525 » — »
Turóc	17 » 49 »	657 » 25 »
Árva	14 » — »	298 » 50 »
Liptó	1 » — »	600 » 75 »
Nógrád	487 » 25 »	242 » 53 »
Hont	735 » 29 »	282 » 53 »
Komárom	625 » — »	» — »
Esztergom	141 » 75 »	» — »
Moson	237 » 37 »	880 » 50 »
Győr	60 » — »	460 » — »
Sopron	48 » 62 »	861 » — »
Vas	40 » — »	950 » — »
Zala	290 » — »	» — »
Somogy	145 » 50 »	99 » 50 »
Veszprém	586 » — »	» — »
Zágráb-Kőrös	1.642 » 40 »	» — »
Varasd	1.576 » — »	588 » — »

Azt az összeget, melyet az adóból várt, a kamara ez évben megkapta tehát bőven, habár leginkább hátralékok czímén. Első sorban ezt igyekeztek a megyék törleszteni s a folyó évi adó kivált ott fizettetett, a hol hátralék többé nem

¹⁾ N. Múz. F. L. 920: XI. és 938: II.

volt. Mikor azután folyó adó kivétel nem volt — az 1585—7. években — az alispánok újján szakadatlanul törlesztettek a régi hátralékok. Így a pozsonyi kamara számadásai¹⁾ szerint 1586-ban törlesztett nála *Pozsony* vármegye 1582-ki hátralékot 900 frtot, *Zólyom* 179, *Veszprém* 23, *Zala* 348 frt 75 dr 1583—84-ki hátralékot.

Aránylag kevés veszett el tehát a kincstárra abból az adójövedelemből, mely a törvény értelmében megillette. Ez azonban csak azon adókról és adóvekről mondható, melyekben a behajtás vezetése a kamarák kezébe tétetett le, a mi 1577—88-ig történt. 1593-ban s a következő években — egy adó kivételével — a rendek elvették az adózást a kamaráktól s ekkor olyan zárzavar támadt, melyben senki sem bírt eligazodni. Egyetlen egy adó kivételével úgy látszik a rendek kezelése is kielégítő volt. De számadást a rendi közegektől nem lehetett kapni s így pontosan meg nem állapítható sem az, mennyit hajtottak be a megszavazott adóból, sem az, mire fordították jövedelmét.

Rudolf király uralkodása első 21 évében változatlanul fenállott az a régi három adó, a *rovás* (dica, subsidium), a *kamara haszna* (lucrum camarae) s végül a *közmunka*, ingyen munka (gratuitus labor), melyet a jobbágyság mindig portaszám szerint fizetett. A kamara haszna nem függött az országgyűlés megszavazásától, ellenben a többi mindig az országgyűlés szavazta meg s külön törvény nélkül nem lehetett behajtani. Minthogy minden egyes adó alkalmával a porták új összeírása eszközöltetett, s részben az adókötelezettségre nézve is módosítások történtek, az egyes évek adózását ez úttal is külön-külön kell megvilágítanom.

1577-ki adó.

Abban az évben, 1576-ban, melyben Rudolf trónra lépett, nemcsak tartatott már országgyűlés, hanem adót is szavazott meg, még pedig a folyó, valamint a következő esztendőre portánként 2—2 frtot. A tárgyalásokat, melyek az adók megsza-

¹⁾ N. M. F. L. 938: III.

vázását a különböző kamarák közt, valamint az országgyűlésen megelőzték, már egy előbbi munkámban ¹⁾ részletesen megvilágítottam. Az 1576-ki adó kivetésére és behajtására, a tényleg elért eredményekre szintén ott terjeszkedtem ki s így mind-czék a mozzanatok e helyen mellőzhetők. Az 1577-ki adó behajtása is az 1576: I. és II. t.-ez. alapján történt; a porták ez évi összeírása szerint ment végbe a kivetés és befizetés s az egész művelet ugyanazon rovókra volt bízva, kik az előző esztendőben vezették.

A *pozsonyi* kamara területén levő vármegyékben a porták száma 1577-ben következőleg alakult:

Vármegye	szabad porta	hódolt
Pozsony	2.991 ³ / ₄	—
Komárom	293	239
Győr	94	123
Esztergom	—	182
Nyitra	2.874 ³ / ₄	247 ³ / ₄
Bars	396	618
Hont	—	1.075
Nógrád	—	1.242
Turóc	408	—
Árva	179	—
Liptó	399	—
Zólyom	1.068	—
Trencsén	1.462	—
Moson	754	—
Sopron	1.039	—
Veszprém	—	709
Vas	1.512	64
Zala	417	372
Vasvár	1.016	—
Zágráb	2.702	—
Kőrös	292	—
Összesen	17.817 ¹ / ₃	4.871 ³ / ₄

Mіндеzen vármegyékben a szabad porta 2, a hódolt s a szlapon vármegyei porta (ez utóbbi —, gyakran füstnek (fumus) nevezik, ősi kiváltság szerint a magyarországi adónak mindig

¹⁾ A jobbágy-adózás 1564—76-ban (két pénzügy-történelmi tanulmány) 222—227.

csak felét fizette) 1 frtot tartozott 1577-ben a kincstárnak adóba fizetni. Hogy a pozsonyi kamara területén ez adó milyen tényleges jövedelmet hozott, az meg nem állapítható, mert az egész területre vonatkozó kimutatások még nem kerültek elő. Ellenben ismeretesek egyes vármegyék ez évi adó számadásai. Így *Pozsony* vármegyében Baranyay Bálint rovó 1578 folyamán, mikor ügyködése véget ért, a következő számadást ¹⁾ terjesztette elő: A 2991³/₄ porta után esedékes 5.983¹/₂ frt, ebből azonban lemegy 163¹/₂ frt, 163¹/₂ olyan porta után, mely az év második felében — az első részlet befizetése után — leégett. A behajtás költsége kitétt: az alispán díja 24 frt, a 4 szolgabíráké 32 és a jegyzőé 4 frt; a rovónak magának évi fizetése 140 frt, költségei pedig 32 frt. Mindezek levonásával 1577-ben 3.630¹/₂, 1578-ban még 1.361 frt 39 dr folyt be a kamaránál. Hátralék csekély maradt tehát, de 1582-ig, mint másnemű számadások bizonyítják, még ez a csekély maradék is törlesztetett. *Nyitra* vármegyében Vízkelety Tamás volt a rovó s sáfárkodásáról a következő számadást ²⁾ tette: Az előbbi évben összeíratott 2.874³/₄ szabad és 247³/₄ hódolt porta, melyért ez évben esedékes 5.997¹/₂ frt. Az adóév folyamán az adózó községeket nem érte nagyobb elemi csapás vagy baleset, mert az évközben történt helyesbítések csak 5¹/₂ frtot vettek igénybe. Befolyt

1577-ben	1.742 frt 25 dr
1578-ban	3.178 „ 50 „
Összesen	4.920 frt 75 dr.

A hátralék az utóbbi év végén még mindig 761 frt 25 drt tett ugyan, de apró részletekben később azt is törlesztették. Ellenben a tényleges jövedelemből aránylag sokat emésztett meg a behajtás költsége. Az alispán (24), a szolgabírák (32), a jegyző (4 frt) itt is csak szokásos díjaikat kapták ugyan, de már a rovónak 200 frt évi fizetés járt s külön költségei 50 frtot tettek, a mit a megye nagy terjedelme eléggé megmagyaráz.

¹⁾ Jerney-gyűjtemény VII. kt.

²⁾ Jerney-gyűjtemény IX. kt.

A későbbi évek számtalan hátralék-kimutatásában az 1577-ki adó általában nem valami jelentékeny összegekkel szerepel. Az adógépezet elég szabatosan működött tehát s a szegény nép fizette adó tényleg rendeltetése helyére került. Egy kimutatás¹⁾ szerint, mely az 1576—84. évek közti adóhátralékokat tünteti föl, *Trencsében* már csak $5\frac{1}{2}$, *Zólyomban* (ez a számadás csak 1579-ig terjed) 28, *Zalában* (szintén ez évig) $161\frac{1}{2}$, *Somogyban* (1578-ban)²⁾ $151\frac{1}{2}$, *Sopronban* (1579-ben) $2\frac{1}{2}$ frt nem folyt be, sőt *Vasban* már 1579-ben az egész 1577-ki adótartozás törlesztve volt. Nagyobb adóhátralékok csak ott szerepelnek, a hol hadi események, vagy a törökök erőszaka gátolta a behajtást. Ez okozza a nagy hátralékokat *Somogyban* és *Zalában*, továbbá az 1572 óta együtt összeírt két szlapon vármegyében, *Zágráiban* és *Köröshen*. Ezek, noha a féladótétel kedvezményét élvezték, évről évre nagy hátralékokkal³⁾ szerepelnek, melyek az 1577-ki évre 303 frt 15 drt tesznek.

A mi a *szepesi* kamara hatósága alatt álló, felső-magyarországi vármegyéket illető, ezek is az 1576-ban eszközölt összeírás alapján adóztak. A porták száma s a kivetett adó akkor következő volt:

Vármegye	szabad	hódolt	évi adó
	p o r t a		
Szepes	$513\frac{1}{2}$	—	1,026 frt 50 dr
Sáros	$1,122\frac{1}{2}$	—	2,445 „ — „
Bereg	1,083	—	2,166 „ — „
Zemplén	$2,579\frac{1}{2}$	$85\frac{1}{2}$	5,243 „ 75 „
Szatmár	1,289	$139\frac{1}{2}$	2,609 „ 50 „
Ung	$648\frac{1}{4}$	—	1,297 „ 50 „
Szabolcs	460	$1,317\frac{1}{2}$	2,797 „ 50 „
Ugocea	396	—	792 „ — „
Abauj	$1,239\frac{1}{2}$	$74\frac{1}{4}$	2,553 „ 25 „
Átvitel	$9,332\frac{1}{2}$	1,617	21,021 frt 01 dr

¹⁾ Orsz. Lev. Lyonban II. 4.

²⁾ Ez a számadás Nemz. Múzeum F. L. 906. Ez összegből azonban 1583-ig még $15\frac{1}{2}$ frt törlesztetett s a későbbi számadásokban az 1577-ki hátralék már csak $136\frac{1}{2}$ frt.

³⁾ 1569—1584-ki hátralékaik kimutatása Orsz. Lev. Cop. Ann. gyűjtemény I. kt.

Vármegye	szabad	hódolt	évi adó
	p o r t a		
Át hozat	$9,332\frac{1}{2}$	1,617	21,021 frt 01 dr
Torna	$41\frac{1}{2}$	247	329 „ 50 „
Gömör	—	1,025	1,025 „ — „
Borsod	$58\frac{1}{2}$	$1,505\frac{1}{2}$	1,692 „ 25 „
Hoves	—	1,736	1,736 „ — „
Pest	—	1,541	1,541 „ — „
Solt	—	146	146 „ — „
Csongrád	—	—	— „ — „
Külső-Szolnok	—	741	741 „ — „
Békés	—	7	7 „ — „
Összesen	$9,434\frac{1}{2}$	$8,565\frac{1}{2}$	28,174 frt 20 dr.

Ez alapon és ugyanoly összegben hajtattott be az 1577-ki adó. E vidékeken azonban ez az esztendő nagyon sokféle csapást hozott a lakosságra; inség és pestis sújtotta s a török is rezgelődött. Szatmárban még 1576 második felében 20 porta volt kénytelen behódolni úgy, hogy 1577-ben a hódolt porták száma már $139\frac{1}{2}$. *Borsodban* az adóév folyamán további 30 porta hódolt be s így a szabad porták száma lehangyatlott egész $28\frac{1}{2}$ -re. Ezenkívül pestis és inség következtében el kellett az adót engedni *Szatmárban* 36 szabad és 22 hódolt, *Szabolcsban* 18 szabad és $4\frac{1}{2}$ hódolt, *Tornában* $12\frac{1}{2}$ szabad és $48\frac{1}{2}$ hódolt, *Gömörben* $21\frac{1}{2}$ és *Borsodban* $44\frac{1}{2}$ portának. Végül *Sárosban* a bártfai polgárok javaikra négy évi adómentességet nyertek s így $70\frac{1}{2}$ porta jobbágybirtokuk 141 frt esedékes adóval a kivetésből levonandó.

Ez összegek kivételével az adó, mint a számadások¹⁾ igazolják, nagy részt a folyó vagy valamelyik legközelebbi évben tényleg befizettetett s e területen hátralék címén aránylag kevés vészett el. Országszerte megkapta tehát a kincstár azt az összeget, melyre a két frtos adótétel mellett s az adott viszonyok számba vételével előre számíthatott.

1578—79-ki adó.

Noha az adóbehajtás terén elért kedvező eredmények arra ösztönözhatték volna Rudolf királyt, hogy mielőbb ország-

¹⁾ Orsz. Lev. 1568—87-ki számadáskönyv.

gyűlést tartson, ezt még sem tette mindaddig, míg a kénytelenség rá nem vitte, míg az az idő, melyre adó megszavazva volt, teljesen le nem járt, a mi az 1577. év utolsó napján következett be. Csak 1578. februárban tartatott Pozsonyban országgyűlést, még pedig a király személyes jelenlétében. Rudolf akkor már tizenhat hónap óta uralkodott s kormányzatának legelső tetteivel egyáltalán nem bírt, és a mi még sajnosabb, egyáltalán nem is igen törekedett magának lá magyarjai közt népszerűséget szerezni. Első intézkedései erős visszatetszést keltettek s méltán azt lehetett várni, hogy első országgyűlése viharos lefolyást vesz. De habár voltak zajos jelenetek, a rendek egészen higgadtan viselték magokat, s súlyos sérelmeik, jogos panaszaik mellett sem vitték odáig a dolgot, hogy az országgyűlés meddően, eredménytelenül oszoljon szét.¹⁾

A királyi előterjesztés (február 28) az adóügyet illetőleg minden lényeges pontjában Miksa király pénzügyi politikájának keretében mozog s új tervet vagy eszmét nem pendít meg. Utal azokra a tetemes áldozatokra, melyeket Miksa Magyarország védelméért hozott. Nemesak saját, hanem idegen országok jövedelmét s a német birodalom segélyét is erre fordította, sőt ez nem lévén elég, nagy adóssággal terhelte magát. E terhek oly súlyosan nehezédnek a most uralkodó királyra, hogy nem fedezheti azokat országainak bőséges segélye nélkül. Mint-hogy pedig a magyarok vannak az ellenséghez és a veszedelemhez legközelebb s minthogy a többi országok és tartományok, mint a rendek tudják, legújában ismét jelentékeny összegeket szavaztak meg, immár a magyaroktól várja a király, hogy serénykedni fognak a kellő anyagi eszközök megajánlásában.

Ez okból három esztendőre kívánta az adót, még pedig egy-egy évre három forintot, mely két részletben fizetessék; az egyik $1\frac{1}{2}$ frtos részlet mindig szent György, a másik pedig szent Mihály napján. Minthogy pedig a haza védelmére szánt

¹⁾ Az országgyűlési tárgyalások és előterjesztések tekintetében a korszakra is a *Fraknói-Károlyi-féle* Országgyűlési Emlékek alkotják az adóügy történelme szempontjából a legértékesebb könyvműtött kútfőt, melynek okirataira első sorban támaszkodom.

ez összeget nemcsak csökkenteni nem szabad, de mindenképen öregbíteni kell, ne legyen alóla egy jobbágy sem kivéve. A jobbágyok tulajdonképen eddig is részt vettek az adózásban, de minthogy az egész adótételt csak egy egész porta — egész jobbágytelek — (a féltelék természetesen csak felét, a negyedes csak negyed részét stb.) fizette, a király most e rendszer mellőzését sürgette, mivel az adó csökkentésére, a kincstár kárára vezet. Helyette azt ajánlotta, hogy mindenki, a kinek 10 frtnyi vagyona van s bárminemű földművelésből táplálja családját, akár harmad, akár negyed telken él, minden kivétel nélkül az egész adótételt, tehát az egy egész portára kivetett összeget fizesse, még pedig akképen, hogy a módosabbak segítsék ki a szegényebbeket, vagyis amazok többet, ezek meg kevesebbet fizessenek.

Ez az újítás természetesen maga szükségessé tette a porták új összeírását. A király akarta is az új összeírást akképen, hogy a rovó s a mellé rendelt tisztviselők minden egyes községben közvetlenül az összeírás után nyomban kivessék az adót mindenkire. Így mindenki azonnal tájékozást nyer, milyen összeget kell fizetnie s ha túlságosan terheltnek véli magát, a vármegye gyűlésén kereshet orvoslást. Viszont azonban a porták eddigi utólagos rectificatiója (az év folyamán elmi csapás, tűzvész, behódolás stb. czímén történő teljes vagy részleges helyesbítés s a vele járó adómentesítés), mely az adójövedelmet fölöttébb csökkenté, jövőre egészen megszűnjék.

De a király nem csupán a jobbágyok, hanem az eddig egészben vagy részben adómentes elemek megadóztatását is óhajtotta, a miben szintén Miksa király nyomdokain haladt. Első sorban a zselléreket akarta megadóztatni. Azoktól, kiknek volt házuk és irtványföldjük, évi 1 frt, a más hátán lakó zsellérektől, kik napszámmal, kezök munkájával keresték kenyerüket, évi félforintot kért adó fejében. Azután föllevenítette atyjának a ruthén és oláh lakosság megadóztatására irányuló kívánságát, sőt csaknem szóról-szóra ismételte Miksa előterjesztésének ide vonatkozó szavait. Ő is kiemelte, hogy mivel mindenki egyformán köteles az államot segíteni, nemesak a méltányosságba ütközik, hanem egyenesen méltatlan egy dolog, hogy míg a magyarok, az ország törvényes és természetes urai

(qui veri et naturales regni possessores sunt) adót fizetnek, addig a ruthének és oláhok, ámbár épen úgy az országban találják boldogulásukat, mint a magyarok s annak gyümölcseit élvezik, jobb helyzetben legyenek s úgyszólván a magyarok csúfságára az adó alól szabadok és mentesek maradjanak. Ez okból a király azt kívánta, mondja ki törvényben az országgyűlés, hogy ruthének és oláhok, továbbá molnárok, szabadosok, kézművesek, ha 10 frtnyi vagyonuk van, a zsidók, végül a szénégetők, akár laknak saját házukban, akár erdőben és hegyek közt marhát tenyésztenek, a teljes adótételt fizessék. A régi mentességek és adókiváltságok, melyeket már az előbbi törvények békésebb időkig felfüggesztenek, mind mellőzendők; az újabbakat pedig az érdekeltek mutassák fel a pozsonyi kamarának, hogy a király belátása szerint dönthessen érvényökről.¹⁾

Az adókötelezettség ezen széleskörű kiterjesztésével szoros kapcsolatban áll a király egy másik kívánsága, melyet még szintén atyja emelt ugyan, melyet azonban csak ő kapott fel egész hévvel s melyhez csökönyösen ragaszkodott utóbb is, noha egyáltalán nem volt igaza. Azt kívánta, hogy a töröknek behódoló királyi alattvalók, kik 1548 óta a rendes adótételnek csak felét fizették, e kedvezményöktől megfosztassanak s jövőre ép úgy az egész adót fizessék, mint a nem hódoltak. Az érvek, melyekkel e kívánságát támogatja, a legzavarosabb felfogásból származnak s a hazai viszonyok ismerete körüli sajnos tájékozatlanságra, részben egyenesen rossz indulatra vallanak. A király abból indul ki, hogy már az eddigi törvények tiltják az *önkéntes* behódolást, melynek tehát többé semmi áron sem szabad helyt adni; a ki mégis behódol, az keményen megfenyítendő. A tapasztalás — mondja a király — azt bizonyítja, hogy az eddigi törvények teljesen hatástalanok maradtak, noha már Miksa király idején s azóta is a legszigorúbb tiltó rendeletek járultak hozzájuk. Mindazáltal egy idő óta nemesak igen sok község, hanem sok nemes is behódolni merészkedett, az egész ország nyilván való kárára, mert ily módon a török egyre tovább terjeszti a maga ditiója határait s lassankint fegyver nélkül majdnem egész Magyarországot alá veheti jár-

¹⁾ *Fraknoi Orsz. Eml.* VI. 218.—221.

mának. Az ország maradványainak megtartásához sürgősen szükséges tehát, hogy ezek a behódolások teljes szigorral akadályoztassanak, hogy új törvény hozassék, mely az ellene vétőket a legnehezebb, még pedig olyan büntetéssel sújtja, melynek elengedésére vagy mérséklésére minden kilátás el van véve.

Az ügy, melyet itt a király érint, óriási fontosságú volt, mert a behódolás csakugyan rohamosan terjedt s elyelni fenyegette a királyi területet. A behódolás következményeinek sötét rajza teljesen meg is felel a helyzetnek s abban, hogy itt minő veszedelem főrog fenn, a királynak föltétlenül igaza van. Ellenben egészen helytelen alaptól indul ki, midőn a behódolásokat *önkénteseknek* gondolja és nevezi. A török-magyar érintkezések és viszonyok ismerete mellett egész biztossággal mondhatni, hogy nagyobb területek *önkéntes* behódolása Rudolf király idejében sehol sem történt. Itt-ott talán nem várták be, míg a török megjelenik valamelyik községben; azt fölperzseli vagy kirabolja s csak azután kényszerülnek a lakosok a behódolásra. Megeshetett, hogy egyik-másik község, mihelyt észre vette, hogy a király katonáitól és pusztuló végváraitól oltalmat nem remélhet, idejében igyekezett a szomszéd török uraktól vagy várparancsnokoktól némi kiméletet szerezni. Behódolt tehát, még mielőtt a török tényleg kirabolta.

Az ilyen behódolást azonban ép oly kevéssé mondhatni *önkéntesnek*, mint azt, melyet a török karddal erőszakolt ki. Egyformán a végszükség ténye volt az mindenütt s maga a király hozta e kényszerhelyzetbe az illetőket, midőn hatékony védelmökről gondoskodni nem bírt vagy nem akart. *Önkéntes* a behódolás csak akkor lett volna, ha valamely község azért hajlik a török iga alá, hogy ezzel előnyt nyerjen az adózás tekintetében. Erről azonban szó sem lehetett. A behódolással megszerzé ugyan a királyi kincstárral szemben a fél adó kedvezményét. Csakhogy viszont a török irányában aránytalanul nagyobb terheket vállalt magára. A király szerint a török azzal csábította ugyan a behódolásra a községeket, hogy eleinte kevés adót kívánt tőlök. De bármilyen kevés lett legyen ez a török adó, mindenesetre jóval többet tett a fél adó kedvezményénél. Egy község, mely a királynak például 10 porta után adózott,

a 2 frtos adótétel mellett 20 frtot volt köteles fizetni. Ha behódolt, ez a fél felére, 10 frtra szállt le. Évi 10 frttal kevesebbet adózott tehát a királynak. Ellenben az az adó, melyet a török vett meg rajta, a legkedvezőbb körülmények közt is tetemesen többre rúgott 10 frtnál, a mi egykorú kútfőkből számokkal is bebizonyítható. Üzletnek tehát igen rossz üzlet volt a behódolás s még kevésbé mondhatni, hogy rokonszeny, pártszenyvedély vagy más érzelem ösztönözte volna a tömeget a behódolásra. A behódoltak lehettek anyagi tekintetben különböző helyzetben: lehettek olyanok, kiknek községűit a török már földülta s lehettek olyanok, kiket eddig ez a csapás tényleg még megkímélt. De annyi bizonyos, hogy sem ezek, sem amazok behódolását önkénytesnek minősíteni nem lehet. A végszükség vitte őket a lépésre, mely a fél adó daczára csak megsokasította a terheket, melyek vállalkra nehezdedtek.

Teljesen félreismerte tehát helyzetüket a király, sőt egyesenesen elfogult, rossz indulatú volt irántok, mert a honvédelem körüli mulasztásaiért rájuk hátrította át a felelősséget, midőn önkénytesnek nyilvánítva a behódolást, kijelentette, hogy semmi áron sem tűri tovább. Atyai buzgalommal hívta fel tehát a rendeket, hogy az ügyet a legnagyobb mértékben szívőkön hordozzák s törvény útján vessenek véget ezeknek a visszaéléseknek.

Itt is a legszembetűnőbben nyilvánul a tény, mennyire tájékozatlan volt, mily alaposan félre ismerte a helyzetet. Törvény útján akart a bajon segíteni, pedig azt ily papíros-orvossággal elhárítani nem lehetett. Ide ember, katona kellett; élő, fegyveres gáttal kellett volna emelni a török hatalom hullámcsapásainak, a mire azonban a király képtelen volt. E helyett azt kívánta, hogy törvény hozassék, mely szerint azok, kik távolabb esvén a török határtól, nem valami sürgető szükség-től kényszerítve behódolnak, megfosztassanak a fél adó kedvezményétől s a többi lakosok módjára az egész adót, illetve mindenféle közterheket viseljenek. Ezen kívül megvegyék rajtok az előző évek hátralékait is, melyeket a vegyes uralom mellett, mely alatt a hódoltság élt, nehéz volt behajtani. Végül pedig — mondá — a legszigorúbban meg kell nekik tiltani, hogy jövőre a töröknek bármennemű bért vagy adót fizessenek. Ha

mindazáltal akár ők, akár mások valami adót fizetni vagy általában behódolni mernek, fogságra vettessenek, javaik pedig elkoboztassanak. Másrészt a király, mintha még is érezte volna, hogy másokra hátrítja át a felelősséget, mely őt terheli, azt ígérte, hogy a határszélek oltalmára, a véghelyek megerősítésére és őrségök szaporítására atyailag gondot fog viselni.¹⁾

De a király nem csupán az adókötelezettség kiterjesztését tervezte, hanem az adóbehajtó gépezet javítását is szem előtt tartotta s első sorban fölvette azt a kiizdelmet, melyet már elődei folytattak oly irányban, hogy a rovói tisztséget kivonják a rendi befolyás alól s a mennyire az akkori viszonyok engedték, királyi hivatalná változtassák át.²⁾ Rudolf ebbeli törekvése már teljesen jogosultnak mondható, mert a kincstárnak legfőbb érdeke kívánta, hogy az az egyéniség, a ki minden egyes vármegyében az adóösszeírást, kivetést és behajtást vezeti, kitől első sorban függött tehát a vállalat sikere, kizárólag tőle függjön s legalább megbízása idejére olyan állami tisztviselő legyen, mint minden kamarai hivatalnok. Rudolf már az első országgyűlésen, melyet tartott, megújította atyjának ide vonatkozó kívánságait s olyan törvény alkotását sürgette, mely szerint a király kamarái útján szabadon választhassa s nevezhesse ki a rovót az ország birtokos nemesei közül, míg az eddigi törvény szerint a rovót mindig azon vármegye birtokos nemesei közül kellett vennie, melybe megbízása szolt. Ez a gyakorlat azonban helytelennek bizonyult, mert valamely megye birtokosai közt nem mindig akadt rovónak alkalmas ember s ha akadt is, ez az állással járó nehéz munka, sokféle veszély és felelősség miatt a rovói tisztséget el nem vállalta. Kénytelenségből azután, hogy az összeírás és behajtás késedelmet ne szenvedjen, a kamara útján a király néha olyat nevezett ki, a kihez bizalma nem volt, a kiből hiányzott a kellő minősítés a bonyolult feladathoz, ki azonban önkényt jelentkezett vagy akár a megye, akár az alispán által hozatott javaslatba. A közvédek szempontjából sem lehetett tehát kifogásolni a király azon kíván-

¹⁾ Fraknói id. m. VI. 228—29.

²⁾ Ferdinánd és Miksa ide vonatkozó törekvéseiről az ez időbeli adóörténelmi tanulmányaimban bővebben szólok.

ságát, hogy a mint tiszteit, különösen pedig a pénzügyi hivatalnokokat országszerte szabadon nevezheti ki, akképen a rovót is jövőre mindenkor tetszése szerint választhassa s küldhesse oly vármegyébe is, hol az illető nem birtokos.

A rovót működése közben a vármegye részéről az alispán, a szolgabírók, a jegyző s 1—2 megyei bizalmi férfiú támogatta. A megyei tisztek ezért rendes fizetést húztak. Minthogy azonban a király azt hallotta rólok, hogy e fizetéssel meg nem elégesznek, hanem a saját javaikban behajtott adót is magoknak tartják, a király az adótörvényben e visszaélés szigorú megtorlását kívánja. Végül azt akarja, hogy ama bizalmi férfiak, kiket a megye rendel a rovó mellé, esküt tegyenek, hogy a porták összeírásában senki iránt elnézést vagy kegyet nem gyakorolnak.

Egyebekben a király nem akarta módosítani az összeírás és behajtás eddigi menetét. Előterjesztése ismétli e szokásos módokat; elmondja, hogy mihelyt az országgyűlés véget ér, minden alispán hívja össze a vármegye gyűlését s a rovó az első ülésben felhatalmaztassék az összeírás megkezdésére, a törvény adóügyi rendelkezései közhírré tétessenek, a hírszólgólsra pedig írásbeli felhatalmazás adassék olyképen, hogy azt, a ki 15 nappal az összeírás befejezése után nem fizet, az alispán végrehajtással kényszerítse a fizetésre s az ily hanyagok, valamint ama földesurak ellen, kik jobbágyaik adójának behajtását akadályozzák, vagy azon ürügy alatt, hogy eselődjök, az adó alól ki merik a jobbágyot vonni, mint a királyi kincstár megrövidítői ellen járjon el s a köteles adó befizetését mindenképen siettesse.

A király ezen kívánságai megfelelnek a tényleges viszonyoknak s az adóbehajtás körüli szokásnak. De még ebbeli kívánságait sem volt képes olykép előadni, hogy megütközést ne keltsenek. Mikor előterjesztésében már mindent elmondott, végül még hozzá tette, hogy az alispánok s a szolgabírók gyakran megfélemlenek kötelességökről s a király vagy a kamara sürgetései daczára is késedelmesen, sőt hanyagul járnak el az adó beszolgáltatásában. Ez az oka, hogy a hátralékok annyira felgyülemlenek, miért is olyan törvény hozatalát kívánja, mely szerint a királyi kapitányok megbüntessék e

hanyag tisztviselőket s az adót és a hátralékot fegyveres kézzel hajtsák be.¹⁾ Így tehát az adóügy terén a vármegyék tényleg katonai uralom alá kerültek s az alispánok és szolgabírók nagyobbrészt idegen katonai parancsnokok önkénye alá vették volna. Ez a képtelen kívánság nem Rudolf király eredeti eszméje ugyan, mert fölmerült többé-kevésbbé rideg alakban elődei alatt is, csak hogy nem olyankor, mikor a katonai önkény ellen annyi jogos panasz hangzott, mint épen ebben az időben. A hosszú királyi előterjesztésnek azon pontjai, mely nem jelen munkám keretébe tartoznak, sokkal inkább tűzbe hozták a rendeket, mint az adóügyiek. Ezekre nézve válaszuk (márczius 13) meglehetősen mérsékelt. Elmondják, hogy nyilván való, hogy a király többi országainak és tartományainak sorsa legelől Magyarország maradványaitól függ. Elismerik, hogy ezek védelmére a király atyja sokat költött, adósságot is csinált, melynek törlesztéséhez annyi pénz és vagyon szükséges, a mennyiök a magyaroknak nincs. Hogy azonban a szomszéd országok, melyek kétségkívül szintén áldoznak Magyarorszáért, azt ne mondassák, hogy épen a magyarok fukarkodnak, a rendek is készek áldozni, csak hogy tehetségök csekély, mert az ország helyzete fölöttébb szomorú. A mit a legkegyetlenebb ellenség, mely folyton megújítja az ország belsejébe való betöréseit, akár úrnak, akár parasztnak még meghagy, azt elveszik tőlök a király katonái és kapitányai clamyira, hogy nem csak nincs miből adózni, de még élni való sinek. Mindazáltal megteszik azt, a mit tehetnek s két évre portánként 2—2 fnt adót szavaznak meg, mely évenként két egyenlő részletben fizetendő. Ellenben a király összes terveit az adózás kiterjesztéséről, a rovó kinevezéséről elejtik s azt mondják, hogy mindenre nézve az eddigi törvények tartandók fenn, kivéve a zsidókat és anabaptistákat, kiket kettős adótétellel akartak megterhelni. A porták összeírásába beleegyeztek, mert az utóbbi években különböző járványos betegségek, főleg a pestis, továbbá az ellenség pusztítása fölöttébb megapasztották a jobbágyak számát. Az adóbehajtás könnyítésére kimondották, hogy ama vármegyékben, melyeknek ez idő szerint nincs főis-

¹⁾ *Frakói id.* műve 221—22.

pánjok, ennek törvényes hatásköre az adóügy téren az alispánra ruháztassék át.

Sokkal behatóbban foglalkoztak a behódolás ügyével s álláspontjukat ép oly éles elmével, mint határozottsággal fejtették ki. Azt mondták, nem értik, hogyan segíthetnének a király ajánlotta eszközök a bajon. Hogy a behódolás fölötté vészthozó az országra, abban senki sem kételkedik. De mivel a szerencsétlen lakosok tüzzel-vassal kényszerítettnek reá, azokat önkényteseknek egyáltalán nem mondhatni. Mert ki vetné magát alá a barbár és kegyetlen ellenségnek, ha az rablással, gyilkolással, gyújtogatással örökösen nem kegyetlenkednék? Mi mindent meg nem próbált a nyomorult nép, hogy segítsen magán; a falvakban erődöket emelt, árokkal, védgáttal övezte, kellően felszerelte, éjjel-nappal szakadatlan vigyázást tartott, az ellenséggel megívott, a fegyveres nép sorából sokan megölettek vagy rabságra jutottak. Mindez azonban nem használt s így a legtöbben elhagyták ősi telkeket s másfelé költöztek. Mikor azonban sehol alkalmas helyet a megtelepedésre nem találtak, kétségbe esve, minden segélyforrásból megfosztva ismét csak haza tértek s ott behódoltak. Ez állításaikat megtörtént esetekkel igazolván kiemelték, hogy nem hozhatnak olyan törvényt, mely az illetőket vagyonukban vagy személyökben sérti. Isten könyörületességére kéri tehát a királyt, hogy fegyverrel védje meg az illetőket, mert különben szomszéd országai is hasonló veszedelembé jutnak.¹⁾

A királyi válasz (márczius 20) elfogadta a rendek részéről felajánlott adót s így arra, hogy az adó két évre szóljon s portánként 2—2 frtot tegyen, hamar létrejött az egyetértés. Épen úgy elejtette összes reformterveit s csupán ahhoz ragaszkodott, hogy a rovót szabadon nevezhesse ki. A behódolásokra nézve azonban sehogy sem akart a rendek álláspontjára helyelkedni, ámbár elismerte, hogy lehetnek esetek, midőn a behódolás nem önkénytes. Azt akarta tehát, hozzanak olyan törvényt, melyben benn vannak a fentebb említeti szigorú büntetések. Viszont azonban ígérte, hogy azokat csak oly esetben fogja alkalmazni, ha tapasztalja, hogy a behódolást nem a végszükség

¹⁾ *Fyaková* id. műve VI. 239—40 és 247—48.

ség okozta. Általában egyedül a király tudtával lehessen behódolni s a kinek ő megadta az engedélyt, azt természetesen a törvényes büntetéssel sújtani nem fogja.

A rendek ekkor sem változtatták meg nézetöket s viszonylásukban a rovó kinevezésére és a hódolásra vonatkozólag egyaránt nem tettek engedményt. Különösen a behódolásról mondták, hogy megakadályozására más eszközt, mint a melyet már előbb mondtak, ajánlani nem tudnak. Nem tagadták a behódolás roppant káros voltát, de más utat, mint melyet megjelöltek, nem ismernek. Védje meg a király a magyar területet s akkor nem lesz behódolás. Ez alkalomból Vas vármegye követői különösen hangsúlyozták, hogy, ha a király meg nem védi őket, tovább ellenállani nem lesznek képesek s befognak hódolni.

A király még mindig nem hagyta abba a meddő vitatkozást. Márczius 26-ki leiratában ragaszkodott mindkét kívánságához s Vas megyével szemben előadta, hogy védelmére eddig is mindent megtett s csupán a kanizsai végek fentartása körülbelől 200.000 frtot költött évenként. A rendek ápril 2-án feleltek s kereken megtagadták a király kívánságának teljesítését. Az eszmecsere még mindig nem ért véget, a király újra felelt, a rendek negyedízben válaszoltak, de az 1577. adótörvények (I., II., III., IV. t.-cz.) egészen a régi keretben mozognak s az adózás eddigi rendszerét minden részletében továbbra is fentartják.

E törvények alapján mindkét kamara a területéhez tartozó vármegyék rovói számára elkészítette a részletes utasítást, kinevezte a rovókat, kik megjelenvén a vármegyékben, a törvénytábla módon megkezdték a porták összeírását. A *pozsonyi* kamara területén az eredmény (a törtszámok nélkül) következő volt:¹⁾

¹⁾ Armbruster Status dice. N. M. P. I. 992. — *Kovachich* Supplement. III.

Vármegye	szabad	hódolt
p o r t a		
Pozsony	2.740	—
Komárom	263	235
Győr	148	223
Esztergom	—	153
Nyitra	2.714	248
Bars	394	621
Hont	—	950
Nógrád	—	961
Turóc	402	—
Árva	184	—
Liptó	398	—
Zólyom	1.005	—
Trencsén	1.370	—
Moson	744	—
Sopron	1.000	—
Veszprém	—	756
Vas	1.178	256
Zala	289	566
Összesen	12.835	4.709

Adózott még *Somogy, Zágráb-Körös és Várasd* is. Ezt azonban csak a hátralékok könyvéből tudjuk, mert a vármegyék ez időbeli adószámadásai még nem kerültek elő.

Mínthogy ez az összeírás 1578-ra és 1579-re szólt, mindkét évben annyi 2 frtot hajtottak be mindenütt, a mennyi portá volt benne. A két év számadásai a pozsonyi kamara területéről még nem kerültek ugyan elő, de néhány vármegyéből — Nyitrából 1578-ból, Győrből 1579-ből, Trencsénből és Hontból mindkét évből — meg vannak a rovók részletes leszámolásai, melyekből az egész művelet keresztülvitelére következtetést vonhatni.

Nyitra vármegyében 1578-ban ¹⁾ az esztendei egész kirovás 5.642 frtot tett. Ebből 290 frt ment el személyi és dologi szükségletre, 390 frt egyenesen a kamarához fizettetett, a többi pedig a kamara rendelkezésére különböző egyéneknek adatott. 1579 végén mindkét évi adóból, 11.284 frtból csak 6.394 frt folyt be tényleg, míg a többi, mint rendszeren történt, leginkább a következő évben fizettetett be.

¹⁾ A számadás Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

Győr vármegyében ¹⁾ 1579-ben a kirovás 520 frtot tett. Ebből különféle költségre elment 105 frt s csak 415 frt maradt a kincstárnak, mely 1580 végeig ezt az összeget is teljesen megkapta.

Trencsénben ²⁾ a rovó 1.370¹/₂ portát frt ugyan össze, de a vármegye utólag különböző helyesbítéseket eszközölt s csak 1.363³/₄ portára vetették ki az adót, még pedig 2.727 frt 50 drban. A rovónak leszámolása szerint az 1578-ki adóból 40 frt kivételével ez az összeg teljesen befolyt. A behajtás költsége kített: az alispán díja 24, a négy szolgabíróé 32, a jegyzőé 4, a rovóé 110, összesen 170 frtot. A rovónak költségre kellett 16¹/₂ frt. Befizettetett a kamaránál 2.495 frt; a hátralék 46 frt s így az egész elszámolt összeg ugyanannyi, mint a kirovás, vagyis 2.727 frt 50 dr. — Az 1579-ki adó egészen hasonló módon hajtattott be. A kirovás ismét 2.727¹/₂ frt, melyből a kamarához befizettetett 2.500 frt, a többi költségre ment el, valami kevés, 31 frt pedig hátralékban volt.

Hont vármegye adószámadásai ³⁾ nemcsak az adóügyekre, hanem a megye akkori általános állapotaira is világot vetnek. A királyi uralom itt ekkor már olyan gyöngye lábon állt, hogy a rovó csak a terület egy részét írhatta össze, egy csomó község azonban felmondta neki az engedelmességet. E községek (praeter villas obedientes, mondja a rovó) nélkül 950 porta íratott össze s mínthogy csupa hódolt volt, a kirovás szintén csak 950 frtot tett. Ebből befolyt az adóévben 542 frt 29 dr, melyből 209 frt ment el költségre s így a kincstárnak csak 321 frt 29 dr jutott. A 497 frt 70 dr hátralék azonban nem vészett el, hanem később törlesztetett s 1580-ban egészen befolyt. Még rosszabbra fordult a helyzet 1579-ben, mert ekkor a törökök erőszakoskodása miatt a 950 porta után sem lehetett az adót kivetni. Mindazáltal behajtottak 536 frtot, melyből 209 frtot a különböző költségek emésztettek föl. A csábrági javakban 152 porta után semmit sem lehetett behajtani. Ez összeg utóbb sem folyt be, mert egyik ez évről

¹⁾ A számadás Jerney-gyűjt. XIX.

²⁾ A számadás Nem. Múz. Dicn I. csomag.

³⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

szülő, de sokkal későbbi számadás is említi e 152 porta hátralékát. Ellenben a többi községek utóbb az egész esedékes összeget, 798 frtot megfizették, melyből 589 frt folyt tisztán a kincstárba.

A hol ilyen rendkívüli körülmények nem gátolták a művelet végrehajtását, ott a behajtás általában elég kielégítően folyt s az elért eredmény megfelelt a várakozásoknak. A különböző hátralék-kimutatásokban 1578/9-ről a következő hátralékokkal találkozunk:

Vármegye	1578.	1579.
Somogy	125 frt 50 dr	125 frt 50 dr
Trencsén	4	2
Nyitra	8	34
Zólyom	—	65
Zala	—	12
Sopron	65	240
Vas	138	115
Zágráb-Kőrös	370	601

E hátralékok, melyek a legkülömbözőbb évekből származó számadáskönyvekből állítottak össze, néhol elég nagyok. De nagyságuk első sorban attól függ, milyen évben készült a kimutatás. Ha az adózás utáni egy-két évből való, a hátralék nagy, ha későbbi időbeli, a hátralék már egészen eltűnt vagy jóval csekélyebb összeget tesz, mert a tartozásból évről-évre törlesztettek valamit. Somogy fentebbi hátraléka egy jóval későbbi számadásban is előfordul, jeléül annak, hogy ezt a török többé behajtani nem engedte. Ellenben Vas, mely fentebb igen nagy összegekkel szerepel, egy későbbi kimutatásban 1578-ra már minden hátralék nélkül, 1579-re pedig csak 12 $\frac{1}{2}$ frt hátralékkal említették s ez az összeg is a rovónál maradt. Az egyik számadásban Trencsénben 1578-ban 40, 1579-re 31 frt volt hátralék Ordódy Kristóf rovónál. A fentebbi kimutatásban ez összegek nem fordulnak többé elő, mert a rovó befizette. A hátralékok, a mennyiben a községek és lakosok, kiket terheltek, el nem pusztultak, legnagyobb részt befolytak tehát; különösen befolytak azok, melyeket a rovó behajtott, de valamely okból nem azonnal számolt el. Ellenben elvesztek azok, melyek akár a lakosság szegénysége, akár a török közelsége

miatt, egyáltalán nem voltak behajthatók. De még az ilyen összegek sem lehettek nagyon nagyok, ha például a sokat zaklatott, nagy részt töröknek behódolt Zalában egy 1583-ki számadás szerint az 1564—1579 közti évek összes adóhátraléka csak 1.947 frt 06 drt tett.

A *szepesti* kamara alá rendelt vármegyékből az 1578—79-ki adónak teljes számadásai is megvannak.¹⁾ A porták száma s az adóösszeg a következő volt:

Vármegye	szabad	hódolt	kirovás
Szepes	525 $\frac{1}{2}$	—	1.951 frt — dr
Sáros	1.181 $\frac{1}{4}$	—	2.363
Bereg	986	—	1.972
Zemplén	2.453 $\frac{1}{4}$	85	5.081
Ung	672 $\frac{1}{2}$	—	1.345
Szatmár	1.270	140 $\frac{1}{2}$	2.680
Szabolcs	630 $\frac{1}{2}$	1.013	2.274
Ugocea	314	—	628
Abauj	1.052 $\frac{3}{4}$	94 $\frac{3}{4}$	2.200
Torna	31 $\frac{3}{4}$	233	296
Gömör	—	1.011 $\frac{3}{4}$	1.011
Borsod	20	1.314 $\frac{1}{2}$	1.354
Pest, Solt, Héves és Külső-Szolnok	—	4.231	4.231
Összesen	9.158	8.123$\frac{1}{4}$	24.488 frt 50 dr.

A mi a tényleg behajtott összegeket illeti, azok majdnem mindenütt egészen megfeleltek az előirányzatnak. *Szepesben* elésett 5 porta, melyet Strázsa községben írtak le. *Sárosban* nem fizetett 69 porta, mely mint Bártfa városa tulajdona, adómentességet nyert. *Szabolcsban* pedig 13 porta elemi csapás miatt nem adózott. A többiekből mindkét évi adótétel befolyt. Így például az 1578-ra esedékes adót teljesen befizette *Szepes*, *Sáros*, *Szabolcs* és *Borsod* még ugyanazon évben, *Bereg*, *Gömör* és *Torna* a következő évben, *Abauj* 1581-ben, *Szatmár* és *Ung* 1582-ben, *Ugocea* 1584-ben. Hasonló módon befizettetett az 1579-ki adó is, nem ugyan a folyó, de legalább a következő években. Befolyt a kirovás még az úgynevezett *egri* vármegyékből is, melyekből azonban 1578-ban csak a fentemlített

¹⁾ Orsz. Lev. 1568—87. számadáskönyv.

négvet lehetett összeírni, míg *Csongrádba és Békésbe*, mint a számadás mondja, a hosszú belzavarok miatt a királyi rovó el nem juthatott. Az egri megyékben az 1578-ki 4.231 frtos adóból 1580-ban már 4.183 frt 61 dr volt törlesztve s a hátralék ekkor 42 frt 39 drt tett, mely utóbb szintén befizettetett. Maga a szepesi kamara állította ki a bizonyítványt,¹⁾ hogy 1580 január végeig az egri megyék 1578-ki adója 85 frt 14 dr kivételével befizettetett, illetve elszámoltatott. Részben még az év folyamán, részben a következő évben, mint említettem, még ez a hátralék is befolyt.

Igy tehát a királyi kincstár mindkét kamara területén megkapta azt az összeget, melyre az 1578—79-ki két forintos adóból számíthatott. Itt-ott a török fészkelődött ugyan, de máskülönbén az adóügyi művelet elég sémán bonyolítottatott le.

1582-ki adó.

Sen a rendek tanácskozásainak sikeres lefolyása, sem a két évi adózás szabályos menete nem ösztönözte Rudolfot arra, hogy siettesse az új országgyűlés összejöttét. Ellenkezőleg húzta-halasztotta az utolsó pillanatig s az 1580 január 17-ére egybehívott gyűlés csak februárban kezdte meg működését. A király maga nem volt jelen, hanem Ernő főherczegre bízta helyettesítését. Ez még jobban elkedvetleníté a rendeket, melyek már izgatott hangulatban jelentek meg Pozsonyban, mert az ország szörnyű szenvedései, valamint saját sérelmeik méltán elkésérítették őket. Ez országgyűlésen hangzott fel először a kiáltás, hogy Magyarország provinciává süllyedt. Ez országgyűlésen mondották először az ország rendei egy Habsburg-házi király leiratáról, hogy kár fel is olvasni, mert abban semmi jó sem lehet. Viszont meg az udvar körei ez országgyűlésen hirdették először nyíltan, hogy minden magyar ellenzéki ember közönséges lázadó, ki törvényes uralkodóját a koronától meg akarja fosztani. A magyar nemzeti érzésnek és az ősrégi alkotmányhoz való ragaszkodásnak ezen egyszerű felségsértéssé való minősítése ez időben jelentkezik határozott alak-

¹⁾ Orsz. Lev. Dicsősök LXII. kt.

ban, hogy azután sokáig megmérgezze a nemzet és uralkodó családja viszonyát. Rudolf király kormányzatának ez leggyászosabb, legvégzetesebb hagyatéka, mert a bizalmatlanság, a félreértések és sűrlődésök olyan kútfejtévé lőn, mely teljesen mind e mai napig sem apadt ki.

Minthogy az országgyűlés összehívásának tulajdonképeni célja az volt, hogy új adót szavazzon meg, a királyi előterjesztésben (február 10) természetesen az adómegajánlás áll a legelső helyen. A felség utal a saját részéről a honvédelem érdekében hozott áldozatokra s felhívja a rendeket, hogy a folyó s a következő két, összesen tehát három évre portánként 3—3 frtnyi adót ajánljanak, mely másfél forintos részletekben fizetessék. A múlt országgyűlés elé terjesztett reform-terveiből a király ez úttal csupán a következőket ismétlé:

1. Minden jobbágy, a ki földesurának egész telek után teljesít úrbéri szolgálatot, habár pénzben bért nem is fizet neki, a kincstárnak is a teljes adót fizesse, mert a földesúr a pénzbeli fizetéstől némely jobbágyát csak azért menti föl, hogy kivonja az állami adózás kötelezettsége alól, ellenben munkában ezt a bért is megveszi rajta.

2. Az oláhok, ruthének, ráczok, iparosok, bármilyen mesterséget gyakorolnak, akár van házuk, akár nincs, a többi jobbágy módjára adózzanak, minthogy üzletből, iparból vagy baromtenyésztésből sokat keresnek, sőt vagyomra tesznek szert.

3. A nemesek jobbágyaik egy részét szabadosokká teszik, hogy kevesebb zsolddal vagy bérrel megelégedjenek, mert a szabadosság az állami adótól is fölmenti őket. Ez eljárás csökkenté az ország védelmére rendelt jövedelmeket s így túrni nem szabad. Törvényben kell tehát kimondani, hogy az ilyen szabadosok is kötelesek az adót megfizetni.

4. Minden régi adómentesség érvénye békésebb időkig felfüggesztendő s csupán azok élvezzenek bizonyos ideig mentességet, kiknek háza leégett vagy a kik pusztja helyen új házat építenek.

5. Azon községekben, hol több a földesúr, mindegyik úr külön bíró-t tart, a ki adómentes, mert részt vesz az adóbejáráshban. Ez azonban kárára van a kincstárnak s jövőre minden községben csak egy-egy bíró legyen adómentes.

6. Az alispán az adó behajtása körül gyakran hanyagúl, nem elég szigorral jár el, s ez az oka, hogy annyi hátralék halmozódik fel. Jövőre tehát az alispán két hónappal előbb tegye közhírré, mikor fizetendő az adó. A ki e határnapig nem fizet, az ellen nyomban meg kell a bírságolást indítani. Az alispánt, a ki ezt nem teszi, a királynak vagy nevében Ernő főhercegnek joga legyen akár a végbeli kapitányok, akár bárki által, a kívül akarja, minden peres eljárás nélkül megfenyíteni.

7. Az újonnan épült házakban lakó vagy újonnan települt jobbágyoknak a földesúr 12 évi mentességet szokott adni. Az úrbért azonban már sokkal előbb megveszi rajtuk s a hosszú mentesség csupán arra szolgál, hogy az illetők a kincstárnak ne adózzanak. Törvényben kell tehát kimondani, hogy az ilyen jobbágyok a leégettek mintájára csupán három évi mentességet élveznek.

8. A zsellérek, kiknek házuk van, fél adót, a más hátán lakók negyed adót fizessenek.

9. A hódoltak a fél adó kedvezményétől megfosztassanak s a többi honlakosok példájára az egész adót fizessék.

Ez az adóprogram nem volt oly radicalis, mint az 1578-ki s egy-két pontja kivételével kétségekívül el is fogadtatik, ha az országgyűlés egyáltalán azon helyzetbe jut, hogy az adóügygyel behatóbban foglalkozzék. Ez azonban nem történt. A rendek a királyi előterjesztésre adott válaszukban igazán megrendítő színekben ecsetelték a nép szörnyű szenvedéseit, melyeket részben a rossz termés, kivált azonban a katonaság határtalan zsarolásai és önkénykedései okoztak. Isten irtalmára kérték tehát a királyt, könyörüljön alattvalóin s csináljon rendet. Egyszer-smind kijelentették, hogy míg kívánságaik nem teljesítetnek, adót megszavazni nem képesek. Nem is tették később sem s viharos tárgyalások után, melyekben Ernő főherceg kizárólag elfogúlt, gyanakvó német tanácsosai befolyása alatt állt, kik a magyarok szenvedései iránt sem részvétet, sem őrzket nem tápláltak, az országgyűlés márczius derekán minden eredmény nélkül¹⁾ oszlott szét.

¹⁾ Az ide vonatkozó tárgyalások és okiratok *Fraknói* id. műve VI. kt.

Két esztendeig nem is fizetett adót a jobbágyság, bármí sürgősen rászorúlt volna az államkincstár. E közben sokfelől ajánlották Rudolfnak, tartson mielőbb új országgyűlést s maga is megjelenjék Pozsonyban. De bármí égető szüksége volt az adóra, egyre húzta-halasztotta a dolgot s két egész esztendő telt el, míg 1582. január havában a rendek újra összegyűlhettek, mely alkalomra a király is Pozsonyba érkezett.

Első sorban a király jelenlétének lehet tulajdonítani, hogy az 1582-ki gyűlés legalább adóügyi szempontból nem maradt oly meddő, mint az 1580-ki. Időközben a királyi terület, helyzete nemcsak nem javúlt, hanem még rosszabbra fordúlt. A közjogi sérelmek sem orvosoltattak s a rendek végnélküli panaszai, noha maga a király elismerte, hogy *new oknélküliek*, legkevésbbé sem nyertek orvoslást. Mindazáltal az országgyűlés nem zárkozott el ama kényszerűség elől, hogy adót kell megszavaznia. Meg is ajánlotta, habár kisebb összegben, mint a király kívánta s csak hosszas tárgyalások után, melyek időnkint elég éles alakot öltöttek, mert az adó kérdése természetesen nem külön, hanem ősi szokás szerint a napivenden álló összes ügyekkel együtt tárgyalatott.

De ha az országgyűlés nem is zárkozott el az adómegajánlás szüksége elől, azokat a messzemenő igényeket, melyeket Rudolf emelt, még sem teljesítette. A királyi előterjesztés (január 15) ugyanis igen nagy követelésekkel lépett a rendek áldozatkészsége elé. Hivatkozva azokra a tetemes költségekre, melyek Magyarország védelméből a király többi országaira és tartományaira hárultak, kiemelte, hogy első sorban a magyarok dolga a honvédelem költségeiről gondoskodni, habár a maga részéről is elismerte, hogy a népet a hosszú háborúk végtelenül kimerítették. Minthogy azonban most két esztendeig nem volt adó, azt kívánta, hogy a porták száma újrolag összeiratván, a folyó és a következő esztendőre portánként évi 6—6 frotot szavazzanak meg, mely a rendes szokás szerint évenként két részletben fizetessék. A régi adómentességek érvénye békésebb idők beálltaig felfüggesztessék, a porták felosztása fél-, harmad-, negyed-portára mellőztessék s a ki bármilyen telken lakik, de egész telek után fizet és szolgál a földesúrnak, sőt még ha pénzt nem is fizet, hanem csak szolgálatot teljesít, az egész

adótételt fizesse a kincstárnak is. A mi a zselléreket illeti, közülök az, a kinek saját háza van, az adótétel felét, a ki más házában lakik, annak negyedrészt fizesse.

Mint hogy pedig a közérdek kívánja, hogy az adófizetésben részt vegyen minden honlakos, az oláhok, ruthének, ráczok, mesteremberek, akár van saját házuk, akár nincs, a többi jobbágyok módjára s velük együtt adózzanak. Vannak ugyanis közöttük sokan, a kik különböző árukkal üzérkednek, másoknak nagyszámú marhájok van, vagy mesterségek által jó módban élnek. Mint hogy a király arról is tudomást nyert, hogy az urak és nemesek javaikon számos szolgájukat szabadossá teszik, hogy az illetők e kedvezmény fejében csekélyebb bírral is megelégedjenek, mint hogy továbbá e szabadosok az állami adó alól is mentesek, a király olyan törvényt hozatalát kívánja, mely e szabadosokat is adózásra kötelezi, mert nem engedheti meg senkinek, hogy az ország védelmére rendelt közjövődalmakat ekképen megrövidítse. Általában törvény útján azt kell kimondani, hogy az új adó alól csupán az mentes, a kinek háza leégett, vagy a ki pusztá helyen új házat épít, de e mentesség is csak három esztendőre szól. Minden községben csak egy bíró élvezzen adómentességet ama szolgálatok fejében, melyeket az adóbehajtás körül teljesít.

A király újra és hosszadalmasan ismétli panaszát az alispánok hanyagsága ellen az adóbehajtás és bírságolás körül. Itt is törvényt alkotását sürgeti, mely a késedelemnek véget vet s azt akarja, hogy a hanyag alispánt ő maga vagy Ernő főherczeg akár a kapitányok, akár bárki által, a kívül neki tetszik, minden peres eljárás nélkül, a hitralék kétszeresében marasztalhatta el. Hasonlóképen ismétli régi kívánságát a behódolások megakadályozása végett, melyeknek, a mint mondja, már se végük, se hosszuk nincs. De megint csak papírosintézkedéseket javasol; csak törvényt kíván, mely a legsúlyosabb büntetéssel fenytí, különösen azonban mindennemű adókedvezménytől megfosztja a hódoltakat s arra kötelezi őket, hogy a többi országlakosokkal egyenlően viseljenek minden közterhet.

A király ez adóügyi kívánságaival szemben a rendek, melyek első sorban sokféle jogos panaszaikat adták elő, vára-

kozó állásba helyezkedtek. Elvileg kijelentették ugyan, hogy készek adót megújítani, de csak akkor, ha sérelmeik orvosoltatnak. Addig nem is bocsátkoztak a részletekbe. A király szóval és írásban, személyesen és leírataiban azon fáradozott, hogy kieszközölje, hogy az adó kérdését mielőbb tárgyalják s megfordítva a dolgot azzal biztatta őket, hogy ha az adót megszavazzák, ő viszont másnemű kívánságaikat fogja teljesíteni. E biztatás azonban keveset használt s a rendek többsége ismételve leszavazta azokat, kik a király kívánságát teljesíteni akarták. Végre azonban mégis csak megajánlottak a folyó 1582. esztendőre 2 fritos adót, de ezt is föltételes, az esetre, ha a király szintén beváltja ígérését s orvosolja sérelmeiket. Rudolf azonban nem fogadta el az ajánlatot és pedig két okból. Keveselte az összeget s ragaszkodott eredeti előterjesztéséhez, másrészt pedig kifogásolta, hogy az adófizetés valamely föltételhez köthessék. Végre a feltételes ajánlattól a rendek elállottak ugyan, de csak a folyó évre szavazták meg az adót és pedig portánként két forintban.¹⁾ Ez értelemben létesült az adótörvény — 1582: I. —, mely minden további részletre az 1578-ki adótörvényekre utal s ezzel az adókötelesekre, az összeírás és behajtás módozataira nézve változatlanul fentartja az eddigi gyakorlatot.

A pozsonyi és szepesi kamarák haladéktalanul megtették a törvény végrehajtására vonatkozó intézkedéseket, kineveztek a rovókat, megküldték nekik az utasítást, melyhez az országgyűlésalkotta törvényezikket is mellékelték. Az utasítás²⁾ általában csak a törvény magyarázására, az eddigi gyakorlatnak megfelelő útbaigazításokra szorítkozik s semmi újítást sem tartalmaz. Az összeírás meg is indult, de a hódoltság területén a rovónak sok bajjal kellett küzdenie, mert a török lehetőleg akadályozta, hogy a lakosok a királynak is adózzanak. Számos községbe a rovó személyesen el sem mehetett, s az eddigi gyakorlatnak megfelelően csak a bírúkat rendelte magához s a bíró bevallása alapján állapította meg a portaszámot.

¹⁾ Az ide vonatkozó tárgyalások *Ervánó* id. műve VII. 1—27 és 33—37.

²⁾ A szepesi kamara utasítása Várhelyi Ferenczhez, Tomanegyo rovójához. Orsz. Lev. Dica 62. kt.

A *pozsonyi* kamara területén 1582-ben az összeírt porták száma következő volt:

Vármegye	szabad	hódolt
p o r t a		
Pozsony	2.819	—
Komárom	283	191
Győr	152	270
Esztergom	—	164
Nyitra	2.080	251
Bars	409	550
Hont	—	989
Nógrád	—	1.002
Turóc	403	—
Árva	190	—
Liptó	387	—
Zólyom	1.003	—
Trencsén	1.579	—
Moson	739	—
Sopron	1.007	—
Veszprém	—	708
Vas	1.132	344
Zala	370	510
Zágráb-Körös	2.497	—
Somogy	280	—
Összesen	15.930	4.988

A tényleges fizetésről csak néhány vármegye részletes adószámadása ismeretes, melyekből azt a benyomást meríthetni, hogy a nép ezt az adót is a többinek módjára csaknem teljesen megfizette s a kivetett összegből kevés maradt behajthatlanul. A vármegyék, melyek számadásai¹⁾ ismeretesek, a következők:

Hontban összeírtak 989 hódolt portát, de csak 984-re lehetett ugyanannyi forintot kivetni. Ebből tényleg elszámoltatott 968 frt; a kamara 1587-ig tisztán megkapott 792 frtot; a behajtás költsége s az elengedés 176 frt, míg hátralékul csak $15\frac{3}{4}$ frt maradt.

Liptóban 387 szabad portán 774 frt évi adóteher nyugodott. Ez az egész összeg elszámoltatott és pedig akként,

¹⁾ Orsz. Lev. Lyubus II. 4.

hogy 639 frt tisztán befizettetett, $135\frac{1}{2}$ frt pedig elengedésre és költségre ment el. 1587-ben ez évi adóból semmi sem volt többé hátralékban.

Árvában 190 szabad portára 380 frt volt kivetve. Tisztán befolyt a kamaránál 300 frt, költségre és elengedésre kellett 80 frt; hátralék nem volt.

Mosonban 739 szabad portát 1.479 frt adó terhelt. Ez egész összeg elszámoltatott; a tiszta hozadék 1.351 frt, 128 frt meg költségre kellett; hátralék nem volt.

Esztergom 164 hódolt porta után ugyanannyi forinttal adózott. Ez az egész elszámoltatott. Tisztán befolyt 152 frt, a költség csak 12 frt; hátralék nem volt.

Zalában a szabad és hódolt porták tartozása kitett 1.251 frtot. Ez egészen elszámoltatott. A tiszta hozadék 851, a költség és elengedés 340, a hátralék 60 frt.

Turóczban a 403 szabad porta után járt 807 frt, mely mind elszámoltatott. Tisztán befolyt $668\frac{3}{4}$ frt, a költség és elengedés kitett $138\frac{1}{4}$ frtot; hátralék nem volt.

Más, főleg 1587 után készült hátralék-kimutatások szintén kétségtelenné teszik, hogy a pozsonyi kamara területén az 1582-ki adó általában elég kedvezően folyt be. Így *Somogyban*, *Trencsénben* és *Varasdban* sem volt hátralék, míg *Nyitra* $48\frac{3}{4}$ (a rovónál maradt), *Zágráb-Körös* 131 frt hátralékkal szerepel.

A *szepeesi* kamara területén a porták összeírása következő eredményre¹⁾ vezetett:

Vármegye	szabad	hódolt	kivetés
p o r t a			
Szepe	$481\frac{1}{2}$	—	963 frt
Sáros	$1.130\frac{1}{2}\frac{1}{4}$	—	$2.261\frac{1}{4}$ *
Zemplén	$2.347\frac{1}{2}$	$76\frac{1}{2}$	$4.771\frac{1}{2}$ *
Bereg	$952\frac{1}{2}$	—	1.905 *
Ung	$669\frac{1}{2}$	—	$1.338\frac{1}{2}$ *
Szatmár	$1.251\frac{1}{2}$	150	2.653 *
Szabolcs	$719\frac{1}{2}$	881	2.320 *
Ugocea	264	—	528 *
Átvétel	7.816 $\frac{3}{4}$	$1.107\frac{1}{2}$	$15.840\frac{3}{4}$ frt

¹⁾ Orsz. Lev. 1568—87-ki számadáskönyv.

Vármegye	szabad	hódolt	kirovás
	p o r t a		
Áthozát	7.816 $\frac{1}{4}$	1.107 $\frac{1}{2}$	16.840 $\frac{1}{2}$ frt
Abaúj	978	84	2.045
Torna	22	258	302
Gömör	—	882	374 $\frac{1}{4}$
Borsod	—	1.220 $\frac{1}{2}$	1.220 $\frac{1}{4}$
Heves-Pest-Solt-Szolnok-Csongrád	—	4.330	4.330
Összesen	8.816 $\frac{1}{4}$	7.881 $\frac{1}{2}$	24.612 $\frac{1}{2}$ frt.

E kirovás alapján a behajtás itt is szabályos folyamat vett. Mindazáltal a király személyesen is beavatkozott a műveletbe. Nov. 9-ki kelettel ugyanis a szepesi kamarához leiratot¹⁾ intézett, melyben elmondja, hogy azt az értesítést vette, hogy a rovók tisztátalan indokokból (dicatores quandoque aut favore commoti, aut donis corrupti) nagy arányú adóelengedéseket eszközölnek. Azt akarja tehát, hogy az illetők az elengedett összeg kétszeresében marasztaltassanak el; felhívja a kamarát, hogy az ügyről tanácskozzék s tegye meg javaslatait. E királyi rendelet keltekor már az adó második részlete hajtatott be s így a jogosulatlan elengedések ez időben történhetek. Az adószámadásokban azonban nincs nyoma, hogy a királyi panaszok igazoltak lettek volna. Ellenkezőleg az 1587-ki nagy pénztárkönyv szerint a behajtás igen kedvező eredménnyel folyt s több vármegye már 1583-ban, némelyik 1584-ben egészen befizette az 1582-ki adót; 1587-ben már csak itt-ott maradt hátralék. Sőt az 1612-ki általános adóvizsgálat,²⁾ mely egész 1582-ig vissza nyúlt, ez évről már csak a következő négy megyében derített ki hátralékot:

Zemplén vármegye	291 frt 25 drt.
Bereg	65
Szatmár	16
Abaúj	29 + 69
Összesen	301 frt 94 drt.

¹⁾ A leirat N. M. F. L. 953. számú kötetben.

²⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

Ez összeg magában véve sem nagy. De itt sem tulajdonképeni hátralékról van szó, mert az adókötelesek a pénzt beszolgáltatták s a vizsgálat szerint az az illető rovóknál maradt. Csakhogy nagyon valószínű, hogy még ez összeg sem veszett el s hogy a rovók befizették, de harmincz esztendővel később — a vizsgálat 1612-ben történt — örökösök (ők maguk már aligha éltek) nem tudták az 1582-ki nyugtát előmutatni. Sőt még ha a rajtok követelt 302 frt csakugyan elveszett, az 1582-ki adó befizetését még akkor is igen kedvezőnek mondhatni, mert az adóbehajtó gépezet kezdetlegessége, különösen pedig a török becsapásai mellett bizonyos összegnek mindig behajthatlanul kellett maradnia. Nehány száz forint mindig elveszett s a kincstár előirányzataiban számba is szokta ez eshetőséget venni.

Ugyanebben az esztendőben nyolcz felvidéki vármegyében a kamara faluról-falura összeíratta azt is, mennyit fizet a behódolt lakosság adóban és terményben a töröknek. A fölvetel a felvidék ez időbeli állapotainak ismeretéhez rendkívül sok érdekeset nyújt s az illető vármegyék monographusa tömőtelően korjellemző adalékot talál benne. E helyütt azonban csak végeredményeit akarom bemutatni, hogy megtudjuk, minő óriási terheket viselt akkor a föld népe s hogy a török adó mennyivel nagyobb, súlyosabb volt, mint a királyi. A nép, mint az összeírás¹⁾ mondja, a töröknek császár adóját és szablyapénzt fizetett készpénzben, ezen kívül évenként mindenki meghatározott mennyiségben vaját és mézet, némelyek azonban ajándék ezimén mindenféle más terményt és iparezikeket, például posztót adtak. Ellenben semmiféle közmunkával vagy másnemű szolgálattal ekkor a török nem terhelte a népet (labores et servitia turcis nulla praestiterunt), mely a közmunkát a királynak, a szolgálatot pedig magyar földesúrának teljesítette. Általában a magyar földesúr ekkor nem kapott itteni hódolt jobbágyaitól készpénzt; ezek csak dolgoztak neki, ámbar egyes községek fizették a készpénzt és dolgoztak is, sőt némelyik a dézsmát is megadta. Hogy a töröknek fizetett évi adó összegét meg lehessen állapítani, a terményben stb. eszközölt szolgál-

¹⁾ Orsz. Lev. Urb. et Descriptionses 59:13.

mányokat pénzzé számították át s ez alapon a török adó összege évenként a következő értéket képviselte:

Torna vármegye	1.950	frt	50	drt.
Gömör	22.757		20	"
Borsod	13.819		84	"
Hont	4.574		30	"
Bars	3.912		—	"
Abaúj	1.817		30	"
Zemplén	742		24	"
Nógrád	2.384		44	"
Összesen	51.966	frt	82	drt.

A hol a nép ilyen roppant módon volt megterhelve, a hol annyi sokfelé kellett adóznia, ott természetes, hogy kötelezettségének nagyon nehezen bírt megfelelni s itt-ott beállt a kénytelenség, hogy a rovó adóleírásokat és elengedéseket eszközöljön. Eljárása annál kevésbé vezethető vissza nemtelen indokokra, mert a számadások tanúsága szerint az ilyen elengedés is csak kivételesen fordult elő.

1583—84-ki adó.

1582-ben csak egy évre szavaztatván meg az adó, bármi kevésbé volt nyírcé a királynak, siettetni volt kénytelen az országgyűlés összehívását. Pozsonyból azt ajánlották neki, hogy nem két, hanem három évre kérjen adót, a mit a király, a ki személyesen jelent meg a gyűlésen, el is fogadott.

A tanácskozásokat 1583 április elején nyitotta meg s előterjesztésében (ápril 6) hivatkozva a török béke bizonytalan voltára, a német birodalom és az örökös tartományok nagy áldozataira arra kérte a rendeket, hogy három esztendői időre évenként 5—5 frtot adjanak portánként. Ezek összeírása s az adók behajtása tárgyában ezúttal régi kívánságaiból csak azt ismételte, hogy minden mentesség érvénye békésebb időkig felfüggesztessék. A karok és rendek azonban hallani sem akartak bármilyen adó megszavazásáról mindaddig, míg sérelmeik, melyek száma végtelen volt, nem orvosoltatnak. A főrendek hajlandók voltak ugyan adót ajánlani, de az alsó tábla törölte a közös válaszfelirati tervezetből az erre vonatkozó pontot.

Csak több napi vita után állapodott meg a két tábla a feliraton, mely annak kijelentésére szorítkozik, hogy a rendek tudják, milyen szüksége van a királynak az adóra. Készek tehát megtenni azt, a mit a nehéz viszonyok közt tehetnek, de csupán akkor, ha a király előbb visszaállítja az ország régi alkotmányát (restituta pristina regni facie et forma), mely esetre minden vagyonukat és életüket felajánlják neki.

A király ápril 14-én vette át a feliratot; már másnap felelt rá s a sérelmek tárgyában többféle ígéretet tett. A rendek az adó ügyében második feliratukban — ápril 20 — sem mentek tovább, csupán készségüket jelezték, de mindig azon föltétellel, ha a király az ország kormányzatát a maga törvényes állapotába visszahelyezi. E feliratot is igen heves tárgyalások előzték meg. Az alsó tábla 58 szavazattal 20 ellen kijelentette, hogy adót nem szavaz meg. Utóbb pedig egyenesen desavouálta a főrendek megbizottait, kik a király azon szóbeli kijelentése alapján, hogy az adó megszavazása után orvosolja a legfőbb sérelmeket, viszont megígérték, hogy az országgyűlés két évre 3—3 frtos adót fog megajánlani.

A király rossz néven vette e magatartást s ki is fejezte elégedetlenségét, de a két tábla ápril 23-ki elegyes ülésén 70 szóval 30 ellen ragaszkodott eddigi álláspontjához. Csak roppant nehezen — ápril 26 — állapodott meg az országgyűlés abban, hogy a folyó és a jövő esztendőre portánként 2—2 frtos adót szavaz meg. De ezt is azon kikötéssel tette, hogy ő felsége ezen két év folyamán mindazt, a mit a rendek az ország nevében a sérelmek orvoslása, a régi szabadság és kormányzat visszaállítása tárgyában kértek, saját ígéreteinek s az ország régi törvényeinek megfelelően megadja. A király elfogadta az ajánlatot s az 1583: L. t.-cz. ily értelemben s feltétellel szavazza meg az adót, sőt hozzá teszi, ha ő felsége e két év alatt ígéretét be nem váltja, jövőre a rendek adót egyáltalán meg nem ajánlanak (si sua Majestas veterem ipsorum libertatem integre non restituerit, se contributionem in futurum offerre nequam posse — mondja a törvényezikk).

Az adózás szempontjából a törvény még azért is figyelmet érdemel, mert nem rendel el a porták új összeírását,

hanem az 1582-ki összeírás alapján szavazza meg az új adót és csak a helyesbítést engedi meg (rectificatione tamen intercedente).

Mihelyt a törvény meghozatott, mindkét kamara megkezdte a végrehajtásra vonatkozó előkészületeket.

A *pozsonyi* kamara a kerületéhez tartozó vármegyékben kinevezte a rovókat s fizetésöket,¹⁾ valamint előre látható dologi kiadásait egy-egy esztendőre következőleg irányozta elő:

Vármegye	rovó neve	fizetése	költsége
Pozsony	Baranyay Bálint	140	25
Nyitra	Vizkelety Tamás	200	25
Trencsén	Madocsányi Pál	110	23
Turóc-Árva	Dávid János	80	20
Liptó	Chemniczky Benedek	50	20
Zólyom	Osztrólczy Menyhért	100	22
Bors	Liptóczy György	110	36
Hont-Nógrád	Sós János	200	16
Esztergom	Zeleméry László	12	—
Kumárom	Aranyossy János	96	20
Győr	Zeghy Ambrus	53	3 ⁵⁰
Moson	Ztanianaky Mihály	72	14
Sopron	Káldy Péter	100	10
Vas	Chemetey István	180	15
Zala	Demelky Gáspár	200	15
Veszprém	Bekendy Márton	72	20
Somogy	Perneszy János	90	12
Varasd	Wragowith Kristóf	140	12
Zágráb-Kőrös	Wruczy Mihály	165	14

Mint hogy a rovó rövid úton megkapta az 1582-ben összeírt portaszámot s így a porták megállapításával külön bajlódni nem kellett, megbízását s a hozzá mellékelt adótörvényt egyszerűen bemutatta azon megye gyűlésén, hová kiküldetett, mely azután megtette a további intézkedéseket. *Zólyom*²⁾ vármegyében például Osztrólczy Menyhért június 6-án mutatta be iratait. Erre a vármegye elrendelte, hogy az adó első részlete három hét alatt a rovó kezeihez befizetessék s e határidő elteltével a késedelmesek ellen a bírságolás megkezdődjék. A hol a

¹⁾ A kimutatás N. M. F. L. 969. számú kötet.

²⁾ Az ide vonatkozó határozatok *Kolosságy-Övéri* Corpus statutorum IV. 37.

tavali összeírás helyesbítése vált szükségessé, ott a panaszosok az alispánhoz fordulhattak, ki azután a méltányosságnak megfelelően intézkedett. Osztrólczy 1583-ki zárszámadása¹⁾ is rónk maradt s így végig kísérhetjük egész tevékenységét.

Az előző évben összeíratott 1004 porta. E szerint a folyó 1583-ik évre is ugyanannyi portának 2 frtos adója, összesen 2,008 frt volt esedékes. Csakhogy 14 porta vagyis 28 frt ebből rectificatiók alapján leíratott s így a tényleg esedékes adótartozás 1,980 frt. Ez az összeg 1584 végeig 70¹/₂ frt kivételével mind befolyt, csakhogy nagyobb részt 1584-ben. A kamaránál ugyanis a rovó 1583-ban 477, 1584-ben 1,245 frtot fizetett be az 1583-ki adó czímén. Ezenkívül még 1583-ban behajtott, de elfizetett az alispánnak 24, a szolgabírárnak 16, a jegyzőnek 4, saját magának 100 frtot, költségei fejében pedig negyven frtot, mert az előre megállapított 22 frt csekélynek bizonyult. Az 1583-ki 1980 frtos adóból ez évben csupán 661 frt folyt be tehát, mert a nép még a mult esztendei hátralékot törlesztette. De a következő évben 1583-ra már 1,245 frtot fizetett s így az 1980 frtból 1806 frt még a második évben befolyt.

Voltak természetesen vármegyék, hol a viszonyok kedvezőtlenebbül alakultak. Így például *Zágráb-Kőrösben*²⁾ a kirovás 2,497 frtot tett. Ebből azonban a rovó csak 2,190 frt 40 drról számolt el, mert a nemesi javakban hátralékban maradt 111¹/₂ frt, a rovó pedig behajtott, de a kamarának át nem adott 195 frt 55 drt. A netto eredmény itt általában igen kedvezőtlen, mert a 2,497 frtból csupán 1,424 frt 40 dr fizettetett be, a többi vagy exemptiókra, vagy költségekre ment el. Így a zágrábi egyház javaiban 250, az ozoli javakban 129, a lepoglavai barátok javaiban 22 frt vonatott le exemptio czímén. E mellett igen nagyok voltak a behajtás költségei, mert 4 alispánnak 96, 5 szolgabírónak 40, a jegyzőnek 8, a rovónak 165 frt fizetés járt s a kamara által dologi kiadásra felvett 14 frt helyett 65 frt ment el e czímen. Az 1,424 frt behajtása 374 frtba került tehát, mi nagyon is drága. Csakhogy

¹⁾ Jerney-gyűjt. XIV.

²⁾ Örsz. Lev. Lymbus II. 4.

azt az illető vármegyék zűrzavaros közviszonyai okozták. A magyar anyaországban még a töröknek behódolt vagy általa egészen elfoglalt vármegyékben is jóval kedvezőbbek az elért eredmények és pedig két irányban: a kivetett összegből aránylag sokkal több hajtatott be, a behajtás pedig jóval kevesebbe került.

Ígazolja ezt *Esztergom* vármegye ez évi számadása. 1582-ben ott 164 hódolt portát írtak össze. 1583-ban 11 porta rectificáltatván, az esedékes évi adó 153 frt. Ez az utolsó dénárig befolyt. A behajtás általában csak 12 frtba — a rovó díja — került s így netto-eredmény 141 frt volt. *Hontban* a helyesbítés után 972 hódolt porta maradt, de a rovó 984 frtot mond esedékesnek. Befolyt 843 frt, melyből 683 frt jutott a kincstár részére, 160 frtot tett a költség, 141 frt pedig hátraléknak maradt. *Zalában* a szabad és hódolt porták után esedékes volt $1,254\frac{1}{2}$ frt, melyből tisztán $834\frac{1}{4}$ frt jutott a kincstárba, ellenben rectificatiókra lement 95 frt 87 dr, költségre kellett 302 frt, míg hátraléknak csak 29 frt 37 dr szerepel.

A be nem hódolt vármegyékben az eredmény még kielégőbb volt s nem maradt el a rendes mögött. Így *Turóczban* 807 frt volt esedékes, melyet a rovó teljesen elszámolt. Jelentése szerint lement rectificatióra 25 frt, a kamarához eljutott 664 frt, költségre kellett 108 frt, mely utóbbi összeg aránylag azért nagy, mert Turócznak és Árvának egy rovója volt, ki minden költséget a turóczai adó rovására számolta el. *Árvaiban*, a rovó fizetésén kívül nincs is semmiféle költség, s minthogy helyesbítés czímén csak 8 frt ment le, az egész kivetett 384 frt befolyt s 296 frt jutott netto eredményül a kincstárba. Ugyanígy állt a dolog *Liptóban*, hol a kirovás 774 frt. Ebből 22 frt rectificáltatott, 134 frt költségre kellett, 608 frt a kincstárnak adatott át s így hátralékban semmi sem maradt. *Mosonban* a kirovás 1479 frt; ebből 2 frt 87 dr rectificáltatott, 130 frt költségre kellett, 1,346 frt a kincstárnak adatott át. Az egész kirovás elszámoltatott tehát s tényleg be is folyt. Mindezek, a különböző eredeti számadásokból merített adatok azt bizonyítják, hogy a kezdetleges adógépezet ekkor is aránylag kielégítő eredménnyel működött, hogy a megyei hatóság a rovót tevékenyen támogatták s hogy a szegény, annyi felől

megterhelt jobbágyság tehetségéhez mért buzgósággal igyekezett az állami adót fizetni.

Két évre levén az adó megszavazva, az 1584-ki kirovás azonos volt az előző esztendeivel. A porták számában itt-ott történt ugyan némi helyesbítés, tűzkár s más elemi csapás miatt itt-ott elengedéseket kellett eszközölni, így például *Liptóban* $43\frac{3}{4}$, *Árvaiban* 8, *Turóczban* $30\frac{1}{2}$, *Mosonban* $5\frac{3}{4}$ frtot. De máskülönbőben a művelet szigorúan az előbbi évinek keretében mozgott s körülbelül ugyanoly eredményeket is hozott. Lényeges bevételi többletről a dolog természeténél fogva nem lehetett szó. Lényeges hiány pedig sehol sem állott be, mert azt, a mi ki volt vetve, a nép tényleg — habár lassankint — befizette. Maga a pozsonyi kamara épen 1584-re készített előirányzatot a várható adójövedelemről, melyet mint fentebb már említettem, bruttó 35,126 frtra, netto 30,665 frtra irányzott elő. Ez be is folyt, mert a legtöbb rovó számadása elég kielégítő eredményeket tüntet fel. E számadások ¹⁾ szerint kitett:

Vármegye	kirovás	elszámolt összeg	ebből költség	elengedés	hátralék
Liptó	774	774	133	$43\frac{3}{4}$	—
Árva	388	388	82	8	—
Turócz	809	809	130	$30\frac{1}{2}$	—
Moson	1,479	1,479	130	$5\frac{3}{4}$	—
Hont	984	708	170	—	281
Esztergom	153	153	12	—	—
Zágráb-Kőrös	2,497	2,431	309	—	65
Zala	1,251	653	302	—	—

A kivetett összegekből befolyt a kamaránál netto *Liptóban* 600, *Árvaiban* 298, *Turóczban* 657, *Mosonban* 1,343, *Hontban* 533, *Esztergomban* 141, *Zágráb-Kőrösben* 2,122, *Zalában* 351 frt. Egyik-másik vármegyénél nagyon szembeeszköken észlelhető tehát az adózásban a török uralom. Főleg *Hont* és *Zala* szolgáltattak keveset, s minthogy sok volt a nehézség, mert a községekhez nem igen lehetett hozzá férni; épen itt okozott a behajtás is aránylag ilyen nagy költséget. Ellenben ott, a hol a török uralom hatása nem érvényesült,

¹⁾ Orsz. Lev. Lyubus II. 4.

a nyugati vagy északi vármegyékben, kivált az utóbbiakban, az adó a legutolsó fillérig befolyt. A század egész folyamán *Árva*, *Liptó* és *Turóc* vármegyék általában legelől jártak az adózásban. Árva megye, mint fentebb láttuk, 1584-ben is lefizette az egész összeget. Rovója, szentpéteri *Dávid* János, ki e tisztelet előbb is, utóbb is gyakran viselte, pontos számadást¹⁾ adott. Ebben a portaszámot 190-re, a kirovást 388 $\frac{1}{2}$ frtra teszi, melyből azonban 8 frt valami hátralék lehet, mert a 2 frtos adó mellett a kirovás csak 380 frt. Azt a 8 frtot utóbb csakugyan lefirták, ellenben a maradék 390 $\frac{1}{2}$ frtot a rovó egészen behajtotta s belőle 298 $\frac{1}{2}$ frtot a kamarának szolgáltatott be, míg 82 frt költségre ment el, melyből az alispánnak 24, a két szolgabírónak 16, a jegyzőnek 4, a rovónak 30 frt jutott fizetés címén, 8 frt pedig dologi kiadás merült fel.

Nem így kielégítő volt az eredmény *Vas* megyében,²⁾ hol 1.132 szabad és 344 hódolt porta után 2.610 frt volt esedékes. Mikor a rovó elkészíté számadásait — az év végén — ez összegből még csupán valami 1.506 frt folyt be s 1.100 frt volt hátralékban. Csakhogy ez az összeg, valamint a többi hátralékok azért még nem veszttek el, hanem a legközelebbi években befolytak. A különböző adóhátralék-kimutatásokban az 1584-ki adó csak itt-ott s nem nagy összegekkel szerepel. *Nyitra*ban 29 frt 80, *Trencsén*ben 31 frt 50, *Zágráb-Kőrös*ben 345 frt 28 drrel. Utóbb még ebből is fizettek valamit, de természetes, hogy minél inkább telt az idő, annál kevésbbé volt a hátralék behajtható.

A mi a *szepesti* kamara vármegyéit illeti, ott az 1583—84-ki adózás a törvény értelmében szintén az 1582-ki összeírás alapján és keretében ment végbe. A kamara területén egyik ez évi kimutatás³⁾ szerint találtatott 8.817 $\frac{1}{2}$ szabad és 7.839 $\frac{1}{2}$ hódolt porta, melyek adótartozása kitétt 17.634 frt 40 és 7.938 frt 50, összesen 25.572 frt 90 drt brutto. Ebből azonban némi összeg rectificációkra ment el. 1583-ban⁴⁾ levontak *Zem-*

¹⁾ Jerney-gyűjtemény XII. kt.

²⁾ „ „ „ XVIII. kt.

³⁾ Orsz. Lev. Lymbus I. 3.

⁴⁾ Orsz. Lev. 1568—87-ki számadáskönyv.

*plén*ben 63 $\frac{1}{2}$ szabad (127 frt), *Szabolcs*ban 1 $\frac{1}{2}$ szabad és 37 $\frac{1}{2}$ hódolt (40 $\frac{1}{2}$ frt), *Ugo*sában 4 $\frac{1}{2}$ szabad (9 frt) és *Abauj*ban 23 szabad (76 frt) portát. Ekképen 223 $\frac{1}{2}$ frttal csökkent a kirovás. 1584-ben ezenkívül még leiratott *Sáros*ban 15 $\frac{1}{2}$ (31 frt), *Bereg*ben 5 (10 frt), *Ung*ban 3 $\frac{1}{2}$ (7 frt), *Abauj*ban 1 $\frac{1}{2}$ (1 frt), összesen 49 frt s így 1583-ban a brutto adó 25.348 $\frac{1}{2}$, a másik évben 25.299 $\frac{1}{2}$ frt volt. A kirovás a legközelebbi években mind befolyt, mert abban a nagy országos adóvizsgálatban, mely az 1582—1612. évek adóhátralékai megállapítására eszközöltetett, 1584-ből hátralék egyáltalán nem fordul elő. Ellenben 1583-ról a következő hátralékok¹⁾ szerepelnek:

Ung vármegyében	— — — — —	42 frt 82 dr
Szatmár	„ „ „ „ „	45 „ 50 „
Torna	„ „ „ „ „	9 „ — „
Borsod	„ „ „ „ „	164 „ 50 „

Az összes hátralék (valószínű azonban, hogy itt az 1583 és 1584-ki adó hátralékai összefoglalvák, mert a számadás azt mondja: ab anno 1584 ad annum 1588 nulla prorsus dica ad cameram Scepusiensem administrata est — a mi merő képtelenség, mert 1584-re volt adó megszavazva s tényleg fizették is, csakhogy a vizsgálok nem jól nézték meg a törvényt s tévedésből az 1584-ki adót aligha nem az 1583-kihoz számították) e szerint csak 261 frt 82 drt tett. A nép azonban még ezt is megfizette, csakhogy a pénz a vizsgálat szerint mind a négy vármegyében a rovónál maradt. Az 1583/4-ki adónál közreműködő rovók azonban a vizsgálat megejtésekor valószínűleg már nem éltek, s ha éltek is, a harmincz évvel előbb lefolyt adózásra vonatkozó nyugtáikat s másnemű irományait, melyek a pénz hovatfordítását igazolhatták, már fel nem mutathatták. Így tehát rajtok száradt a vád, hogy kisebb-nagyobb összegeket, melyeket beszedtek nem, szolgáltatottak be a kamarának. Valószínű azonban, hogy itt csak olyan összegekről van szó, melyek részben költségre mentek el, mely költséget azonban a kamara nem akarta helyben hagyni, hanem a pénz

¹⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

megtérítését követelte. Borsodban a hátralék valószínűleg nem is a rovó kezén kallódott el, hanem a török miatt soha be sem hajtattott. De még ha az 1582-ben hátraléknak kinutatótt 261 frt 82 dr csakugyan illetéktelenül vonatott el a kinestártól, az esetre is elmondhatni, hogy az 1583—84-ki adó egészben megfizettetett, s az évenként esedékes 25.000 frtnyi összeg tényleg befolyt. Ez összegből valami 2000 frtot igényelt a behajtás költsége, míg a többit a kinestár meg is kapta.

1588-ki adó.

Az 1584-ik évvel lejárt az országgyűlés megajánlotta adó. De bármennyire rá volt a kinestár e jövedelmi forrásra utalva, Rudolf király nem akarta az országgyűlést újra összehívni. Nem teljesítette ígéreteit s azokat a feltételeket, melyekhez a törvény a legutóbbi adó megszavazását kötötte. Különben is tudta, hogy ha személyesen el nem jön Pozsonyba, az országgyűlésnek aligha lesz sikere. A király azonban ekkor már a távoli Prágába vonult vissza s inkább lemondott az új adóról, semhogy magyar földre fáradjon. De a kinestárnak szüksége volt a pénzre s a király tanácsosai szertelenül nehezen nélkülözték az adót. Hogy megkapják, mindenféle agyafúrt tervon törték a fejüket; a többek közt azzal álltak elő, hogy »ideiglenes« országgyűlés tartassék tisztán az adómegajánlás céljából, ellenben minden egyéb országos ügy a rendes országgyűlésre hagyassék, melyen majd a király is megjelenik. E képtelen terv azonban elejtetett, mert keresztül vitele lehetetlennek bizonyult, s a király végre sem tehetett egyebet, mint hogy csaknem öt évi szünet után ismét országgyűlést tartott, mely 1587 november közepén megkezdte tanácskozásait. Rudolf Prágában maradt s helyettesévé Ernő főherceget nevezte ki, állítólag teljhatalommal, tényleg azonban nagyon szűkre szabott jogkörrel.

Az 1587/8-ki országgyűlés alkotmánytörténelmi szempontból rendkívüli fontosságú, noha nem vezetett maradandó alkotásokra. De aránylag nem épen hosszú, nem is két havi ülési folyamán szóba kerültek mindazok a nagy államjogi és alkotmányos kérdések, mindazok a bajok, panaszok és sérelmek,

melyek az akkori emberöltőt a legközvetlenebbül foglalkoztatták. Az adóügy tökéletesen háttérbe szorult Magyarország önállóságának, független kormányzatának életbe vágó kérdései mögött, melyek azután még 300 esztendeig, 1867-ig megoldatlan, nyílt kérdések maradtak. Magyarország a magyaroké, — Magyarországot az idegenek uralma teszi tönkre, — ki kell tehát zárni a külföldi befolyást, vissza kell állítani a nemzeti királyság köztisztviselőit, függetleníteni kell őket Béestől, — e jelszavak és kívánságok hangzottak a tárgyalások folyamán. Hozatott is néhány fontos törvény, de nem hajtattott végre, hanem a régiben maradt minden. Kevés gyakorlati hasznot hoztak tehát a heves viták, melyekben az ellentétek néha oly erővel összeütköztek, hogy egyszer Ernő főherceg, másszor meg a rendek fenyegetöztek azzal, hogy ott hagyják a gyűlést. A végletekig azonban egyik fél sem akarta vinni a dolgot s utoljára mégis csak létesült valami egység.

A mi magát az adót illeti, a királyi előterjesztésben — nov. 14-én — bőségesen van róla szó. Ismét hivatkozik a német birodalom, Oszhország, az örökös tartományok áldozataira s kiemeli, hogy ez államok nem lesznek tovább hajlandók Magyarorszáért tenni valamit, ha magok a magyarok nem adnak nekik jó példát. Minthogy pedig a nép az utóbbi években egyáltalán nem adózott, s a kinestárt igen nagy zsoldhátralékok terhelik, az előterjesztés azt kívánta, hogy a rendek a legközelebbi két esztendőre évenként 6—6 frtot szavazzanak meg, mely két egyenlő, 3 frtos részletben fizetessék. A porták újra összeírassanak, még pedig minden csalárdtság nélkül s az adóköteles jobbágyok számáról ne, mint eddig történt, a falu bírása, hanem maga a földesúr, a nagyobb uradalmakban pedig a földesúri tiszt adjon felvilágosítást s esküit tegyen a bevallásra. Az égett házakat illetőleg, melyeknek három évi mentességük van, nagy a zürzavar. A leégett jobbágyok az adó azon része alól is mentességet igényelnek, mely a tűzvész előtt volt esedékes. A király tehát törvény útján kívánja kimondatni, hogy a mentesség a tűzvész napjától számított három évre terjed, s azt az adót, mely reá előbb kivettetett, a jobbágy a tűzkár daczára fizetni tartozik. Minthogy pedig a közérdek, melynek az adó szolgál, megkívánja, hogy az ország minden

lakosa hozzá járuljon, a ruthének, riezok és oláhok, akár falvakban laknak, akár nincs a falvakban vagy mezővárosokban házuk, de nagyszámu marhájok van s néha módosabbak a faluban lakó jobbágyoknál, szintén az egész adót fizessék. Itt a király ismétli régebbi előterjesztéseiből, milyen méltatlan, hogy épen ezek a népek s más efféle emberek (solae hae nationes ac hocce genus hominum), kik a többi honlakosok módjára élvezik a föld gyümöleseit, a közadótól mentesek maradjanak. A molnárok, kiknek patakokban vagy hajózható vizekben van malruk, mezővárosban vagy falun lakó mesteremberek, kik termékeikkel élénk üzletet folytatnak, a szénégetők, kik közül sokan gazdagabbak a jobbágyoknál, a zsellérek akár a király, akár mások javain laknak, az egész adótételt fizessék. A király ismétli azt is, a mit az előbbi országgyűléseknek a szabadosokról mondott s képtelenségnek nyilvánítja, hogy a földesúr valakit kivonhasson az állami adókötelezettség alól. Törvényt kell tehát hozni, mely szerint a szabadosok, valamint az egyházak praedialistái az egész adót tartoznak fizetni. Kiterjesztendő továbbá az adózás kötelezettsége azokra, kik mostanában kaptak ezímeres levelet, mely armalis csupán csak személyöket emeli a nemesség sorába, nem pedig azon jobbágy-praediumokat és telkeket, a melyeken élnek.

A király azután elpanaszolja, hogy egyes rovók és kamarai tiszttek a kincstárt megrövidítették. Mikor a kamara a csalást vagy a sikkasztást utólag kiderítette, nyomban felszólította őket, hogy a kárt megtérítsék, vagy a nálók levő pénzt lefizessék. Egyebet azonban nem tehet, kényszereszközöket nem alkalmazhat, mert az illetők nemes emberek s csak köztörvény szerint lehet ellenük eljárni. Hasonlóképen áll a dolog az elhunyt kamarai tiszttek örököseivel, kik szintén nem akarnak bizonyos kárt megtéríteni vagy tartozást fizetni, hanem rendes perre utasítják a kamarát. Ez az állapot a legnagyobb mértékben sérti a kincstár érdekeit, miért is oly törvény hozandó, mely szerint az alispán a kamara megkeresésére az ilyen tiszttek vagy örököseik felett törvényt üljön s javaikban kielégítést szerezzen a kincstárnak, sőt azokat, kik büntényt követtek el, személyökben megfenyítse s ítélete ellen minden kifogás ki legyen zárva. Végül kitért a király az úgynevezett önkénytes

behódolásra is s előadva szörnyen veszedelmes voltát, megint a legsúlyosabb, a főbenjáró büntetést sürgeti a behódolókra. Sőt ezúttal még tovább megy s azzal a kétségbeesett javaslattal áll elő, hogy azon helyek, melyek a behódolást ki nem kerülhetik, inkább elhagyassanak s elpusztíttassanak, semhogy a behódolással nem csupán magokat, hanem a közel fekvő helyeket s ebből következőleg magát az országot végveszedelmbe, teljes romlásba döntsek, mint ezt a horvátok példájából mindenki láthatja.

E javaslatokkal a rendek, kiket az ország nagy kérdései és sérelmei teljesen igénybe vettek, csak hetek mulva, 1588. január 6-án kelt felterjesztésökben foglalkoztak behatóbban. Kiemelték, hogy noha roppant nagy és általános a szegénység, melyet az utóbbi évek rossz termései, a törökök örökös betörései, a királyi katonaság dulásai, kivált pedig a pestis három évi pusztításai okoztak, mégis hajlandók egy esztendőre két forint adót ajánlani ama porták után, melyek adózni szoktak. A porták összeírása s az adó behajtása az eddigi törvények értelmében eszközözendő. Ezenkívül Ernő főherczegnek, ki az ország ügyeinek előmozdítása körül mindig jó indulatot tanúsított, hálájuk jeléül portánként 40 dr tiszteletdíjat ajánlanak föl. Végül felajánlanak még 10—10 dénárt portánként a király beleegyezésével kirendelt nagy országos vizsgáló-bizottságok költségeire. A hódolásra vonatkozólag röviden ismétlik azt, a mit már rég mondtak: önkényt senki sem hódol be, hanem az ellenség erőszakkal kényszeríti rá. Hogy tehát ilyen hódolás ne forduljon elő, arra más mód nincs, mint a véghelyeket jól megerősíteni s elegendő katonával ellátni.

Ernő főherczeg a két forintos adót még egy forinttal szerette volna ugyan megtoldatni, de minthogy ez nem ment, bele nyugodott a rendek ajánlatába, s az adótörvények (1588: XII., XIII., XIV. t.-cz.) egészen a fentebbi szellemben szövegeztettek, a hódolásról szóló XXIII. t.-cz. pedig szószerint ismétli a rendek fölterjesztését.¹⁾

Ezzel tehát legalább egy esztendőre megkapta a király

¹⁾ Az országgyűlés tárgyalásai *Prakoii* id. műve VII. 180, 211, 221, 223—31, 333—34, 337, 379—71 és 374. lapokon.

az adót, s így elérte azt a célt, mely miatt az országgyűlést összehívta. Egyebet nem akart tőle, viszont pedig neki sem állt szándékában az országgyűlés kívánságaiból bármit is teljesíteni. De Rudolf királynak meg volt az a szerencsétlen tehetsége, hogy a legegyszerűbb dolgokat is összekuszálja. Mikor már minden rendben volt, s hozzá lehetett volna az adóügyi művelet megindításához látni, egyszerre váratlan nehézségeket támasztott, mert az országgyűlés törvénykönyvének megerősítését nem a szokásos módon végezte, hanem új gyakorlatot léptetett életbe. Két cikkelyt nem erősített meg, s midőn a vármegyék a törvénykönyvet azzal a szentesítő záradékkal kapták meg, hogy a király nem mindegyik cikkelyt hagyta jóvá, némelyek kijelentették, hogy, mivel a király e két cikkelyt nem szentesítette, az összes cikkelyek érvénytelenek s így a bennök megajánlott adót sem lehet behajtani. Az eset az udvarnál nagy zajt keltett s Ernő főherceg a magyar tanácsosokkal is értekezett ez ügyben, kiknek többsége szintén kifogásolta a király önkényes és szokatlan eljárását. Az a megállapodás történt, hogy a király külön leiratban nyugtassa meg a vármegyéket.¹⁾ Ezek tényleg abban hagyták az ellenállást, mert bizonyos, hogy a megszavazott adó a törvény követelményeinek megfelelően, be is hajtattott. Csakhogy sokkal később, mint a törvény rendelkezett. Az első részletet már Szent-György napján le kellett volna fizetni, ha a porták össze lettek volna írva. Minthogy az országgyűlés januárban ért véget, a kamarák pedig minden előkészületet megtettek a művelet megindítására, a tavasszal könnyen végbe mehetett volna a porták megszámlálása s az első részlet behajtása. Tényleg azonban mindez jóval később történt, s mint *Hont* megye egyik határozatából tudjuk,²⁾ május derekán is csak az összeírás volt folyamatban. Ezt a késedelmet kétségkívül a király önkényes eljárása okozta, melyre a vármegyék a passiv ellenállással feleltek mindaddig, míg aggályaik el nem oszlattattak. Bécsben ápril elején foglalkoztak a megyék ez ellenállásával s ezek e hó folyamán vehették azt a megnyugtatót, mely arra bírta

¹⁾ *Fraknói* id. műve VII. 221.

²⁾ *Kolozsvár-Ócsény Corpus stat.* IV. 46.

őket, hogy az adóbehajtásban reájok háruló teendőket teljesítsék, mire azután a királyi rovó májushan, vagyis 2—3 havi késedelemmel, megkezdhette a porták összeírását.

Annyi bizonyos, hogy nem a kamarákon múlt a beállott halasztás és késedelem, mert ők megtették a szokásos előkészületeket az adó gyors behajtására. Talán soha sem készítették annyi mindenféle számítást és előirányzatot, mint ez alkalomból, s az egész műveletet olyan szabotossággal vezették, mintha eleve sejtették volna, hogy évekig ez lesz az utolsó adó, melynek behajtása rájuk bízatik. Egész tömegesen maradtak ránk az 1588-ki adóra vonatkozó legkülönbözőbb iratok, számadások és kimutatások,¹⁾ melyek a művelet minden egyes stádiumára világot vethetnek.

Első sorban megállapították a rovóknak szánt utasítás, melynek kidolgozása ezúttal fontosabb volt, mint rendesen. Az országgyűlés minden újítás kizárásával szigorúan az eddigi keretben ajánlotta ugyan meg az adót, de három különböző célra. És pedig megszavazott portánkiint:

1) 2 frtot a kinstárnak általános honvédelmi és közigazgatási szükségletekre;

2) 40 dénárt Ernő főhercegnek tiszteletdíjúl, mely adót a számadások donativum principis nevezik, tehát reá is azt a nevet alkalmazzák, mint a koronázás alkalmával a megkoronázott királynak felajánlott ajándéokra;

3) 10 dénárt azon országos bizottságok költségeinek fedezésére (*expensae commissariorum, subsidium expensarum*), melyeket a rendek a végvárok s az országos pénzügyek megvizsgálására kiküldöttek²⁾ s melyek költségeire a pozsonyi kamara 4000 taléért előterjesztett. A háromféle adó behajtására nézve a rovó utasított, hogy az adó első részletekor 1 frtot s az egész donativumot, összesen 1 frt 40, a második részletkor a másik 1 frtot s a 10 dénárt, összesen 1 frt 10 dert hajtson be.

¹⁾ A legfontosabb ide vonatkozó iratokat az Orsz. Lev. különböző gyűjteményei, kivált *Lymbus* II. 4., *Copula Annorum* I., a dialis összeírások 64. kötete stb. tartalmazzák.

²⁾ E vizsgálatról bővebben szólok Két pénzügytörténelmi tanulmány című munkámban 70—72. lap.

Az utasítás közvetlenül a törvény meghozatala után készülvén, az első részlet behajtására, a törvénynek megfelelően, a legközelebbi Szent-György napját tűzi ki. A kamarák ekkor még nem sejtették, hogy a király önkénykedése halasztást fog az adófizetésben okozni. De hogy e halasztás csakugyan beállt, azt az is kétségtelenné teszi, hogy a pozsonyi kamara még Pozsony vármegye adójából is csak június 20-án kapta az első pénzt, mi nem történhetett volna, ha a behajtást már ápril 29-én megkezdik.

Máskülönbén az utasítás¹⁾ meghagyja a rovónak, hogy vármegyéjében az esküdttel és a szolgabíróval oculata revisione et villatim portarum conscribat s a mely községbe propter metum turcarum be nem mehet, a falu bíróját magához rendelje s az ő bevallása szerint állapítsa meg a portaszámot. Kötelessége volt pontosan följegyezni a község nevét, a földesúr nevét, ha több van, mindegyikét külön-külön, mindegyiknél megjegyezve, hány jobbágytelke van; össze kellett írnia a pusztá telkeket is. Ha a rovó kideríti, hogy valamelyik község bírója hamis bevallást tett, azt jelentse be a kamaránál. Az adót csupán a rovónak volt joga beszédni, a megyei tiszteknek nem; eddig fizetésüket ők maguk szokták behajtani, de a rovó utasított (ez régebben is megtörtént, de sikertelenül), hogy minden adót ő hajtson be s ő fizesse ki a megyei tiszteknek nyugta mellett illetményöket. Utasított továbbá arra is, hogy a hátralékokat 1567-ig visszamenőleg igyekezzék beszédni. A ruthénektől és oláhoktól, kik a falvakban laktak, az egész, a kik pedig a hegyekben és erdőkben baromtenyésztéssel foglalkoztak, azoktól a fél adót kellett követelni. A falu bírója az adóbehajtás körüli szolgálataiért régebben teljes adómentességet élvezett. Most a kamara azt az intézkedést tette, hogy egész adómentes csak azon falu bírója legyen, melyben legalább 10 porta található; ott, a hol csak 5 porta van, a bírónak csak az adó fele engedtetett el. A pénzt a bírák közvetlenül a rovónak voltak kötelesek beszolgáltatni és pedig vagy a megye székhelyén, vagy abban a községben, melyet a rovó mint e célra legalkalmasabbat kijelölt. Viszont a rovó a behajtott

¹⁾ 1588-ki rovói utasítás egész szövege N. M. F. I., 953.

adóból csupán a felség vagy a kamara rendeletére és nyugta mellett tehetett bármi kifizetést.

A mint a porták összeírása befejeztetett, a rovó köteles volt a megye gyűlésén bemutatni munkáját s a megye peesétjével ellátva a kamarának beküldeni. Rectificatiókat maga a szolgabíró vagy esküdt nem eszközölhetett, hanem csupán csak a vármegye gyűlése. Végül az utasítás a legszigorúbban megtiltotta a rovónak, hogy az adózókat magán céljaira használja s tőlök bármilyen ajándékot vegyen. Néhol — mondja az irat — az a visszaélés harapózott el, hogy a rovó 25 dr értékben a sartore soccos, a sutore calceos, a fabro secures etc. kíván s ezen a szolgabíróval megosztozik. Ez súlyos büntetés alatt tiltatott. Az utasításhoz az 1588-ki adótörvényen kívül mihez tartás végett az 1567- és 1569-ki adótörvények is mellékeltek.

A pozsonyi kamara a behajtás költségeire nézve is előirányzatot készített, melyben következőleg állapítja meg¹⁾ a számadásokat:

Vármegye	a rovó fizetése	dologi kiadása	alispán	szolga- bírák	jegyző
Pozsony	140	25	24	32	4
Nyitra	200	25	24	32	4
Trencsén	110	23	24	32	4
Turóc	50	12	24	32	4
Árva	30	8	24	16	4
Liptó	50	20	24	32	4
Zólyom	100	22	24	10	4
Bars	110	36	24	32	4
Hont és Nógrád	200	16	48	48	4
Esztergom	12	—	—	—	—
Komárom	80	20	24	16	4
Győr	52	6	24	24	4
Moson	72	14	24	16	4
Sopron	100	10	24	32	4
Vas	180	15	48	32	4
Zala	200	25	48	32	4
Veszprém	72	20	24	16	4
Somogy	90	12	—	—	—
Varasd	140	12	24	32	—
Zágráb-Kőrös	105	14	96	40	8

¹⁾ Orsz. Lev. Copia amorum.

E kimutatásban foglaltak megértésére megjegyzem, hogy minden vármegyének külön rovója volt ugyan, de, mint más-kor is előfordult, némelyik két vármegyében működött. Így Turócznak és Árvának, Hontnak és Nógrádnak, Komáromnak és Esztergomnak ez időben rendszeren vagy legalább gyakran volt ugyanazon rovója. De mindegyik megyét külön frta össze s mindegyikről külön számadást tett, külön is kapta érte a fizetést úgy, hogy itt a legszigorúbb personal-unió forgott fenn s mindegyik vármegye megtartotta teljes önállóságát. A rovó fizetése és a számára engedélyezett dologi kiadás természetesen a vármegye területének nagysága s a helyi viszonyokhoz képest változott. A mi a megyei tisztviselőket illeti, az alispán mindig 24, a szolgabíró 8, a jegyző 4 frtot kapott az adóügy terén végzett szolgálataiért. A hol tehát a fentebbi kimutatásban az alispán rovatában több szerepel 24 frtnál, ott nem egy, hanem két alispán volt: például Hont-Nógrádban mindegyiknek egy, Vasban és Zalában a terület nagysága miatt mindenütt 2, sőt Zágráb-Körösben 4. A mi a szolgabírák számát illeti, minden vármegyében annyi volt, a hányszor 8 frt szerepel a fentebbi kimutatás illető rovatában. De Vasban a segédszolgabírák — szám szerint 13-an — szintén közreműködtek az adóbehajtásban s részökre külön 10 frt vétetett fel. Jegyzője minden vármegyének csak 1 volt s Zágráb-Körösben is csak 1, a viceprotonotarius húzta a 8 frtot. Ellenben Esztergomban és Somogyban nem volt külön megyei szervezet s azért a megyei tisztek számára költség föl sem vétetett. A fent kimutatott behajtási költségek (Zala szolgabíráinak díjaival együtt) a kamara számítása szerint 3.668 frtot tettek.

A rovó, mihelyt az összeírást befejezte, köteles volt a munkálat egy példányát a megye gyűlésének bemutatni s a megye pecsétjével ellátva haladéktalanul a kamarának megküldeni. Ott lesve lesték e munkálatokat, s mihelyt beérkeztek, mindenféle számadásokba becsátkoztak a várható adójövedelemre nézve. A pozsonyi kamarának van 1588 derekáról így számítása, mely az adójövedelmet megállapítani igyekszik. Csakhogy nem minden rovó küldte be pontosan az összeírást s a kamara, mely sietett, mellőzve a fentebbi megyék közül Hontot, Nógrádot, Esztergomot, Veszprémet, Somogyot, Varas-

dot s Zágráb-Köröst, melyek számadása késett, következő előirányzatot készített: a 14 vármegyében összeíratott 2.004 hódolt és 11.461 $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{8}$ szabad porta, melyekért esedékes — si nullae incidereint rectificationes — a 2 frtos adó után (a donativum és expensák nélkül) 24.927 frtot. Ehhez járult még azon 7 vármegye részéről, mely számadását nem küldte be s mely mind fél adót fizetett, mert vagy egészen hódolt volt, vagy mint a szlavyon megyék, a fél adó kedvezményét más okból élvezte, még további 5.000 frt úgy, hogy az 1588-ra megszavazott 2 frtos adóból a pozsonyi kamara kerek számban 30.000 frt brutto jövedelmet várhatott.

Ezt a pénzt meg is kapta nem ugyan még 1588-ban, hanem a reá következő évben. Épen az 1588-ki adóról és pedig nem csupán a kincstárnak járó 2 frtről, hanem a 40 dros donativumról és 10 dros expensákról is fennmaradtak a részletes számadások, melyek 1589 júliusban készültek, sőt még tovább menve augusztus havában külön összeállítják a hátralékokat. A kimutatás azért is érdekes, mert minden egyes vármegyénél megmondja, hogy az adóból mennyi és mikor szállítatott be a kamarához. Minthogy pedig más években is körülbelül így módon történt az adópénz beszállítása, a számadás általában megvilágítja azt, hogy a kamara Rudolf király idején mikor és milyen részletekben jutott az országgyűlésileg megszavazott adó hirtokába.

Mint már jeleztem, az adó befizetése 1588 nyarán kezdődött s az alábbi kimutatásban a jun.—decemberi idő még a folyó évré, a jan.—augusztusi idő azonban már 1589-re esik. Minden vármegyénél közölve van, hogy a 2 frtos adóból, a 40 dros donativumból és a 10 dros expensákból mennyit tett külön-külön a kirovás; mennyit tett a behajtási költség, mely kizárólag a 2 frtos adó terhére ment (itt a számok közül az első mindig az alispán, a második a szolgabírák, a harmadik a jegyző, a negyedik a rovó fizetését, az utolsó a dologi kiadást jelenti). Végül következik minden egyes adónemnél a fizetés napja a pozsonyi kamaránál. Mindenütt megjelölve a rectificatiók, helyesbítések alapján leírt, valamint a hátralékban maradt összegek.

A *pozsonyi* kamara területén levő vármegyékből az 1588-ki adóból 1589 augusztusig következő összegek folytak be ezen kamaránál:

Pozsony vármegye. Rovó Baranyay István. Porták száma 2.674³/₄¹/₈.

K i r o v á s.

Adó	5.349 frt 75 dr
Donativum	1.069 » 95 »
Expensa	207 » 48 »

Költség 225 frt (24, 32, 4, 140, 25).

F i z e t é s.

1. Adó

június 20.	1.000 frt — dr
szeptember 9.	263 » — »
» 22.	400 » — »
október 12.	125 » — »
november 2.	228 » — »
december 2.	481 » — »
» 7.	98 » 75 »
» 13.	400 » — »
január 24.	144 » — »
február 10.	563 » — »
márczius 18.	295 » — »
április 4.	400 » — »
» 26.	372 » 44 »
augusztus 2.	39 » 35 »
» 15.	188 » 21 »

2. Donativum

szeptember 9.	252 frt — dr
október 12.	100 » — »
január 24.	400 » — »
márczius 18.	80 » — »
április 4.	80 » — »
augusztus 15.	129 » 67 »
az apácák javaiban hátrálék	16 » 80 »
nemesek » »	11 » 08 »

3. Expensa

szeptember 9.	63 frt — dr
október 12.	25 » — »
márczius 12.	120 » — »

április 4.	20 frt — dr
augusztus 15.	32 » 12 »
hátrálék az apácák javaiban ..	4 » 20 »

Nyitra vármegye. Rovó Vizkelety Tamás. Porták száma 2.445³/₄ szabad és 191 hódolt.

K i r o v á s.

Adó	5.082 frt 50 dr
Donativum	1.016 » 50 »
Expensa	254 » 12 »

Költség 285 frt (24, 32, 4, 200, 95).

Rectificatio 28 frt 50 dr.

F i z e t é s.

1. Adó

július 25.	100 frt — dr
szeptember 10.	300 » — »
december 14.	1.000 » — »
márczius 17.	1.140 » — »
május 14.	80 » — »
szeptember 14.	529 » — »

Nihil restat — mondja a számadás.

2. Donativum

november 13.	300 frt — dr
január 13.	200 » — »
márczius 17.	188 » — »
május 14.	100 » — »
szeptember 14.	162 » 80 »
rectificatio	5 » 70 »

3. Expensa

1589.

márczius 17.	172 frt — dr
május 14.	25 » — »
szeptember 14.	55 » 60 »
rectificatio	1 » 52 »

Trencsén vármegye. Rovó Madocsányi Pál. Porták száma 1.534.

K i r o v á s.

Adó	3.068 frt — dr
Donativum	613 » 60 »
Expensa	153 » 40 »

Költség 195 frt (24, 32, 4, 110, 25).

Fizetés.

1. Adó

augusztus 23.	1,764 frt — dr
január 18.	1,107 " — "
rectificatio	2 " 50 "

2. Donativum

január 18.	613 frt 20 dr
rectificatio	— " 40 "

3. Expensa

január 18.	153 frt 30 dr
rectificatio	— " 10 "

Turóc vármegye. Rovó Dávid János. Porták száma 387.

Kirovás.

Adó	774 frt — dr
Donativum	154 " 80 "
Expensa	38 " 70 "

Költség 122 frt (24, 32, 4, 50, 12).

Fizetés.

1. Adó

augusztus 1.	316 frt — dr
január 13.	328 " 50 "
rectificatio	5 " 50 "

Nihil restat — mondja a számadás.

2. Donativum

augusztus 1.	76 frt 40 dr
január 13.	77 " 30 "
rectificatio	1 " 10 "

3. Expensa

augusztus 1.	38 frt 40 dr
január 13.	— " 22 "
rectificatio	— " 07 "

Árva vármegye. Rovó Dávid János. Porták száma 203¹/₂.

Kirovás.

Adó	407 frt — dr
Donativum	81 " 40 "
Expensa	20 " 35 "

Költség 82 frt (24, 16, 4, 30, 8).

Fizetés.

1. Adó

augusztus 1.	137 frt — dr
január 13.	184 " — "
rectificatio	2 " — "

Nihil restat — mondja a számadás.

2. Donativum

augusztus 1.	37 frt — dr
január 13.	44 " — "
rectificatio	— " 40 "

3. Expensa

augusztus 1.	18 frt 50 dr
január 13.	1 " 35 "
rectificatio	— " 10 "

Liptó vármegye. Rovó Chemniczky Benedek. Porták száma 398¹/₂.

Kirovás.

Adó	797 frt — dr
Donativum	154 " 40 "
Expensa	59 " 85 "

Költség 130 frt (24, 32, 4, 50, 20).

Fizetés.

1. Adó

augusztus 1.	328 frt 50 dr
január 13.	328 " — "
rectificatio	6 " 50 "

2. Donativum

augusztus 1.	79 frt 70 dr
január 13.	78 " 40 "
rectificatio	— " 30 "

3. Expensa

augusztus 1.	19 frt 92 dr
január 13.	19 " 60 "
rectificatio	— " 33 "

Zólyom vármegye. Rovó Osztrólucky Menyhért. Porták száma 940.

Kirovás.

Adó	1,880 frt — dr
Donativum	376 " — "
Expensa	94 " — "

Költség 160 frt (24, 16, 4, 100, 15).

Fizetés.

1. Adó

október 17.	379 frt — dr
február 10.	812 » 80 »
június 19.	480 » — »
hátralék	48 » 20 »

2. Donativum

február 10.	268 frt 60 dr
június 19.	90 » — »
hátralék	17 » 40 »

3. Expensa

február 10.	60 frt — dr
hátralék	28 » — »

Bors vármegye. Rovó Liptay György. Porták száma 384³/₄ szabad, 543 hódolt.

Kirovás.

Adó	1312 frt 50 dr
Donativum	265 » 20 »
Expensa	65 » 62 »
Költség 170 frt (24, 32, 4, 110, költség némes).	

Fizetés.

1. Adó

július 31.	500 frt — dr
január 17.	283 » 45 »
május 15.	80 » — »

2. Donativum

január 18.	213 frt 25 dr
május 25.	20 » — »
rectificatio	— » 70 »
hátralék	31 » 25 »

3. Expensa

január 18.	58 frt 30 dr
május 15.	10 » — »

Hont vármegye. Rovó Gosztonyi Ferencz. Porták száma 905 hódolt.

Kirovás.

Adó	905 frt
Donativum	161 »
Expensa	45 ³ / ₄ »

Költség 152 frt (24, 24, 4, 100).

Fizetés.

1. Adó

november 4.	150 frt — dr
február 23.	124 » — »

2. Donativum

február 23.	60 frt 80 dr.
------------------	---------------

3. Expensa

február 23.	15 frt 20 dr.
------------------	---------------

Nágrad vármegye. Rovó Gosztonyi Ferencz. Porták száma 726¹/₂ hódolt.

Kirovás.

Adó	726 frt 50 dr
Donativum	145 » 30 »
Expensa	36 » 30 »

Költség 152 frt (24, 24, 4, 100).

Fizetés.

1. Adó

október 7.	300 frt — dr
február 23.	100 » — »

2. Donativum

február 23.	80 frt — dr.
------------------	--------------

3. Expensa

február 23.	20 frt — dr.
------------------	--------------

Esztergom vármegye. Rovó Chutor János. Porták száma 151¹/₂ hódolt.

Kirovás.

Adó	151 frt 50 dr
Donativum	30 » 30 »
Expensa	15 » 15 »

Költség csak 12 frt a rovónak.

Fizetés.

1589. szept. 18. minden esedékes tartozás törlesztetett. Ez már utólag van a számadásba bejegyezve.

Komárom vármegye, Rovó Aranyosy János. Porták száma 287 $\frac{1}{2}$ szabad, 190 hódolt.

K i r o v á s.

Adó	765 frt — dr
Donativum	153 * — *
Expensa	38 * 25 *

Költség 124 frt (24, 16, 4, 80).

F i z e t é s.

1. Adó

november 2.	218 frt 65 dr
január 25.	300 * — *

2. Donativum

janus 23.	120 frt — dr.
----------------	---------------

3. Expensa

január 23.	32 frt — dr.
-----------------	--------------

Győr vármegye, Rovó Zeghy Ambrus. Porták száma 142 $\frac{1}{4}$ szabad és 287 $\frac{1}{2}$ hódolt.

K i r o v á s.

Adó	571 frt 75 dr
Donativum	114 * 35 *
Expensa	28 * 58 *

Költség 104 frt (24, 24, 4, 52).

F i z e t é s.

1. Adó

november 2.	218 frt 65 dr
február 25.	140 * 10 *

2. Donativum

február 25.	48 frt 72 dr.
------------------	---------------

3. Expensa

február 25.	12 frt 18 dr.
------------------	---------------

Moson vármegye, Rovó Zichy György. Porták száma 777.

K i r o v á s.

Adó	1554 frt — dr
Donativum	310 * 80 *
Expensa	77 * 10 *

Költség 128 frt (24, 16, 4, 72, 12).

F i z e t é s.

1. Adó

szeptember 23.	300 frt — dr
október 11.	75 * — *
" 31.	100 * — *
november 28.	136 * 25 *
rectificatio	48 * 50 *
május 3.	240 * — *
július 1.	100 * — *
hátralék a rovónál	426 * 50 *

2. Donativum

október 11.	150 frt — dr
november 28.	54 * 40 *
rectificatio	9 * 70 *
hátralék a rovónál	96 * 70 *

3. Expensa.

október 11.	37 frt 50 dr
november 28.	13 * 68 *
rectificatio	2 * 42 *
hátralék a rovónál	24 * 17 *
A rovónál levő összes hátralék	547 * 37 *

Sopron vármegye, Rovó Jéo László. Porták száma 870.

K i r o v á s.

Adó	1740 frt — dr
Donativum	348 * — *
Expensa	87 * — *

Költség 160 frt (24, 32, 4, 100).

F i z e t é s.

1. Adó

szeptember 13.	368 frt — dr
november 21.	320 * — *
deczember 22.	185 * 73 *
márczius 1.	170 * — *
május 17.	35 * — *

2. Donativum

szeptember 13.	73 frt 60 dr
november 21.	64 * — *
deczember 22.	50 * — *
márczius 1.	38 * — *
május 17.	122 * 40 *

3. Expensa

szeptember 13. — — — — —	18 frt 40 dr
november 21. — — — — —	16 » — »
december 22. — — — — —	10 » — »

Vas vármegye, Rovó Demelky Gáspár. Porták száma 1.044¹/₄ szabad, 336 hódolt.

Kirovás.

Adó — — — — —	2.424 frt 50 dr
Donativum — — — — —	484 » 90 »
Expensa — — — — —	121 » 22 »
Költség 296 frt (48, 32, 12, alsz. 4, 189, 20).	

Fizetés.

1. Adó

október 29. — — — — —	750 frt — dr
június 12. — — — — —	258 » 62 »
hátralék a Zrinyi javaiban ..	171 » — »
» » Nádasdy » ..	62 » 50 »
» » Batthiány » ..	784 » — »
» » nemesek » ..	41 » 50 »
» » rovónál ..	60 » 87 »

2. Donativum

június — — — — —	73 frt 10 dr
hátralék a Batthiány javaiban	156 » 80 »
» » Zrinyi »	35 » 20 »
» » Nádasdy »	12 » 50 »
» » más javakban ..	8 » 30 »

3. Expensa

október 29. — — — — —	50 frt — dr
június 22. — — — — —	18 » 27 »
hátralék Batthiány javaiban ..	39 » 20 »
» Zrinyi » ..	8 » 55 »
» Nádasdy » ..	3 » 12 »
» más javakban ..	2 » 7 »

Zala vármegye, Rovó Egeralji László. Porták száma 247 szabad, 480 hódolt.

Kirovás.

Adó — — — — —	975 frt 25 dr
Donativum — — — — —	195 » 50 »
Expensa — — — — —	48 » 76 »

Költség 316 frt (48, 32, 32 (a 13 alszolgabírónak) 4, 170, 10).

Fizetés.

1. Adó

november 22. — — — — —	272 frt 35 dr
márczius 17. — — — — —	13 » 90 »
» 18. — — — — —	368 » — »

Nihil restat — jegyzi meg a számadás.

2. Donativum

november 22. — — — — —	62 frt — dr
márczius 17. — — — — —	62 » 65 »
hátralék a Zrinyi javaiban ..	70 » 40 »

3. Expensa

november 22. — — — — —	15 frt 54 dr
márczius 17. — — — — —	15 » 62 »
hátralék a Zrinyi javaiban ..	17 » 60 »

Veszprém vármegye, Rovó Marczaltó György alispán. Porták száma 726 hódolt.

Kirovás.

Adó — — — — —	726 frt — dr
Donativum — — — — —	299 » 40 »
Expensa — — — — —	72 » 60 »

Költség 116 frt (24, 16, 4, 72).

Fizetés.

1. Adó

1589. márczius 14. — — — — —	320 frt.
------------------------------	----------

2. Donativum

ugyanakkor — — — — —	64 frt
----------------------	--------

3. Expensa

ugyanakkor — — — — —	16 »
----------------------	------

Somogy vármegye, Rovó Perneszy János. Porták száma 251 hódolt.

Semmi sem folyt be.

Vasas vármegye, Rovó Wragowyth Kristóf. Porták száma 826¹/₂.

Kirovás.

Adó — — — — —	826 frt 50 dr
Donativum — — — — —	330 » 60 »
Expensa — — — — —	82 » 65 »

Költség 207 frt 30 dr (24, 32, 4, 140, 7, 30).

Fizetés.

1. Adó

1589. márczius 16.	619 frt 20 dr
2. Donatívum ugyan akkor ..	330 * 60 *
3. Expensa * * ..	82 * 65 *

Zágráb-Kőrös vármegye. Rovó Drenóczy Boldizsár. Porták száma 1.846¹/₂.

Kirovás.

Adó	1.846 frt 50 dr
Donatívum	737 * 80 *
Expensa	184 * 45 *

Költség 298 frt (96, 32, 4, 140, 26).

Fizetés.

1. Adó

ápril 14.	1.360 frt 91 dr
* 15.	14 * 75 *
hátralék	166 * 33 *

2. Donatívum

ápril 14.	671 frt 26 dr
hátralék	66 * 52 *

3. Expensa

ápril 14.	167 frt 81 *
hátralék	16 * 63 *

Ezek a részletes számadások azt bizonyítják, hogy az 1588-ki adó a következő év közepéig több vármegyében az utolsó dénárig, számos vármegyében meg legalább igen nagy részben befizettetett. Csak itt-ott voltak egészen kivételes állapotok, kivált *Vasban*, hol az adó nagyobbik fele maradt hátralékban s a Zrínyi-, Nádasdy- és Batthiány-uradalmak nem fizettek; továbbá *Mosonban*, hol a rovó behajtott ugyan mindent, de összesen 547 frttal maradt a kincstárnak adósa. Csakhogy a számadás lezárása után még folyton történtek befizetések s érkeztek a kamarához kisebb-nagyobb összegek a hátralékok törlesztésére. Ugyancsak e számadásokhoz van mellékelve egy 1589. aug. 14-én készült kimutatás, mely a hátralékokat állítja össze. Már ebben jóval kevesebb a hátralék, mint magában a számadásban jeléül annak, hogy egyre folyt a törlesztés.

Mind a három adóban ez a kimutatás a hátralékok fösszegét a következőleg állapítja meg:

Komárom vármegye összes hátraléka	331 frt — dr
Bars * * *	244 * 05 *
Hont * * *	508 * 25 *
Nógrád * * *	164 * — *
Zólyom * * *	4 * 95 *
Moson * * *	477 * — *
Győr * * *	90 * — *
Sopron * * *	486 * 40 *
Ezenkívül a rovónál	11 * 87 *
Vas vármegye összes hátralék	41 * 50 *
Ezenkívül a Batthiány javakban	784 * — *
* a Nádasdy *	62 * — *
A rovónál	60 * 87 *
Veszprém vármegye	280 * — *
Zágráb-Kőrös	166 * 33 *

Összesen 4.274 frt 72 dr.

E kimutatásban Nyitra vármegye is szerepelt 562¹/₂ frt hátralékkal, de utóbb törölték, mert megfizette tartozását. Veszprém meg 1589 szept 28-án törlesztette összes hátralékait. Máshonnan is folytak be, természetesen évről-évre esekélyelb összegek, így még 1591-ben 62 frt 19, 1592-ben 128¹/₂ frt.¹⁾

Különösen a donatívum fokozatos törlesztését követhetni nyomon a fennmaradt okiratokból. Maga a pozsonyi kamara a területéhez tartozó vármegyékben a portaszám alapján az esedékes donatívum-jövedelmet 6.937 frt 65 drban állapította meg. Ebből azonban rectificáltatott 33 frt 30 dr, befolyt a kamaránál 1589 végeig 6.313 frt 95 dr s ekkor a hátralék a kamara kimutatása szerint kitett 623 frt 40 drt (tényleg 33 frt 30 dral kevesebbet, mely leiratott). A befolyó összegeket a kamara Ernő főherceg, illetve megbízottai kezeihez szolgál-tatta. Így 1589 január 30-án Soyér Jánosnak 3.245¹/₂ frtot fizetett ki a donatívumból. Egy későbbi számadás szerint a donatívum-hátralék folyton törlesztetett s a legtöbb vármegye teljesen lefizette. Hátralék maradt Pozsonyban 16.80, Zólyom-ban 0.60, Hontban 48.80, Nógrádban 30, Győrben 65.63,

¹⁾ Kamarai zárszámadások 1591—92. Orsz. Lev. Cop. Ann. III.

Vasban 211.80, Somogyban 4.20 és Zágráb-Körösben 66.52, összesen 444 frt 09 dr.¹⁾ Utóbb még ez összegből is törlesztett valami s a hátralék csak a hódolt vidékeken veszhett el teljesen.

Egészen olyan módon, mint a pozsonyi kamara területén vezette az adóbehajtást a *szepesi* kamara a hozzá tartozó észak-keleti vármegyékben. Ez a kamara az 1588-ki nagy országos vizsgálatkor a 2 frtos adó jövedelméről a következő előirányzatot terjesztette a biztosok elé: A porták száma körülbelül 8.699²⁾/₁₀ szabad és 7.844 hódolt. Ezekből várható 25.515 frt 73 dr bruttó-jövedelem. Ebből azonban lemegy költségre és fizetésekre 2.083, rectificatiokra, főleg a gyakori tüzkárok után 271 frt 50 dr, s így, ha váratlan baj föl nem merül, a kincstár tisztán 23.161 frt 23 drt remélhet a 2 frtos adóból.

1588-ra a szepesi kamara következőleg állapította meg a rovók fizetését:³⁾ Szepesben 70, Sárosban 70, Abaujban 70, Gömörben 60, Tornában 25, Pest-Pilis-Soltban 100, Zemplénben 100, Szabolcsban 80, Ungban 50, Beregben 50, Ugocsában 40, Szatmárban 60, összesen 835 frt. Ez azonban tisztán személyi szükséglet, melyhez járultak az előre meg nem állapított dologi kiadások, továbbá a vármegyei tisztviselők díja, mely az alispánnál 24, a szolgabúrónál 8, a jegyzőnél 4 frtot tett ez országgrészben is.

A felső-magyar vármegyékben 1588-ban a portaszám következőleg állapított meg:

	szabad	hódolt
	p o r t a	
Szepes vármegye	471	—
Sáros	1.093	—
Bereg	527	—
Zemplén	2.176	—
Ung	498	—
Szatmár	1.224	—
Szabolcs	1.070	—
Átvitel	7.059	—

¹⁾ Az ide vonatkozó iratok és számadások Orsz. Lev. Dlea 64. kt. és Lymbus II. 4.

²⁾ N. M. F. L. 953.

	szabad	hódolt
	p o r t a	
Át hozat	7.059	—
Ugocsa vármegye	264	—
Abauj	1.008	—
Torna	171	—
Gömör	730	—
Borsod	1.005	—
Pest, Heves, Szolnok, Caongrád vármegye	—	3.729
Összesen	10.237	3.729

Ez a kimutatás azonban azért hiányos, mert a négy utolsó, az úgynevezett egri vármegyék (Eger várához voltak adóügyi-
leg utalva) kivételével nem tünteti föl a hódolt és a szabad portákat külön-külön, hanem egybe foglalja őket. Ekképen egész pontosan meg nem állapíthatni, mennyi volt 1588-ki adóterhök. Minthogy pedig ez év részletes adószámadásai sem kerültek elő, egészen a szepesi kamara fentebbi előirányzatára vagyunk utalva, mely a 2 frtos adótól kerek számban valami 25.000 frt bruttó-bevételt vár. Ennek megfelelően a donativum és az expensák czímén valami 6.250 frtra ment a kivett összeg. Hogy tényleg mi folyt be a 31.000 frtnyi kirovásból, azt nem tudjuk. De úgy látszik befolyt és szabályszerűen elszámoltatott az egész összeg, mert az 1612-ben történt adóvizsgálat kimutatásaiban¹⁾ Felső-Magyarország 1588-ban csak *Bereg, Zemplén és Ung* vármegyék szerepelnek a hátralékosok sorában még pedig a következő összegekkel: Beregben 31 frt 51 dr, mely a rovónál maradt; Zemplénben Paczóth Ferencz alispán 318¹/₂ és Vásárhelyi Tamás jegyző 38 frtot szedett be s ismételt sürgelésre sem térített meg a kamarának; hátralékok 556¹/₂ frt. Ehhez járul ugyancsak *Zemplénben* az exactornál 13 frt 28 dr, végül meg *Ungban* a rovónál 21 frt 75 dr s így a felvidék egész hátraléka, mely elveszettnek tekinthető, mert 30 évvel a behajtás után sem volt még törlesztve, 623 frt 04 dr-ra rúgott. Ha a többit a kincstár, a mi valószínű, csakugyan megkapta, az elért eredménnyel meg lehetett elégedve.

¹⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

1593—94-ki adó.

Az 1587/8-ki országgyűlés csak azért szavazta meg rövid egy esztendőre az adót, hogy a királyt mielőbb új gyűlés tartására s azon való személyes megjelenésre, az ország töméntelen bajainak orvoslására s a kormányzatban elharapózott szörnyű visszaélések megszüntetésére kényszerítse. De ez a kényszereszköz, hármii törvényes és jogos volt, teljesen hatástalan maradt. A király nem akart többé Magyarországra jönni, hol időközben a katonai kényuralom még nagyobb árnyokat öltött s a törökök és császári katonák versenyt dúlták a népet. Azokból a szerény reformokból sem lett semmi, melyek az 1588-ki törvényekben foglaltatnak. Bomlásnak, zűrzavarnak indult minden s a közvéleményben zajosan nyilvánult az elkeseredés. A vármegyék követeket küldtek Prágába s ridegen értesítették a királyt, hogy, ha nem javítja meg a türehetetlen helyzetet, a végszükség eszközeit lesznek kénytelenek alkalmazni s akkor majd gonosz dolgokra legyen készen (pessima quaeque evenient).

Mindez azonban nem használt. A király közönyös maradt a nemzet szenvedései, valamint heves kifakadásai iránt s különösen országgyűlést nem akart sehogy sem tartani, habár nemcsak bizalmas emberei, hanem idegen diplomaták, első sorban a pápai nuntius melegen ajánlották neki, hogy a rendeket gyűlésre hívja össze. Egyenesen arra figyelmeztették, hogy koronája áll kockán, hogy végre is elveszti Magyarországot. Mindez nem tett hatást a beteg királyra, ki csak akkor hagyta abba makacs ellenállását, mikor a nemzetközi viszonyok is mindinkább elkomorodtak s egy új török háború veszélye tűnt fel a politikai láthatáron.

1593 februárban kezdte meg az új országgyűlés tanácskozásait. Rudolf király ekkor sem volt jelen, de nem Ernő, hanem Mátyás főherczeggel képviseltette magát, a mi kétségkívül szerencsés választás volt. A királyi előterjesztés a szokásos módon beszél a török borzasztó erejéről és rombolásáról, a szomszéd országok részéről Magyarorszáért hozott áldozatokról s a magyar rendeket hasonló áldozatkésztségre lelkesítve

azt akarja, hogy három évre szavazzanak meg adót, még pedig portánként egy-egy évre 6 frtot, mely két egyenlő, 3 frtos részletben Szent-György és Szent-Mihály napján legyen fizetendő. A király a porták új összeírását kívánja, de — mondja — a régi összeírások körül roppant csalások harapóztak el s alig félannyi iratott össze, mint a mennyi a valóságban van, mert a falusi bírák hamis bevallást tesznek, a mi nemcsak a felségnek, hanem a rendeknek és a hazának is kárára van, hisz ezek java a segélyforrások hiánya miatt szenved hátrányt. A király megvárja tehát, hogy a rendek kimondják, hogy minden jobbágy, a kinek saját tűzhelye van, még ha több család lakik is egy házban, az egész adót fizesse. A molnárok, szabók, halászek, ácsok, szénégetők, a zsellérek és szabadosok se legyenek az adótól mentesek. Ismétli azután azt, mit bizonyos elemek adó kiváltságainak jogosulatlan s a többi honlakosokra nézve méltatlan fentartásáról már a régebbi előterjesztésekben mondott s azt kívánja, hogy a ruthének, rácok és oláhok, kiknek a falvakban jószágaik vannak a teljes, a zsidók és anabaptisták meg a kétszeres adót fizessék.

Ez ügygyel egyébiránt az előterjesztés később még egyszer foglalkozik, ott, hol a dézsmáról szól. Elmondja, hogy a ruthének és oláhok eddig dézsmát nem adtak. Minthogy az országnak most oly töméntelen a szükséglete, egyáltalán nem indokolható, mért legyenek az illetők szabadabbak és mentesebbek, mint az ország többi lakosai. Valóban képtelenség és méltatlanság, mondja a király, hogy olyan községek, melyekben magyarok vagy tótok laktak, kik adót és dézsmát is fizettek, melyekből azonban a jobbágyok vagy kihaltak vagy elköltöztek s helyökre a földesurak ruthéneket vagy oláhokat telepítettek, azért hogy ebből a földesuraknak hasznuk van, a közügynek folytonos kára legyen. Igazságos és méltányos tehát, hogy az oláhok és ruthének általában mind, vagy legalább azok, kik egykor magyar vagy tót lakta falvakban vagy telkeken élnek, vagy jövőre ilyeneket fognak megszállani, adót és tizedet fizessenek.

A király ismétli egyszersmind azon régebbi kívánságát, hogy minden mentesség érvénye fölfüggesztessék s főpapok, zászlósok, főurak, nemesek, apácák falvai és jobbágyai kivétel

nélkül egyaránt fizessék az egész adót. Végül az adót érinti a király azon kívánsága, melyet az önkénytes behódolások tárgyában ez úttal is ismétél. De most még tovább megy, mint rendszeren. Nyilvánvalónak mondja, hogy a behódolások minden ok vagy kényszerűség nélkül, csupán félelemből vagy megátalkodottságból és bosszúvágyból történnek, s ha az illetők ő felése katonáinak segélyéhez fordulnának, ezek a behódolást meggátolhatnák. A király azt akarja tehát, hogy a behódolókra főben járó büntetést szabjanak, mert általában czélszerűbb némely szétszórt községekből a lakosokat kiköltöztetni, sem hogy azok szomszédaiak vesztére behódoljanak, hisz az ilyen községeket a török lassankint maga tönkre teszi s lakosaik úgy is rabszjira, kerülnek vagy pedig elszélednek.

Ezek a király követelése a pénzben fizetendő adóra nézve. Kívánt azonban ez úttal termény-adót is a vég helyek élemezésére. Legalább egy kassai köből gabonát kért minden portától, melyet a saját területén a vármegye szedjen be s szállítson el a legközelebbi végvárhoz, hogy ott készletben legyen általában háború, különösen ostrom esetére.

A rendek tanácskozásai kevésbé az adó, mint inkább az ország súlyos szenvedései körül forogtak. Eleinte csupán annyit mondtak, hogy nem lesznek fukarkodók az adó megajánlásában, ha sérelmeik orvosoltatnak. A rossz kormányzat, a honvédelem tehetetlenségét s ezzel kapcsolatban a nép végtelen szenvedéseit esetelik különböző előterjesztéseik. Kimondják, hogy a mostani béke károsabb a háborúnál, hogy a királyi területen alig van család, mely legalább egy tagját nem siratná, a ki vagy a csatamezőn halt meg, vagy fogságra hurczoltatott. Végül hangsúlyozzák, hogy kétségbeesésükben a legvégső eszközökhöz lesznek kénytelenek folyamodni, hisz úgy is alig van többé veszteni valójok.

Mátyás főherczeg ismételt sürgetéseire azonban a rendek végül azt az ajánlatot tették, hogy bizonyos számú lovas és gyalog hadat fognak az ország védelmére kiállítani. Nem mondták ugyan ki határozottan, hogy e hadat miből fizetik, de minthogy a királytól e czélra a nagyszombati és szemeci harminczadok jövedelmének átengedését is kérték, világos volt, hogy a megszavazandó adót szintén e czélra akarják fordítani,

illetve az adót nem a kamara, hanem a saját megbízottai által akarják kezelteni. A főherczeg e tervet behatóan megbeszélte idegen és magyar tanácsosaival s a pozsonyi kamara határozottan kárhoztatta a szándékot, hogy az adó behajtása és kezelése a rendekre bízassék, ellenben azt az eszmét, hogy rendi hadat fogadjanak, szükségesnek tartotta, habár fizetését nem is akarta a rendekre bízni. A bécsi hadi tanács képviselői viszont veszélyesnek s meg nem engedhetőnek tartották a külön magyar hadsereget, sőt a titkos tanácsosok e tervben egyenesen a Habsburg-családtól való elszakadás szándékát látták s azt tartották, hogy mezei had kiállítását föltétlenül meg kell hiúsítani, ellenben az adó behajtása és kezelése a rendekre bízható, ha megígérik, hogy az adót a vég helyek fentartására fordítják. E sokféle s ellentétes nézet közepett végre a magyar tanácsosok közvetítő indítványt tettek, mely szerint az adót a rendek kezeljék, a jövedelem egy része a vég helyekre, másik része pedig az urak és nemesek által kiállítandó csapatokra és fölkelő hadakra fordíttassék.

Ez indítványt Mátyás főherczeg azzal kibővítve, hogy a rendek saját zsebökből is járuljanak valamivel a honvédelemhez, elfogadta. Erre a rendek szintén engedtek. Kijelentették, hogy hajlandók egy esztendőre a porták új megszámlálása alapján 6 frt adót megszavazni, mely két részletben, pünkösdkor és Szent-Mihálykor fizetendő. Ezt a pénzt azonban nem a kamara, hanem a rendek saját bizalmi férfiai fogják behajtani s a következő czélra fordítani:

- a) 1 frt 20 dr a közmunka megváltása fejében törvényes czéljaira,
- b) 1 frt 80 dr állandó lovasok tartására,
- c) 3 frt részben a végbeliek fizetésére, részben a nemesi fölkelő had szükségleteire.

Készek voltak kimondani, hogy az oláhok, ráczok, rutének, molnárok, szabadosok, szénégetők, zsidók, anabaptisták adózzanak, a zsidók 20, az anabaptisták 12 drt fejenként, míg a többiek régibb törvényeink szerint. Minthogy pedig az adókezelést magok akarják végezni, e czélra Felső-Magyarországba Rákóczy Zsigmondot, a Dunán inneni és túli részekbe Illés-házy Istvánt, Szlavoniába Istvánffy Miklóst jelölték ki kerületi

főszámvevőnek s kimondották, hogy mivel Szlavóniában a portaszám nagyon lepadt, a magyarországi adóból Isvánffynak 10.000 frt adandó katonai szükségletek fedezésére. E rendi főszámvevőknek lesz hivatásuk minden vármegyében alkalmas adószedőt (exactor és nem dicator) választani, ki mellé a főispán egy bizalmi férfiút rendel. Mindkettő esküt tesz s a portákat összeírván, az eddigi törvények szerint eszközli az adóbehajtást. Az adószedő a saját kerülete főbiztosának terjeszti elő számadásait, ki azokat a kamara tanácsosai előtt vizsgálja felül. Az adószedő fizetése fele azon összegnek, melyet a kamara eddig az illető vármegye rovójának adott. A rendek a terményadóról sem feledkeztek meg s minden porta után egy nagyszombati mérő gabonát ajánlottak fel, melyet a kerületi számvevők vesznek át, kik meghatározzák ama végvárat, hová és mennyi gabona szállítandó.

Mátyás főherczeg a 6 frtos adó fentebbi felosztását, főleg azt, hogy a véghelyekre s nemesi fölkelésre csak 3 frt fordíttassék, kifogásolta ugyan, de máskülönb en elfogadta a rendek ajánlatait. Csakhamar létre jött a törvénykönyv, melynek legtöbb cikkelye az adóra vonatkozik s sokban módosítja a fentebb előadottakat. A törvény (III. cz.) csakis 3 frtot szavaz meg portánként, melyet nem a kamara, hanem a rendek biztosai hajtának be. Az oláhok, rácok, ruthének, a molnárok, kiknek saját jobbágyalmaik vannak a patakokban, a többi jobbágyok módjára adóznak, a zsidók 20, az anabaptisták 12 drt fizetnek fejénként (IV.). Az adó behajtásának módja következő (VII.): Minden vármegye adószedőt választ s olyan fizetést rendel neki, minőt megfelelőnek tart. A főispán, s ha ilyen nincs, a megye az adószedő mellé egy birtokos és megbízható embert rendel, a ki annyi fizetést húz, mint máskor az esküdt. Mindkettő esküt tesznek s régi szokás szerint eszközlik az összeírást, megelégedvén a bíró bevallásával. Ha az összeírás véget ért, minden rectificatio a megyénél eszközölnendő s a lajstromok a megye pecsétjével ellátva adandók ki. A rendek az ország három részébe a fentemlítetteteket neveztek ki főszámvevőkül (VIII.), kikhez minden megye adószedője a portaszámnak a hiteles és a megye pecsétjével ellátott lajstromát elküldi, a kitűzött határnapon behajtott adót átadja s előtte kielégítő

számadást tesz. A főszámvevők egymással állandó érintkezésben maradnak s egyik közli a másikkal a porták összeírásait (XI.). A magyarországi adóból szlavoniának 10.000 frt jár, a többit pedig a véghelyek s a felkelő had szükségleteire fordítják (IX. és XI.). Minden főszámvevő 500 frt fizetést s bizonyos költséget kap (XII. és XIII.). Letelvén az adóév, a főbiztosok kielégítő számadást tesznek a királynak és az országnak s minden hiányért egész vagyonukkal felelősek, mely a hiány fedezésére¹⁾ a peres út mellőzéseivel igénybe vehető.

Ellenben a másik 3 frtről és a terményadóról a törvény nem tesz említést s csak annyit mond, hogy a közmunka az eddigi szokás szerint fizetessék. Egészben az 1593-ki országgyűlés törvénykönyve nagyobb részt az adóval s a vele kapcsolatos ügyekkel foglalkozik. Mindazáltal épen az 1593-ki adó folyt be rendetlenül s a hátralékok épen ez adónál halmozódtak fel oly annyira, mint annak előtte sohasem. A törvény maga volt oka ennek a sajnos körülménynek, mely annál több bajt okozott, mert még ugyanazon évben kitört a török háború, mely roppantúl fokozta a közszükségleteket. Mindazokban a főfontosságú reformkérdésekben, melyeket az országgyűlés tárgyalt, mindabban, a mit a rendek a magyar állam önállóságának biztosítása, az idegen uralom és befolyás kiküszöbölése körül kezdeményeztek, lényegileg kudarcot vallottak. Kívánalmaik vagy egyszerűen visszautasítottak, vagy, a mennyiben teljesítésük kilátásba helyeztetett, az udvar ez ígérletét nem váltotta be. Csupán egy tekintetben bírták akarataikat érvényre emelni s ez az egy is fölülte nagy hátrányára vált a közérdeknek.

A király az adóbehajtás egész műveletét a rendekre bízta, melyeket kétség kívül a legnemesebb szándék vezetett, midőn e kívánságot emelték. Csakhogy magok sem tudták, mit tesznek. A kamarának sem volt állandó adóügyi szervezete; ő is minden új adóhoz ad hoc volt kénytelen az adóbehajtó gépezetet megalakítani. Neki azonban legalább évtizedes gyakorlata volt e téren s mint tapasztalt, avatott szakközeg mindenestre sikeresebben tudta a műveletet vezetni, mint azok az országos

¹⁾ Ez adóügyre vonatkozó adatok *Fraknói* id. művében a 10, 22—24, 25—28, 28—30, 32—35, 48—53, 101 és 103. lapokon.

főbiztosok, kik jó katonák, derék diplomták vagy jogászok voltak, de új feladatuk megoldásához a kellő járatosságot nélkülözték. Úgy látszik a műveletet még megindítani, folyamatba hozni sem igen bírták, mert noha az országgyűlés márczius 19-én véget ért s a törvény az adó első részletének befizetését pünkösdre tűzte ki, nemesak e határidő nem tartatott meg, hanem elmult az egész nyár, előre haladt az ősz s még mindig nem történt semmi. Rudolf király személyesen volt kénytelen közbe lépni s 1593. szeptember 3-án Prágából Alsó-Magyarország megyéihez rendeletet¹⁾ intézett, melyben felhívja őket, kezdjék meg az országgyűlésen megszavazott adó behajtását s az első részletet szolgáltatassák be Illésházy István kezéhez.

De nemesak az adóbehajtás szenvedett késedelmet, hanem a ráuk jutott számadások szerint a rendek azon szándéka sem valósult, hogy a behajtás olcsóbb legyen, kevesebbe kerüljön, mint eddig. Eleinte tudvalevőleg a lehető legegyszerűbb adóbehajtó gépezetet terveztek, mely az exactorból és a megyei esküdthöz, valamint a községi bírálthoz álljon s az exactornak félannyi fizetést szántak, minőt azelőtt a rovó kapott. Mikor az adótörvényt szövegezték, ezen szándékuk oda módosult, hogy a megye szabja meg az adószedő fizetését, de ez a változás épen nem szolgált ama czélnak, melyet szem előtt tartottak. Tényleg az 1593-ki adó behajtása sem került kevesebbe, hanem inkább jóval többbe, mint a mennyibe az előző adók kerültek, ámbár kétségtelen, hogy a megye a maga tisztviselői közül a a szolgabírák és jegyzők díját — de csak ezeket — felére szállította le. Változatlanul meghagyta ellenben az adószedőnek azt a díját, melyet addig a rovó húzott, kétségkívül azért, mert különben nem akadt volna alkalmas ember, ki a nehéz, fárasztó, néhol életveszélylyel, de mindenesetre nagy felelősséggel járó tisztet elvállalta volna. A számadásokban egyáltalán nem is exactornak, mint a törvény, hanem dicatornak nevezik az adószedőt. Meghagyta a vármegye az alispán eddigi díját is s így a tényleg elért megtakarítás a legjobb esetben sem tehetett többet két-három száz forintnál s messze elmaradt

¹⁾ Orsz. Lev. Monumenta pénzügy II.

azon összeg mögött, melyet a három országos főszámvevő fizetése — 1500 frt — kitett.

Palásthy József, *Nógrád* megye rovója részletes számadása¹⁾ megvilágítja az adóbehajtás szükségleteit. 1593-ban Nógrádban 720¹/₂ portát írtak össze, mely mind hódolt levén 1¹/₂ frtot fizetett. Az összes kirovás 1.080 frt 75 drt tett. Ebből elment az alispánnak 48, a négy szolgabírónak 16, a jegyzőnek 2, a rovónak 100 frt személyi járandóság, 18¹/₄ frt pedig dologi kiadás ezimén; hátralékban maradt 121 porta 181¹/₂ frttal s a főszámvevőnek átadatott 715 frt. Ez összeg behajtása 184¹/₄ frtba került tehát. Sőt tulajdonképen a rovó csak 515 frtot szolgáltatott át, mert egy másik számadás szerint 200 frtot csak utólag hajtottak be.

Az év elején, február 4-én²⁾ a pozsonyi kamara, mikor még nem tudta, hogy a rendek kivesszik kezéből az adóbehajtást, előirányzatot készített arra nézve, hogy 2 frtos adó esetén a hatósága alatti vármegyékben milyen jövedelemre számíthat. Zágráb-Körös és Varasd megyékkal együtt összesen 22 megye tartozott hatósága alá, melyekben a következő portaszámot vett föl:

Dunán innen 13 vármegye	3.643 ¹ / ₄ ³⁾ / ₈ szabad,	2.783 ¹ / ₂ hódolt porta
„ „ „ 7 „	3.081 „	2.141 ¹ / ₂ „ „
Szlavóni 2 „	— „	2.871 ³⁾ / ₄ „ „
Összesen 22 vármegye	12.724 ¹ / ₄ ³⁾ / ₈ szabad,	7.596 hódolt porta.

E porták közül a kamara a hódoltakra egy, a szabadokra 2 frtos adót számított s ez esetben a brutto-bevételt 33.044³/₄ frtra becsülte. Ebből — mondja — levonandó 3.880 frt személyi, 464³/₄ frt dologi szükségletre, s így a netto-bevétel 28.800 frt.

Ez a számítás az előbbi évek tényleges eredményei alapján készült s kétségkívül 1593-ra is megfelelt volna, ha az adóbehajtást a rendek nem magok eszközlik, hanem meghagy-

¹⁾ Jerney-gyűjtemény XV. kt.

²⁾ Orsz. Lev. Copula Ann. III.

³⁾ A szlavóniai porták vagy füstök nem voltak ugyan hódoltak, de ősi kiváltság alapján, mint ezek, ők is csak fél adót fizettek.

ják a kamaránál. De minthogy nem így történt, az 1593-ki 3 frtos adó alig valamivel hozott többet, mint máskor a 2 frtos, s ez a jövedelem sem a folyó és a rá következő évben, hanem csak 5—7 esztendő múlva folyt be. A hátralék roppant arányokat öltött tehát, nem azért, mintha a szegénységen meg nem vették volna, hanem azért, mert a behajtott adónak jó negyed része elkallódott ama különböző kezeken, melyeken a befizetés napjától kezdve átment.

A Dunán inneni és túli 20 vármegyében a rendek, mint említettem, Illésházy Istvánt küldték ki főszámvevőnek. Az ő végleszámolása,¹⁾ mely 1600 után készült, érdekesen világítja meg az 1593-ki adó viszonyait. Ez is azt mondja, hogy egy-egy szabad porta 3, egy-egy hódolt 1 $\frac{1}{2}$ frtot, a zsidók fejénként 20, az anabaptisták 12 drt fizettek, míg molnárok, ruthének, oláhok és rácok a többi jobbágycsoport módjára adóztak. Az egyes vármegyékben elért eredmény főtétellei a következők:

Pozsony vármegyében összeírtak 3.005 $\frac{1}{4}$ szabad portát, melyre 9.015 $\frac{3}{4}$ és 46 $\frac{3}{4}$ malmot, melyre 140 $\frac{3}{4}$ frt, összesen 9.161 frt vettettek ki. Volt ezenkívül 168 anabaptista, kik per 12 dr fizettek 20 frt 16 drt s így az összes kirovás 9.176 frt 16 dr. Ebből tényleg befolyt az 1600-ik év végeig 6.033 frt 25 dr, a rovó és megyei tisztek fizetése kitett 200 frtot, a hátralék pedig 2.942 frt 91 dr.

Komárom vármegyében volt 304 szabad és 254 $\frac{1}{2}$ hódolt porta. A kirovás 1.293 frt 75 dr. Ebből befolyt 1.030 frt, melyből 148 frt a személyi szükséglet, a hátralék pedig 115 frt.

Nyitra vármegyében volt szabad porta és malom 2.361, hódolt 194. A kirovás 7.374 frt. Hozzájuk járul 631 anabaptista után 75 frt 72 dr, 131 zsidó után 26 frt 20 dr, összesen 7.475 frt 92 dr. Befizettetett 6.400 frt, személyi szükséglet 300 frt, hátralék 622 frt 92 dr.

Trencsén vármegyében volt szabad porta és malom 1.464 $\frac{3}{4}$. A kirovás 4.394 $\frac{1}{4}$ frt. Befolyt 3.690 frt 81 dr, melyből a személyi szükséglet 170 frt. Hátralék 543 frt 44 dr.

Bors vármegyében volt 387 szabad és 584 $\frac{1}{2}$ hódolt

¹⁾ N. M. Dica 1593-ban. Egyes vármegyék hiányzó adatai a Copula Annorum (Orsz. Lev.) kötetéből pótolvák.

porta. A kirovás 2.037 frt 37 dr. Személyi szükségletre ment 170 frt, befizettetett 1.361 frt, hátralék 506 frt 37 dr.

Hont vármegyében volt 550 $\frac{1}{4}$ szabad és 343 $\frac{3}{4}$ hódolt porta. A kirovás 2.166 frt 37 dr. A személyi szükséglet 184, befizettetett 1.000, hátralék 982 frt 37 dr.

Nógrád vármegye számadását már fentebb láttuk.

Zólyom vármegyében volt 819 porta (azt mondja a számadás: szabad és hódolt, de nem tünteti ki, mennyi a hódolt, sőt mind a 819 portát 3 frttal számítja). A kirovás 2.457 frt. Személyi szükséglet 180 frt; befizettetett 200 frt, hátralék 344 frt, mely azonban a számadás lezárta után egészen törlesztetett.

Turóc vármegyében volt 309 $\frac{3}{4}$ szabad porta. A kirovás 1.171 frt 12 dr. A személyi szükséglet 110 frt, befizettetett 1.014 frt, hátralék 47 frt 12 dr, mely azonban 1602-ben törlesztetett.

Árca vármegyében volt 196 $\frac{1}{4}$ szabad porta. A kirovás 588 $\frac{3}{4}$ frt, befolyt az egész, de 56 frt 88 dr elment személyi szükségletre.

Liptó vármegyében volt 386 szabad porta. A kirovás 1.158 frt. Befolyt az egész, de 92 frtot a személyi szükséglet vett igénybe (a rovó 50, a megyei tisztek 42 frtot).

Moson vármegyében volt 734 szabad porta. A kirovás 2.202 frt. Ebből a személyi szükséglet 116 frt, befizettetett 116 frt, hátralék 586 frt.

Győr vármegyében volt 159 szabad és 275 hódolt porta. Ez alapon a kirovás 890 frtot tett volna. Csakhogy csupán 413 $\frac{3}{4}$ frtot lehetett kivetni. Ez be is folyt, 380 frt a főszámvevőnek adatott át, 33 $\frac{3}{4}$ frt pedig személyi szükségletre ment el.

Pilis vármegyében is elrendelték az összeírást. De bármi későn készült a számadás, e vármegyéről azt mondja, hogy onnan semmi hír sem érkezett. Megjegyzi még azt is, hogy e megye az adózás tekintetében Esztergommal egyesítettett.

Veszprém vármegyében találtak 746 $\frac{1}{2}$ hódolt portát. A kirovás 1.119 frt 75 dr. A személyi szükséglet 124 frt, befizettetett 118, hátralék 877 frt 75 dr.

Somogy vármegyében volt 291 $\frac{1}{2}$ hódolt porta. A kirovás 437 $\frac{1}{4}$ frt. Ebből csak 90 frtot hajtottak be, mely elment személyi szükségletre, ellenben 347 $\frac{1}{2}$ frt hátralékban maradt.

Esztergom vármegyében volt $170\frac{1}{2}$ hódolt porta. A kirovás $255\frac{3}{4}$ frt. Behajtatott az egész, a személyi szükséglet $15\frac{3}{4}$ frt, befizettetett 240 frt.

Sopron vármegyében volt $770\frac{1}{2}$ szabad porta. A kirovás $2.310\frac{3}{4}$ frt. Személyi szükséglet 192, befizettetett 2.042 frt, a hátralék 76 frt.

Zala vármegyében volt $241\frac{1}{2}$ szabad és 450 hódolt porta. A kirovás $1.398\frac{1}{2}$ frt. A személyi szükséglet 311 frt, befizettetett 410 frt, hátralék $178\frac{1}{2}$ frt.

A mérleget a számadás következőleg állapítja meg: Az Illésházy István főbiztos alá rendelt 20 vármegye adótartozása 43.929 frt 58 drt tett. Ebből Illésházy megkapott 29.766 frt 13 drt, a személyi szükséglet (rovók és megyei tisztek fizetése) 3.008 frt 81 dr. A többi hátralék és pedig kétféle; először olyan, mely behajtatott, de be nem fizettetett, melyről tehát számadást kell tenni s ez 8.518 frt; másodszer olyan, mely be nem hajtatott, melylyel tehát bizonyos községek maradtak adósak. Ennek összege 2.636 frt 19 dr s így az összes hátralék 11.154 frt 19 dr, vagyis a kirovásnak több mint negyed része.

Istvánffy Miklós, a szlavón vármegyék főszámvevője a maga számadásait a kamarának nem mutatta be, mert legalább Zágráb-Körös 1593-ki adójánál az a megjegyzés fordul elő: nullae rationes.¹⁾ Ugyanezt mondja Varasd 1593-ki adójáról az 1582—1611-ki évek adóhátralékait feltüntető számadás.²⁾ A három szlavon vármegye akkor adóügyileg már egyesítve volt s hogy fizetésükről a kamarához semmi jelentés sem érkezett, bizonyítja azon tény, hogy 1593-ki portaszámuk sehol sem fordul elő azon különféle kimutatásokban, melyek e megyék portáiról a legkülönbözőbb gyűjteményekben ránk maradtak.

A mi Felső-Magyarországot illeti, hová a rendek Rákóczy Zsigmondot küldték ki főszámvevőnek, az 1593-ki adóról a szepesi kamarához jelentés nem érkezett. 1622-ben összeírták azokat a számadáskönyveket, melyek a kamara latin számvévőségében őriztettek³⁾ s az 1567—1619 évekig terjedő

¹⁾ Orsz. Lev. Copula Ann.

²⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

³⁾ Orsz. Lev. Urb. et Conscrip. 78; 27.

sorozatban az 1593-ki adószámadás nem említették, kétségkívül, mert sohasem terjesztették a kamarához. Ezt világosan meg is mondja az a nagy számadás, mely a felvidéki vármegyék 1582—1612-ki adóhátralékait tünteti föl. Ebben az áll, hogy anni 1593, 1595, 1597, 1599, 1602 et 1603; hisce sex annis non per cameram, sed juxta publicas constitutiones statuum et ordinum Regni per dominos regnicolas peculiares proven-tuum dicalium perceptores ordinati fuerunt uti dnus Nicolaus Zokoly, Georgius Bornemisza et Georgius Kékedy, qui subsidia publica ad solutionem exertituum campestrium converterunt. Constituti quoque fuerant per eosdem status et ordines regni peculiares commissarii, qui a perceptoribus publicorum illorum subsidiorum rationes exigerunt.¹⁾ Mint ebből kitünik, e hat évben a kamara sem az adó behajtásában, sem a benyújtott számadások megvizsgálásában részt nem vett. Jellemző azonban, hogy a fentebbi megjegyzés említi ugyan az 1593-ki évit, de nem az akkori főbiztost, Rákóczy Zsigmondot, kiről egészen megfelelkezük, jeléül annak, hogy a kamara irataiban Rákóczy adószámvévői működésének legkisebb nyoma sem volt.

A felvidéki vármegyék 1593-ki portáinak számát azonban ismerjük, csakhogy a szabad és hódolt porták összefoglalvák s így egész pontosan a kirovást megállapítani nem lehet. Volt ez esztendőben

Szepes vármegyében	432	porta
Sáros	1.079	"
Bereg	519	"
Zemplén	2.127	"
Ung	439	"
Szatmár	1.198	"
Szabolcs	1.919	"
Ugocta	247	"
Abauj	996	"
Torna	152	"
Gömör	699	"
Borsod	987	"
Heves, Pest, Szolnok, Csongrád	3.398	"

Összesen 13.292 porta.

¹⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

E portáknak kisebb fele mindenestre hódolt, de a kimutatás ezt csupán Heves, Pest, Szőlnek, Csongrádról említi határozottan. Egészben a 3 frtos adó brutto bevétele valami 33,000 frtra tehető s ha ebből személyi szükségletre és rectificatiókra lement 3,000 frt, mintegy 30,000 frtnak kellett volna Rákóczy Zsigmond kezeihez eljutnia. Hogy tényleg mennyi jutott el s milyen nagy összegek maradtak hátralékban, arra nézve adat nincs, de a későbbi panaszokból az tűnik ki, hogy a hátralék ez ország részben is igen nagy volt s tetemesen meghaladta azon éveket, melyekben a kamarák vezették az adóügyi műveletet.

Még javában folyt az 1593-ki adó behajtása, midőn Rudolf király áldatlan békepolitikája végkép hajótörést szenvedett a törökök elbizakodottságán s megkezdődött a nagy háború, mely majdnem másfél évtizedig eltartott. Ez a háború megromtotta azt a kevés rendet és szabályszerűséget is, mely a magyar adóügyben még fennállott, noha annak előtte olyan rengeteg terhet nem róttak az adózókra, mint ez évben, sőt a nemesség is megnyitotta országyát s nem csupán vérben, hanem pénzben is szokatlan áldozatokat hozott a honvédelemért. A lakosság minden rétege adózott. Csak hogy a pénz elszámolása a rendkívüli viszonyok s a háborús állapot miatt nem az eddigi szokásnak megfelelően történt, s így arról, valjon csakugyan teljes mértékben törvényes céljaira fordított-e, meggyőződést nem szerezhettünk. Sőt a későbbi országgyűlések panaszai és az éveken át folyó nagy országos adóvizsgálatok bizonyossá teszik, hogy egy része be sem hajtatott, másik, tetemes része behajtatott ugyan, de nem a honvédelemre fordított s hogy az elszámolás általában vagy épen nem, vagy csak hanyagul eszközöltetett.

Nagy részt ezt kétségkívül a háborúnak kell tulajdonítanunk, mely csakhamar borzasztó pusztításokat okozott. Másfelől azonban hinnünk kell az egykoruaknak, kik súlyos vádat emelnek azok becsületessége ellen, kikre az adóbehajtást bízták s kiknek egyike-másika semmiféle számadás tételére sem volt bírható. Különösen azokról a nagy adókról nincsenek számadások, melyeket nem a közországgyűlés, hanem a háború hatása alatt tartott részgyűlések ajánlottak meg. Ilyen részgyűlés először 1593. szeptember 23-án tartatott Tarcalon.

Itt a rendek pénzbeli adót nem szavaztak ugyan meg, de először is a folyó évi országos adó gyors behajtását a rovóknak és alispánoknak sub amissione honoris¹⁾ s a főszámvevő kezeihez való beszolgáltatását szigorúan meghagyták s kijelölték azokat a legsürgösebb célokat, melyekre a gyűlésen személyesen jelenlevő főszámvevő fordítsa. Ezenkívül elrendelték a nemesi fölkelést, bizonyos várak haladéktalan kijavítását s védelemre képes helyzetbe hozatalát, az urak pedig nagyobb mennyiségű gabonát és lisztet ajánlottak fel a véghelyek számára. Így Pethe Márton váradi püspök 50, Rákóczy Zsigmond 100, Dersffy Miklós 50, Perényi János és György 50, Serényi Mihály 25 köből lisztet, Dobó Ferencz 50, Rynoth Mihály borsodi alispán 20, Dersffy Miklós 100, a két Perényi 100, Széchy Tamás 50, Báthory István 50, Bánffy János 20, Forgách György 50, Dersffy Ferencz 12, Thurzó Elek 100 köből gabonát ajánlott, mely élelmi szerek Szendrőbe s más véghelyekbe voltak szállítandók. A rendek e buzgalmának meg is volt a kellő hatása, mert, mint Frakuói mondja,²⁾ ezzel újabb veszteségeket hártottak el s Fülel vára visszavételét lehetővé tették.

Alsó-Magyarországhon ez év folyamán részgyűlés nem tartatott. Ott, úgy látszik, közvetlenül az egyes vármegyékhez fordultak s tőlök kívánták saját hatáskörükben a megfelelő pénz- és véráldozatok meghozatalát. Legalább *Parsony* megyére nézve ez bizonyos, mert a vármegye 1593. decz. 23-án Szempcezen gyűlést tartott, melyen a főkapitány sürgetésére a következőket határozta el:

1. minden két porta után 1 gyalog és minden 4 porta után 1 lovas állítandó ki;
2. az egytelkeseket az alispán és a szolgabíró lelkiismeretök szerint adóztassa meg; a vagyonosabbak vagy személyesen fölkeljenek, vagy gyalogot küldjenek magok helyett, a szegényebbek pedig ketten küldjenek 1 gyalogot; ugyane határozat az armalistákra is kiterjesztendő;
3. a főurak és birtokos nemesek vagy személyesen szálljanak táborba, vagy (több) a megye határozatából följegyezve

¹⁾ Kovachich Suppl. III. 304.

²⁾ Idézett műve VIII. 156.

nincs, de kétségkívül ez következett) megfelelő katonát küldjenek magok helyett.¹⁾

A következő évben föhíróult a terv, hogy köz-országgyűlés tartassék. Másfelől meg a három országrészben (Alsó- és Felső-Magyarország és Szlavónia) külön részgyűlések tartását ajánlották. De egyik eszme sem valósult meg, hanem júniusban Mátyás főherceg Esztergom alatti táborában tábori gyűlést tartott.

Mátyás főherceg, mikor még nem tudta, minő gyűlés fog tartatni, azt ajánlotta a királynak, hogy a készítendő előterjesztésben portánként 6 tallért (főrintot) kérjen, mely összeget azonban ne a rendek, hanem a kamarák hajtják be, mert az előbbi évi adóval baj van és senki sem tudja, hová lett, mire költetett és hová fordítatott.²⁾ Ajánlotta továbbá, hogy a király az adótól egészen függetlenül 100,000 frtnyi segélyt is kérjen, mely két részletben fizetendő s kizárólag a katonaság, részben a magyar katonák zsoldhátralékainak törlesztésére lesz fordítandó. Végül a szepesi kamara azt ajánlotta, hogy Füleek vára számára egész külön segélyt kell kérni, mely tervét azonban a főherceg bizonyos okokból nem támogatta.

A királyi előterjesztés sok tekintetben tovább megy Mátyás főherceg javaslatainál. Három esztendőre kérte az adót és pedig évenként 6—6 frtot minden porta után; az adó két részletben fizetendő s az egész adót a királyi kamara hajtja be, quod antehac semper in usu fuit. Másrészt a király igéri, hogy az adóból egy fillér sem fordítatik másra, mint magyar gyalog és lovas hadak tartására s hogy a pénz elköltéséről a rendeknek részletes számadást tesz. A kamara általi behajtáshoz a király föltétlenül ragaszkodik, még pedig azért, mert a múlt évi adóról a számadások olyan felületeseek, homályosak és bizonytalanok, hogy nem tudhatni meg belőlök, mennyi folyt be, mennyi adatott ki s milyen célra fordítatott. E számadásokat is felül kell tehát vizsgálni s a behajtatlan hátralékokat a folyó évi szükségletekre kell fordítani. Ellenben

¹⁾ A vármegye határozata N. M. F. L. 964.

²⁾ *Fraknói* id. műve VIII. 172.

Mátyás főhercegnek a zsoldhátralékok törlesztésére irányuló javaslatát a királyi előterjesztés változatlanul magáóvá teszi s kiemeli, hogy ez összeghez a sz. kir. városok is járuljanak. Végül gabonaadót kér a véghelyek ellátására.

A rendek minden sérelmet félre téve s minden felesleges időpazarló vitát mellőzve kijelentették, hogy a folyó évre, míg a háború tart, jobbágyaik terhére havi 1 frtot szavaznak meg portánként. Mátyás főherceg elfogadta ugyan ezt az ajánlatot, de a külön 100,000 frtről sem mondott le, sőt azt kívánta, hogy a nemesség a sajátjából is járuljon a hadi költségekhez. A rendek mindkét kívánságot határozottan megtagadták. A 100,000 frtől azt mondták, hogy megszavazására a tábori részgyűlés nem illetékes, az ország különben is annyira ki van merülve, hogy több terhet meg nem bír. A mi a saját erszényükből való adózást illeti, kijelentették, hogy készek azt tenni, ha a személyes fölkelés kötelezettsége alól fölmentetnek. Válasszon a főherceg a személyes fölkelés és az adózás közt. Elfogadják bármelyik módot, de azt nem tehetik, hogy személyesen is fölkeljenek, a saját zsebükből is adózzanak, ezenkívül pedig még jobbágyaikat is megadóztassák.

Ezen keretben létesült az adótörvény, melynek legfőbb határozatai a következők:

Minden porta után június 15-étől számítva havonként, míg a folyó 1594-ik évben a háború tart, 1 frt fizetendő adóban.

Az egy telkes nemeseket illetőleg mindenütt az alispán s egy módosabb nemes ember állapítja meg, személyesen tartoznak-e fölkelni, vagy pénzben s milyen összegben adózni.

Az armalis és a török elől menekült nemesek havonként 2 frtot adóznak. Az egyházi személyek, a plébánosok és lelkészek s mindazok, kik a káptalanokon kívül állanak s jobbágyaik nincsenek, a megye által rájuk kivetendő adót fizessék.

A zsidók és anabaptisták havonként és fejenként 25 drt adóznak.

Az adott viszonyok közt a portákat összeírni nem lehet; a múlt évi összeírás veendő alapul, de a leégett vagy pusztán hagyott községek törlendők. Az adó alól a megyei tisztek javai

sem mentesek, ellenben a hódoltak szokás szerint csak fél adót fizetnek.

Hogy az adó gyorsan befizettség, a hátralékosokat az alispán, ha az sem használ, a vármegye intse meg s a vármegye kívánságára az ország főkapitányai nyújtsanak segílyt a behajtásban, mely esetben az illetőkön büntetésül az adó háromszorosát vegyék meg.

Végül a rendek Illésházy István főbiztos mult évi adó számadásai megvizsgálására nagyobb bizottságot küldtek ki.

Az adó behajtásának módjáról a törvény csak annyit mond, hogy a számvévek, kiket minden egyes vármegye választani fog, hajtásuk be, Ők fizették el a befolyt összegeket közvetlenül a hadaknak s így a kamarának a király sürgetése daczára ez év adózásában sem jutott szerepe. Ennek megfelelő volt az eredmény is. Minthogy az adó legalább 4, valószínűleg azonban 5 frtot tett portánként, s minthogy a taksások illetménye is jó nagy lehetett, tiszta eredménye mintegy 100.000 frtra tehető. De hogy mennyi folyt be belőle, azt sohasem lehetett megállapítani. Az 1595-ki országgyűlésen a király előterjesztése azt mondja: mi folyt be belőle s mire költetett, azt tudni nem lehet. Hogy erre a rendek mit feleltek, azt jelzi az 1595: XLII. t.-cz., mely egyszerűen a feladás fátyolát borítja az 1594-ki adózásra. Körülbelől kijelenti ugyanis, hogy az esztergomi táborban megszavazott adóra kár tovább szót vesztegetni; háromszor annyi költséget is okozott az akkori két insurrectio, mint a mennyit az adó kitett. Ehhez járul az a sok önkény és erőszak, melyet minden rendű és rangú lakosság elszenvedni kényszerül s mely mindenkit méltán mentessé tesz a mult évi adótól. A törvény tehát egyszerűen megszüntette a számadás kötelezettségét azok irányában, kik az adó behajtásában részt vettek. A rendek új vizsgáló bizottságot küldtek ugyan ki, de csak az 1593-ki számadásokra. Ellenben az 1594-ki adóról csupán annyit mondanak, hogy a hátralékok behajtassanak s jövedelmök a katonák zsoldhátralékának törlesztésére fordíttassék. (1595: XLIII. és XLIII. t.-cz.)

Számadások 1594-ből nincsenek tehát. De a hátralékokból valami kevés utóbb mégis csak eljutott a kamarához, mely-

nek egyik másolatkönyvében¹⁾ néhány vármegye 1594-ki adójáról is vannak némi följegyzések. E megyék a következők:

Turóc, Zala és Hont megyékből megjött a részletes elszámolás is. *Turócban* az egyhavi kirovás a portákra 363 frt 87 dr, a különböző taksásokra 192 frt 13 dr; összesen 516 frt. Ez az összeg egészen elszámoltatott és pedig akként, hogy a költség kitett 28 frtot, a többi pedig a katonáknak fizettetett.

Zalában egy havi kirovás a portákra 466¹/₂, a taksásokra 383 frt 12 dr, összesen 849 frt 62 dr. Ebből behajtatott 730 frt 56 dr, hátralékban maradt 119 frt 66 dr.

Hontban még a portaszám is ismeretes s a számadás szerint 817¹/₄ porta után 817¹/₄ frt volt havonként esedékes, melyből elszámoltatott 425 frt és pedig 350 frt a katonaságnak adatott, 25 frt elment költségre, 392¹/₄ frt pedig hátralékban maradt.

A három vármegye ezen számadásából teljes biztossággal kitűnik, hogy az 1594-re havonként 1 frttal megszavazott adóból csak az első havi részletet, tehát csak 1 frtot vetettek ki s hajtottak be. A további havi részletek kivetése és behajtása valószínűleg a nemesi fölkelés miatt egyszerűen elmaradt s ez lehet oka, hogy a rendek az ez évi adószámadások megvizsgálását is fölöslegesen tartották, hanem csak a hátralék befizetését sürgették, valószínűleg itt is csak azon hátralékokat értve, melyeket a szegény nép már megfizetett, melyek azonban az adósedők kezén maradtak. Ilyen hátralékok is folytak be utóbb a kamaránál, így Árvából 206¹/₄ frt, Liptóból 194 frt 33 dr. E két vármegyéről, valamint a szlavyon megyékről megjegyzik, hogy a számadásokat nem küldték be s így nem tudni, mennyi volt a kirovás. *Esztergomról* azt mondják, hogy a tábor s püsztitásai miatt nem adott számadást (propter tumultus bellicos ac desolationes cottus nulla rationes), *Mosonról* pedig azt, hogy a török feldúlta s így nem adózhatott (ob depopulationem turcicam nihil est contributum).²⁾

Egészben véve az 1594-ki adótörvényben nyilvánuló nagy

¹⁾ Orsz. Lev. Cop. Annorum.

²⁾ Orsz. Lev. Copula Ann.

áldozatkészség az adózás terén kevés készpénzt hozott ugyan a honvédelemnek, de a rendek más téren annál inkább kitétek magokért. Vagy 20.000 magyar vitéz sereglett Mátyás főherceg zászlai alá s nem a sereg, hanem a vezetés hibája, hogy kedvező fordulatot a hadjáratban elő nem idézhetett.

1595-ki adó.

Rudolf király 1595. január havára Pozsonyba köz-országgyűlést hívott össze. Az előterjesztésben egy nagy diplomáciai sikerre hivatkozhatott, mely örömmel töltötte el a rendeket. Elmondotta, hogy »a szomszéd népek: erdélyiek, moldvák, oláhok és mások, melyek sok esztendő óta a keresztény köztársaság testétől elszakadva és külön válva török védelem alatt álltak«, ismét teljesen alá vetették magokat a magyar koronának. Biztatta a rendeket sok egyébvel is s megdicsérve eddigi lelkes áldozatkészségüket, most még több áldozatra buzdította őket. És, hogy a rendek lássák, minő kegyelmesen és atyailag gondolkodik a király, egészen rájuk bízta, hogy az új hadjárat tartamára mennyi adót akarnak megszavazni. Csupán arra inté őket, hogy méltányosan járjanak el s ne túlságosan terheljék mások javára az alattvalók bizonyos rétegeit. Végül még szóba hozta az 1593-ki és 1594-ki adó ügyét, melyről már fentebb megemlékeztem. A tárgyalások igen gyors lefolyást tettek s a rendek az Erdélylyel kötött megegyezés s a királyi ígéretet hatása alatt eddig teljességgel szokatlan áldozatkészséget tanúsítottak, még pedig nem csupán jobbágyaik, hanem saját magok terhére is. Hamar megalkották a törvénykönyvet, melynek 4—15. cikkelyei foglalkoznak a folyó évi adóval. A törvény lényeges rendelkezései következők:

Minden portától, kivéve az égett és puszta házakat, a folyó évi ápril 1-től november végeig 15 frtot ajánlanak meg a király táborába gyülemlő hadak eltartására. Ebből a 15 frtból 9 frtot a jobbágyok, 6 frtot a földesurak fizetnek saját-jobból, s a ki ezt az összeget jobbágyaira meri áthárítani, az annak háromszorosával sujtatik, melyből egy rész a jobbágy-nak, a ki illetéktelen fizetésre kényszerítettett, visszatérítettik, a többi meg az eljáró alispáné marad.

A porták újaból össze nem irandók, hanem csak az utolsó összeírás helyesbítették akként, hogy a puszta vagy égett házak levonatnak, más, előbb kihagyott jobbágyok pedig bevétetnek. Az adót kivétel nélkül mindenütt és minden porta tartozik viselni, legyen tulajdonosa akár a király, akár egyházi vagy világi nemes úr. Adózni tartoznak továbbá az egytelkesek s a zsellérközségek, melyek eddig nem adóztak; taksájokat az alispán s egy megyei nemes ember állapítja meg. Ugyane módon adóznak az armalisták, menekült nemesek, praedialisták, szabadosok akár a királytól, akár egyházi vagy világi földesúrtól nyerték a szabadosságot; ő felsége tisztviselői, ha nem birtokos nemesek (ezek mint ilyenek adóztak), a plébánosok és lelkészek, kiknek nincsenek jobbágyaik; az újonnan települt vagy égett községek, a mennyiben mentességök ideje letelt, a molnárok, kiknek saját malmok van, a favágók és szénégetők, ha saját házuk nincs, mert különben a többi jobbágyok közé veendők, végül az anabaptisták és zsidók (fejenkint és havonkint 50 drt) s az oláhok és ruthének. A főispánok, alispánok, szolgabírák s más rangú megyei tisztviselők is a törvény határozatai alá tartoznak. A marhakereskedők s a többi kalmárok, kik városban laknak, a polgárok közt adóznak, ha nem városban laknak, az alispán taksálja őket árúik értékéhez képest. A hódolt porták az adó felét fizetik.

Szlavóniáról a törvény (XVI. t.-cz.) azt mondja, hogy tehetségéhez mérten adózzék s mivel egyes főurak és nemesek nem szoktak fizetni, hogy a törvény ellen vétők büntetlenül ne maradjanak, ellenök karhatalom alkalmaztassék az alispán, a főispán, s ha ezek sem elegendők, a bán részéről, ki az illetőkön az adó kétszeresét vegye meg, melynek fele az ország szükségleteire fordítatik, a másik rész a végrehajtóé marad. Az 1593—94-ki adóhátralékokról azon értelemben, mint a maga helyén már előadtam, a XLIII—XLIV. törvénycikkek intézkednek.

Ilyen széles terjedelemben, mint az 1595-ki törvények teszik, az adókötelezettség a Habsburgok korában még sohasem alkalmaztatott Magyarországon. A teherviselést a törvény erre az egy esztendőre általánossá, egyetemessé teszi az ország minden lakosára, bármily rendű, rangú, jogi állású, foglalkozású

vagy vallású legyen. Az adót azonban a rendek ismét magok hajtották be, a kamarák minden ellenőrzése és közvetítése nélkül s azért erről az adóról is csak nagyon töredekésen vannak meg a számadások. Minden egyes vármegye maga hajtotta be az adót s ezáltal a törvény az egyes országrészek számára még főbiztosokat vagy országos számvevőket sem rendel.

Ennek következtében minden egyes vármegye az adó behajtása körül egész önállóan járt el. *Trencsén* vármegye ide vonatkozó szabályrendelete¹⁾ szerint a porták össze levén írva s csak bizonyos új adóköteles elemeket kellvén keretökbe illeszteni, a mennyiben földesúri hatalom alatti néprétegekről volt szó, a portaszám helyesbítését a község bírása két esküdtel végezte. Első sorban a zselléreket vette föl, a mely zsellér a rá kivetett adót nem akarta fizetni, azt a bíró megintette s ha ez sem használt, feljelentette a járás szolgabírójának, ki esküdt társával megjelent s az adó kétszeresét vette meg rajta. A papság az a része, melynek portája, jobbágya volt, egészen úgy adózott, mint minden más birtokos nemes. A többi papra meg az alispán vetette ki a taksát, még pedig nyolcz havi időre, esetleg a meddig a hadjárat tart; az adót az alesperes tartozott 12 frt bírság terhe alatt a maga kerületének papjaitól behajtani s havonként az alispánnak beszolgáltatni. Általában az alispán volt a művelet középpontja. Mellette külön rovó vagy adószedő nem szerepel, hanem csak az állandóan létező egyházi, vármegyei, földesúri közegek támogatták tevékenységében. Egészen sajátos adóbehajtó gépezet működött tehát, mely az akkor létező összes organisatiókra támaszkodva mind-egyikből értékesíteni igyekezett azt, a minek valami hasznát vehette.

Sajátos összeállítására daczára ez a gépezet néhol bannulatos szabatosan és pontosan dolgozott s olyan tökéletesen oldotta meg föladatát, mint akár a jelenkori állandó pénzügyi hivatalok. Néhány vármegyéből megvannak az 1595-ki adó elszámolására vonatkozó iratok,²⁾ melyek legalább e megyékre kétségtelenné teszik, hogy a kivetett nagy adó befolyt s az

¹⁾ Corpus statutorum IV. 71.

²⁾ Orsz. Lev. Lymbus I. 4.

utolsó fillérig törvényes rendeltetésére fordítottatott. E vármegyek számadásainak legjellemzőbb adatai a következők:

Abauj vármegye. Itt egyházi és világi birtokos volt 167, kik 797³/₄ porta urai voltak.

De ez a birtok nagyon aránytalanul oszlott meg köztük, mert 10 birtokos tulajdonában volt a porták nagyobbik fele, valami 420, míg a többi 157 birtokos mindegyike csak 1—2, leginkább azonban csak fél vagy negyed portával szerepel. Az összes 797³/₄ portára 15 frtjával kirovatott 11.960 frt 62 dr. Ehhez járult az egytelkesek, armálisták, papok, szabadosok, molnárok, zsellérek taksája fejében 345 frt s így az összes kirovás 12.305 frt 62 dr. Ez az összeg teljesen befolyt s a vármegye által kiállított 204 lovas és 206 gyalog katona eltartására fordítottatott.

Borsod vármegye. Itt volt összesen 788 csupa hódolt porta, melyből 232 négy nagybirtokosé, a többi 456 porta meg egyházi (egri káptalan, csanádi püspök stb.) és világi nemesek közt oszlott meg. Itt a kirovás következőleg történt: Kivetett

a király 117 portájára à 4 ¹ / ₂ frt	— — — —	326 frt 50 dr
a többi 671-re	— — — — à 7	5.032 » 50 »
az egytelkesekre, papokra stb.	— — — —	1.008 » 15 »
		Összesen 6.597 frt 15 dr.

Ez 37 frt 60 dr kivételével egészen befolyt s 81 lovas és 131 gyalog fizetésére fordítottatott, mi azonban a kirovásnál valamivel többet, 6.736 frtot vett igénybe.

Sáros vármegye. Itt a makoviczai vár javait nem írták össze. A megye többi részeiben volt 751 porta, melyek 15 frtos adója kitett 11.265 frtot. Ehhez járult az egytelkesek, papok, szabadosok stb. taksája 547 frtos s így az egész kirovás 11.812 frt. Ebből özvegy Homonnay Györgyné javaiban 12 porta 180 és Kátay Mihály javaiban 11 porta 165, összesen 23 porta 345 frttal nem akart fizetni. Ellenben a többi mind befolyt s 150 lovas és 200 gyalog tartására fordítottatott. Ezek zsoldja havonként 1.422, nyolcz hónapon át, összesen 11.376 forintot tett ki.

Szabolcs vármegye. Ezt a vármegyét ez időben szürnyű pusztulás érte, mert portáinak száma két év alatt (1593-ban

még 1.019 portá után adózott) mód nélkül lepadt. 1595-ben adózott:

219 ¹ / ₂ szabad porta à 9 frt	2.065 frt 50 dr
6 hódolt » à 4 ¹ / ₂ »	27 »
magok a földesurak portáinkat 6, ill. 8 frttal	1.395 »
az egytelkesek stb.	136 »
azon falvak, melyek nem porta szerint adóztak	118 »
szabadosok stb.	67 » 45 »
az urak javain lakó szabadosok	35 »
más községek	1.311 » 87 »
Összesen	5.155 frt 82 dr.

Ezt a pénzt három részletben kívánta be a vármegye s meg is kapta csaknem teljesen. A portáknál csak 157 frt 75, az egytelkeseknél 7 frt 48, összesen 165 frt 23 dr maradt hátralékban.

Szepes vármegyében 403¹/₂ porta adózott s egyenkint 15 frtot fizetett. A kirovás 6.052 frt 50 drt tett. Ehhez járult 1) az egytelkesek és armalisták taksája. Volt ilyen taksás 24, továbbá a váraljai és krompaki nemesség, mely általánban fizetett. A 24 név szerint felsorolt közül három egyenkint 33, kettő 50 drt, a többi 1—4 frtot, egy pedig, Sváby János 12 frtot fizetett, míg a váraljaikat összesen 4, a krompakiakat 6 forint taksa terhelle. E csoport összes taksája 72 frt 02 dr; 2) a papok taksája és pedig a 24 város esperességéé 66 frt, más 20 lelkészé 30 frt 19 dr, összesen 90 frt 19 dr. A 20 lelkész közül a polonkai csak 15 drtal, a többi 1—2 frttal, a lucsvnai 3 frttal volt megróva. A megye összes adójövedelme 6.214 frt 71 drta volt előirányozva, mely be is folyt s 90 lovas és 125 gyalog zsoldjának fizetésére fordítottatott. A szükséglet nem emésztette föl az adót s a megyénél még 336 frt 96 dr fölösleg maradt.

Hogy a többi vármegyékben milyen eredménnyel működött az adógépezet, arra nézve adat még nem került elő. A kamarákhoz a számadások nem terjesztettek föl s a pozsonyi kamaránál az 1595-ki adóról igen kevés adat található. Ez is csak utólag, az 1599-ki vizsgálat alkalmával került oda, mikor Nyitrában külön bizottság működött s maga elé idézte

azokat, kik 1595-ről még számadással tartoztak. Ekkor a következőket állapították meg:

Árvából, Zalából, a szlavon megyékből sem számadás, sem másnemű felvilágosítás az 1595-ki adóról nem volt kapható.

Hontból sem volt számadás, de megállapították, hogy 1595-ről 593 frt 13 dr maradt hátralékban.

Ellenben *Liptó*ból és *Turóc*zból megkapták a számadást. Amott a kirovás 4.117¹/₂ frtot tett, mely egészen befolyt, de 36 frt 70 dr költségre ment el s 4.080 frt 80 dr fordítottat katonaságra. Turócban a kirovás 7.014³/₄ frtot tett, melyből csak 8 frt maradt hátralékban; a behajtás költségeinek levonásával maradó 6.934³/₄ forint a katonák zsoldjának fizetésére fordítottatott.

Ellenben *Moson és Esztergom* vármegyék ez évben sem adózhattak semmit, amaz, mert a török elhajtotta a lakosságot (ob depopulationem turcicam), ez mert heves harcok és rombolások (propter tumultus) színhelye¹⁾ volt.

A hol ilyen rendkívüli körülmények nem gátolták az adóbehajtást, ott az, úgy látszik, elég rendszeren folyt, s a rendek ajánlata, melyet utóbb maga Rudolf király »fényesnek és ekkorig hallatlannak« (splendidum et antehac inauditum) mondott, nagyon hathatósan közreműködött az 1595-ki haderő eltartásában s ezzel ama sikerek elérésében, melyek amaz év katonai műveleteit kísérték. Mind a három országgrészben körülbelül 20.000 egész és 14.000 fél adót fizető portát véve alapul a kirovás — a taksával együtt — meghaladhatta a 400.000 frtot. Még ha az összegből egy tetemes rész hátralékban is maradt, a királynak csekély országgrésze 1595-ben mindenesetre olyan dús adót fizetett mint azelőtt sohasem. Mindazáltal ezt az adót sem a királyi hatóságok előtt számolták el s így 1596-ban a királyi előterjesztés azt mondja ugyan, hogy mivel nem eléggé tűnik ki, hogy azt az adót, melyet a mult országgyűlés oly bőkezűen megajánlott, hogyan hajtották be s csakugyan törvényben megjelölt céljára fordította-e, ennek megvizsgálására biztosok küldessenek ki. De a rendek erre nézve nem hoztak határozatot.

¹⁾ Az adatok Orsz. Lev. Copula Ann.

1596-ki adó.

Azon síma és gyors lefolyás után, melyet az országgyűlés 1595-ben vett, Rudolf király nem késett a rendeket mielőbb új gyűlésre hívni s áldozatkészségüket ismét igénybe venni. Politikai okok szintén szükségessé tették az országgyűlést, mert a király már 1595 végén értesült, hogy a következő évben maga Mohammed szultán készül óriási sereggel Magyarországot megtámadni. 1596. január 15-re hívta tehát össze az országgyűlést, mely azonban csak februárban kezdte meg tanácskozásait.

A királyi előterjesztés a szokottnál melegebb hangon fordul a rendekhez és dicséri meg mult évi hazafias buzgalmaikat és áldozatkészségüket. Ezuttal a folyó 1596. évre magyar gyalog és lovas katonák tartására portánként két részletben fizetendő 20 frtot kér, melyből 8 forintot magok a birtokos nemesek, 12 frtot pedig jobbágyaik fizessenek. Az adót minden jobbágy fizesse bárki legyen földesura; a nem-birtokos nemesek pedig taksával járuljanak hozzá. E mellett a király azt kívánta, hogy ezt az adót ősi szokás szerint a kamara hajtsa be, hogy alkalmas egyének ne csak rectificálják, hanem újonnan összeírják a portákat secundum certum *fumarum* numerum s minden tekintet vagy kedvezés nélkül. Már ekkor fölvetette tehát a füst szerinti adózás eszméjét, de csak oly értelemben, hogy mint 1595-ben a törvény tényleg elrendelte, hogy minden urbéres lehetőleg beillesztessék a portális adózás keretébe, melynek rendszerét magát azonban még fénn akarta tartani. Kívánta továbbá, hogy törvény útján szabjanak büntetést azokra, kik az összeírás elől valamely jószágot eltitkolnak vagy alóla kivonnak. Kívánta azt is, hogy a helyi katonai főparancsnoknak joguk legyen felügyelni, nem történik-e a porták összeírásában csalárdság; hogy az adózásban egyenlőség legyen s ne történjék az, mint a mult évben, hogy az egyháziak és városok javai túlságosan megterheltek, ellenben mások meg mentesek maradtak. Viszont a király kész volt megadni a rendeknek az ellenőrzés jogát arra nézve, mire fordíttatik a kamara által behajtott adó. Azt mondotta, válasszanak biztosokat, kik a

pénz elköltésére, melyet kizárólag magyar katonaság tartására akar fordítani, ügyeljenek s az adójövedelemről és hová fordításról jelentést tegyenek a legközelebbi országgyűlésnek.

A rendek hajlandók voltak a király óhajait lényeges részökben teljesíteni s a következő javaslatot tették: Megszavaznak portánként 18 frtot; ebből 9 frtot a jobbágyok fizetnek még pedig a kamarának, mely a pénzből 1 frtot a véghelyek fölszerelésére, 8 frtot pedig magyar gyalogok fizetésére fordít. A másik 9 frtot magok az egyházi és világi birtokos nemesek saját zsebéből fedezik s e pénzen 6 hónapra át magyar lovasokat tartanak a király táborában, még pedig június hó első napjától kezdve. A szlavyon megyék adója ez országrész szükségleteire fordíttassék s az ottani lakosság, valamint a hódolt jobbágyok az adó felét fizessék. A porták új összeírására s az egész 9 frtos adó behajtására a kamara alkalmas és hű rovót küldjön minden vármegyébe régi szokás szerint. A rovót egy esküdt nemes ember kísérelje s mindkettőn megelégedvén a községi bíró bevallásával, a szerint állapítsák meg a porták számát; a nyugtáért pedig a szegény jobbágyságtól külön illetéket ne szedjenek. Az egytelkesekre, papokra, szóval mindazokra, kikre az 1595-ki törvény adót vagy taksát ró, sőt ezuttal még a lengyel uralom alatti 13 szepesi városra, az Ausztriának elzilogosított uradalmaikra, a szepesi lúdzsásokra is kiterjesztik az adózás kötelezettségeit. Ez ajánlatukhoz, noha Mátyás főherceg azt kívánta, hogy az egész 18 frt a kamarához fizetessék, a rendek később is állhatatosan ragaszkodtak.

Ellenben az adóhátralékok megvizsgálására vonatkozólag csak annyit mondtak, hogy az 1593-ki adó számadásait a kamara vizsgálja felül, mert a háborús idők miatt a helyszínen ez nem történhetik. A még régebbi adó-, különösen pedig a közmunka-hátralékról ellenben minden megyében a főispán által kirendelendő nemes úr kívánjon számadást mindazoktól, kikre behajtása bízva volt. Az 1594. és 1595-ki adókról a rendek egyelőre nem tettek említést, de egy későbbi fölterjesztésökben azt mondják, hogy az alispán a főispán által mellé adandó nemes úrral a mult évi hátralékokat is behajtsa s a kamarának beszolgáltassa; a főispánnak legyen gondja, hogy az illetők az ilyen hátralékokról a kamarának számadást tegyenek.

A király egyszersmind azt kívánta a rendektől, gondoskodjanak a beteg és sebesült katonák számára kórházak alakításáról. A rendek az eszmét keresztényinek találták, de mint-hogy nagyon meg voltak terhelve, nem látták módját, hogyan valósíthatnák. Azt ajánlják tehát, hogy a táborokban nagy számú embert befogadó sátrak készüljenek, hol a katonákat ő felsége orvosai és sebészei gyógyítsák. E célra a földesurak alamizsnaképen portánként a saját zsebökből 10 drt ajánljanak, melyet két részletben fognak a kamaránál befizetni, azon nemesek pedig, kiknek nincs portájok, e célra az alispán által fognak arányosan taksáltatni.

Egészen a mondottak alapján hoztattak meg az adótörvények (1596: V., VI., IX., X.). Új bennük csak az, hogy ez évben az adózás körüli szolgálataikért a megyei tisztviselők (alispán, szolgabírák, jegyző) díjat nem kapnak, hanem ingyenesen végzik a munkát; hogy továbbá nemesség által kiállítandó lovas had nem június 1-étől, hanem május 15-étől kezdve hat hónapig legyen táborban, illetve kapja fizetését. A hátralékokat illetőleg a XVIII. t.-cz. a második fölterjesztés határozatát ismétli, de csupán az 1593-ki számadások megvizsgálását hagyja meg, ellenben a többi évekről csak a hátralék behajtását rendeli el. Végül a 10 dros kórház-adóról a XXX. t.-cz. a jelzett módon intézkedik.¹⁾

Hosszú idő óta ismét ez levén olyan adó, melynek behajtása legalább részben reájok bízott, a pozsonyi és a szepesi kamarák egyaránt igen nagy buzgalommal fogtak a művelés végrehajtásának előkészítéséhez. Első sorban minden megye számára alkalmas rovó kinevezéséről gondoskodtak s a törvénynek megfelelő utasításokkal látták el őket.

A *pozsonyi* kamara utasítása fölötte terjedelmes,²⁾ s noha legnagyobb részt a törvény s a mennyiben a törvénynek megfelelt, a régiebb utasítások szabványait ismétli és magyarázza, van e magyarázatokban némű új vagy korjellemző is. Első

¹⁾ Az ide vonatkozó iratok *Vrakői* id. műve 240—41, 244—246, 254, 261—63, 269—71, 273, 278, 294—97, 299. és 304. lap.

²⁾ A Hagymássy Gábor veszprémi rovóhoz intézett utasítás Orsz. Lev. Liber Instructionum III.

sorban a kamarának járó adóról világosítja fel a rovót. Ez az adó összesen 9 frt 10 dr portánként, mely a szerint, a mint különböző céloknak szolgált, külön volt elszámolandó. Külön volt tehát a jobbágyok adójából veendő 8 frt a katonaság fizetésére, 1 frt a véghelyek megépítésére, végül 10 dr, melyet magok a nemesek fizettek, a sebes és beteg katonák számára. Mindegyikről a rovónak külön számadást kellett vezetnie.

A porták összeírását illetőleg az utasítás azt mondja, hogy az ország mód nélkül elpusztult ugyan, de sok pusztta községet új telepések szálltak meg, kik új falut alapítottak. Ezeket tehát, a mennyiben három évi mentességük kijárt, adó alá kellett vonni. A kamara egy visszaélésre is felhívja a rovó figyelmét, elmondván, hogy néhol a telkes jobbágyok, hogy az adózás alól meneküljenek, ideiglenesen leteszik ezen minőségüket s magokat zselléreké nyilvánítják (coloni sessionati conditionem deponere et inquilinos se ipsos facere solent), de befejeztetvén az összeírás, ismét jobbágyok lesznek. Ekképen rövidítik meg a kincstárt, a mit tűrni nem szabad. Az utasítás kiemeli továbbá, hogy a régiebb összeírásokkor sok telket hatod-nyolczadnak számítottak s csak hatod-nyolczad rész adóval terheltek, mi szintén károsítja a kincstárt. E helyett a törvénynek megfelelően a jobbágyot oly arányban kell megadóztatni, minőben földesurának bért fizet, vagyis, ha egész bért fizet, egész adót is fizessen, akármilyen telken lakik. Mindazokra nézve, kikre a törvény ez évben taksát ró, az utasítás a rovóra ruházza az összeírás kötelezettségét s végül meghagyja neki, hogy a sédáktól, melyekben a befizetett adót a község bírájának nyugtázza, semmiféle díjat (eddig, mondja az utasítás: a rovók ily nyugtáért 2—4, sőt több dénárt szedtek s más-különbben is zsarolták a bírót) ne kérjen s azon községekben, a hol nem a bíró szolgáltatja a prandialem, e helyett aliquam ut notant pecuniam sem szabad vennie. Elégedjék meg fizetésével, melyet a kamara a régi szokásnak megfelelően szabott meg. Így például Veszprém megyében a rovónak 70 frt fizetés rendeltetett.

A rovó kinevező okmányával és az utasítással felszerelve a vármegyéhez fordult, mely legközelebbi gyűlésén — Barsban ápril 25-én tartatott — kinevezte a törvény értelmében a maga

részéről bizalmi férhát, az esküdt nemes embert. Ennek, sőt részben a rovónak a megye külön utasítást is adott. Így például Barsban a megye kimondotta,¹⁾ hogy a rovó és az esküdt csupán a jobbágyak portáit írják össze, mindazokat pedig, kikre a törvény taksát vet, hagyják ki. Kimondotta továbbá, hogy a rovó az egyes községeket ne vizsgálja meg, a házakba el ne járjon, hanem szálljon meg a bírónál; a bíró házába hívja meg a lakosokat és a bíró eskü alatti bevallásával elégedjék meg. Ez a rendelkezés részben ellenkezett azzal az utasítással, melyet a rovó a kamarától kapott s mely mindenben az oculata revisio-t teszi kötelességévé, különösen pedig meghagyja neki, hogy a jobbágyaknak ne csak lábas jószágát, hanem általában mindennemű vagyonát vegye az adókiivetés alapjául, mert némelyeknek nincs ugyan ekéje, de kereskedésből sokat szokott keresni.

Végül a vármegye egy más tekintetben is a kamara utasítását teljesen kiforgató határozatot hozott, azt rendelvén, hogy a nemesek részéről fizetendő 10 dros adót ne a rovó szedje be, hanem bízza az alispánra, ki minden járásban a szolgabíró segítségével fogja behajtani. A megye egyszersmind elrendelte, hogy Szent-Benedek mezővárost és a körülötte levő falvakat, melyek Újbánya és Körmöcz sz. kir. városok javai s eddig adózni nem szoktak, továbbá Hodrusbányát ne vegye be a rovó a porták összeírásába, mert az alispán a szolgabíróval fogja a községeket taksálni. A rovóval szemben a vármegye is ismétli, hogy a maga részére semmit se kívánjon, sőt lovainak se kérjen abrakot. Ellenben a megyei esküdt számára, ki a rovót kíséri, fáradságáért portánként 2 drt rendel. Kétségkívül az esküdt, kinek fizetése a számadásokban soha sem említették, az előtt szintén megkapta ezt a díjat s ez adhatott okot azon gyakori panaszra, mintha a rovó szedne magának valami külön illetéket a bíraktól.

A mi a tényleges végrehajtást illeti, az a számadások tanúsága szerint néhol egészen úgy történt, mint a kamara rendelte, néhol pedig úgy, mint Barsmegye határozta. Némely megyében a 10 dros adót is a rovó számolta el, mi csak úgy

¹⁾ Corpus statutorum IV. 73—74.

történhetett, hogy ő hajtotta be, nem pedig az alispán. Másutt az alispán szedte be a többi taksások illetékével együtt, mely utóbbiakról nincs szó a rovók számadásaiban.

A kellő előkészítés dacára a porták összeírása, mint Mátyás főherceg egy június 16-ki leveléből kitűnik, lassan haladt előre s még június közepén sem ért véget mindenütt, úgy, hogy az adó behajtása még későbbben indulhatott meg. De mikor végre megindult, elég eredményesen folyt. A pozsonyi kamara iratai közt a 9 frt 10 dros adóról különféle részletes számadások maradtak fenn, melyek különböző időben készülve, nem egyformán mutatják ki a hátralékokat. Az első és legkimerítőbb még 1596 végén, közvetlenül a második részlet behajtása s a rovói számadások bemutatása után készült.¹⁾ A rovók jelentései szerint a pozsonyi kamara területéhez tartozó vármegyékben I) a 8 frtos adóból (pro intertendo milite), II) az 1 frtos adóból (pro structuris) és III) a 10 dros adóból (pro militibus savcis et aegrotis) a következő összegeket vetettek ki és hajtottak be:

Pozsony vármegyében összeírtak 1567¹/₈ szabad portát, melyekre a három adó czimén ki volt vetve 14,260 frt 84 dr.

Ez a három adó közt következőleg oszlott meg:

	I.	II.	III.
Kirovás „ „ „ „	12,537 frt „ „	1,567 frt 12 dr „ „	156 frt 71 dr
Tényleg befolyt „ „	12,279 „ „	1,567 „ 12 „ „	34 „ 12 „

A számadás a költséget s a rectificatiók alapján tett elengedéseket 182, a hátralékot 110 frt 69 drra teszi.

Komárom vármegyében összesen csak 47¹/₂ szabad portát lehetett összeírni, melyekre 432¹/₄ frt és pedig I. 380, II. 47¹/₂, III. 4³/₄ frt volt kivetve. Ebből azonban semmi sem folyt be. A kamara egy későbbi irata csak annyit mond, hogy számadás nem érkezett be, egy még későbbi meg annyit, hogy propter tumultus belli nihil solvit, egy más összeírás pedig ²⁾ *Komáromról és Esztergomról* azt jegyzi meg: propter perpressas calamitates a dno supremo capitaneo, Nic. Pálffy immunitate donatus

¹⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

²⁾ N. M. F. L. 992.

dicitur. Valószínű is, hogy a két vármegye mentességet kapott, különben Komárom legalább egy-két községgel csak szerepelne a sokféle számadásban.

Esztergom vármegyében csak 49 szabad porta akadt, melyre kivettek 445 frt 90 drt és pedig I. 392, II. 49, III. 4 frt 90 drt. De innen sem folyt be semmi s e vármegyéről is áll mindaz, a mit Komáromról mondtam.

Nyitra vármegyében összeírtak 2.153 szabad portát, melyekre ki volt vetve 19.592 frt 30 dr és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás	17.242 frt — dr.....	2.153 frt.....	215 frt 30 dr
Tényleg befolyt ..	15.813 * 02 *	2.153 *	— * — *
A költség kitétt 225 frtot.			

Trencsén vármegyében volt 1.174³/₄ szabad porta, a kirovás tett összesen 10.690 frt 22 drt és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás	9.398 frt — dr.....	1.174 frt 75 dr.....	117 frt 47 dr
Tényleg befolyt ..	9.097 * 43 *	1.163 * 87 *	116 * 38 *
A költség és elengedés 157 frt 37 dr.			

Bars vármegyében volt 739¹/₂ szabad porta, a kirovás 6.727 frt 17 dr és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás	5.914 frt.....	739 frt 25 dr.....	73 frt 92 dr
Tényleg befolyt ..	5.340 *	739 * — *	— * — *
Itt a költség és elengedés 400 frt 07 dr abra emelkedett.			

Hontban összeírtak 511¹/₄ szabad és 73¹/₂ hódolt portát, melyekre 4.997 frt 07 drt vetettek ki és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás	4.386 frt.....	548 frt 25 dr.....	54 frt 82 dr
Tényleg befolyt ..	4.286 *	236 * — *	— * — *
A költség kitétt 100 frtot.			

Zólyom vármegyében volt 573¹/₂ szabad porta, melyre kivettek 5.218 frt 85 drt és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás	4.588 frt — dr.....	573 frt 50 dr.....	57 frt 35 dr
Tényleg befolyt ..	3.600 * 20 *	573 * 50 *	— * — *
A költség és elengedés kitétt 118 frtot.			

Nógrád vármegyében összeírtak 193³/₄ szabad és 287¹/₂ hódolt portát, melyekre 3.062 frt 15 drt vetettek ki és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás	2.692 frt — dr.....	336 frt 50 dr.....	36 frt 65 dr
Tényleg befolyt ..	2.249 * 67 *	315 * 75 *	31 * 57 *
A költség kitétt 116 frtot.			

Árva vármegyében volt 150¹/₂ szabad porta, az adó kitétt 1.369 frt 55 drt és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás	1.204 frt.....	158 frt 50 dr.....	15 frt 05 dr
Tényleg befolyt ..	1.137 *	150 * 50 *	— * — *
A költség és elengedés kitétt 61 frtot.			

Turóc vármegyében volt 301³/₄¹/_{8 szabad porta, az adó kitétt 2.747 frt 66 drt és pedig:}

	I.	II.	III.
Kirovás	2.415 frt — dr.....	301 frt 87 dr.....	30 frt 19 dr
Tényleg befolyt ..	2.315 * 14 *	301 * 87 *	24 * 88 *
A költség és elengedés 90 frt.			

Liptó vármegyében volt 253³/₄¹/₂ szabad porta, az adó kitétt 2.312 frt 15 drt és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás	2.032 frt — dr.....	254 frt 08 dr.....	25 frt 40 dr
Tényleg befolyt ..	1.930 * 97 *	254 * 08 *	25 * 40 *
Költség és elengedés 102 frt.			

Moson vármegyében összeírtak 210 szabad portát, az adó kitétt 1.911 frtot és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás	1.680 frt — dr.....	210 frt — dr.....	21 frt — dr
Tényleg befolyt ..	1.377 * 48 *	182 * 29 *	18 * 22 *
A költség és elengedés 80 frt.			

Sopron vármegyében volt $404\frac{1}{2}\frac{1}{8}$ szabad porta, az adó 3,682 frt 08 dr és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás.....	3,237 frt — dr.....	404 frt 62 dr.....	40 frt 96 dr.....
Tényleg befolyt.	2,925 * 44 *	404 * 62 *	38 * 68 * .....

A költség és elengedés 120 frt.

Győr és Pilis vármegyék is szerepelnek, még pedig külön-külön a sorban, de a kamarai iratok csak annyit mondanak rólok, hogy nihil vagy nincs számadás. Ellenben a Komáromnál idéztem okmány szerint: hoc anno incolis carcerunt, vagyis a török elüzte lakosaikat.

Vas vármegyében $698\frac{1}{2}$ szabad és $2\frac{1}{2}$ hódolt portát tudtak összeírni, melyekre kivetettek 6,367 frt 72 drt és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás.....	5,598 frt.....	699 frt 75 dr.....	69 frt 97 dr.....

Itt az összes kirovásból 5,750 frt jutott a kamarához, de a számadás nem említi, hogyan oszlott meg a pénz az egyes tételek közt.

Zala vármegyében találtak $409\frac{1}{4}$ szabad és $149\frac{1}{4}$ hódolt portát, melyekre 4,403 frt 26 drt vetettek ki és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás.....	3,871 frt — dr.....	483 frt 87 dr.....	48 frt 38 dr.....
Tényleg befolyt.	3,282 * 17 *	455 * 37 *	— * — * .....

A költség és elengedés kitétt 185 frtot.

Veszprém vármegyében csak $25\frac{1}{2}$ csupa hódolt portát bírtak összeírni, melyre 116 frt 02 dr vettettek ki és pedig I. 102, II. 12 frt 75 és III. 1 frt 27 drt. E pénzből nem jött be semmi, ámbár az összeírás 12 frt költséget okozott.

Somogy vármegyében 193 csupa hódolt porta volt, melyre 878 frt 15 drt vetettek ki és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás.....	772 frt.....	96 frt 50 dr.....	4 frt 65 dr.....
Tényleg befolyt.	473 *	72 * 25 *	1 * 05 * .....

A költség és elengedés kitétt 165 frtot.

Vasarló megyében volt 596 porta, mely féladót fizetvén, a kirovás 2,711 frt 80 dr és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás.....	2,384 frt — dr.....	298 frt.....	29 frt 80 dr.....
Tényleg befolyt.	1,785 * 75 *	298 *	29 * 80 * .....

A költség és elengedés 116 frt.

Zágráb-Kőrös vármegyékben $491\frac{1}{2}$ porta, mely féladót fizetvén, a kirovás 2,236 frt 32 dr és pedig:

	I.	II.	III.
Kirovás.....	1,966 frt — dr.....	245 frt 75 dr.....	24 frt 47 dr.....
Tényleg befolyt.	1,443 * 44 *	200 * 68 *	20 * 07 * .....

A költség és elengedés 162 frt.

Egészben a számadás az itt elősorolt vármegyék adótarozását és fizetését következőleg összegezi: volt $9,340\frac{1}{4}\frac{1}{8}\frac{1}{8}$ szabad és $1,878\frac{1}{2}$ hódolt, vagy kiváltság alapján féladót fizető porta, melyeket összesen 93,986 frt 69 dr adó terhelt és pedig:

I.	II.	III.
82,625 frt 66 dr.....	10,328 frt 20 dr.....	1,032 frt 81 dr.....

Ez összegből teljesen levonandó *Komárom és Esztergom* megyék előirányzata 878 frt 15 dr értékben, mely nem folyt be. Ellenben *Veszprém* megye utólag megfizethette adóját, mert az 1597. május 12-ki hátralékkimutatásban csak 104 frt 02 dr hátralékkal szerepel s ez is a rovónál volt, vagyis az adózók beszolgáltatták. Egyébiránt a hátralék-kimutatásokon kissé bajos eligazodni, mert bennök nemesak a három fentebbi adó, hanem néhol a taksások díja is bele van foglalva s így szélesebb körre terjed ki. *Zalában* ez a taksa 192 frt 49 drt tett. *Pozsonyban* nem a taksa összegét tüntetik ki, hanem csak a hátralékot 205 frt 96 drban. Maga az említett 1597. május 7-ki hátralék-kimutatás¹⁾ az összes hátralékokat csak 8,053 frt 07 drra teszi, melyből 6,369 frt egyáltalán be sem hajtattott, 833 forint 43 dr a rovóknál, 2 forint egy jegyzőnél.

¹⁾ Orsz. I., Lymbus II. 4.

404 frt 47 dr az alispánoknál és szolgabíráknál maradt, 444 frt 02 dr pedig a 10 dros adóból nem hajtattott be. A 10 dros adóhátralék következőleg oszlik meg: Barsban 73 frt 92 dr, Nyitraiban 215 frt 30 dr, Sopronban 40 frt 64 dr, Zalában 48 frt 38 dr, Zólyomban 57 frt 35 dr, Somogyban 8 frt 60 dr. Ez utóbbi kivételével mindenütt ott volt tehát hátralék, a hol a 10 drt nem a rovó, hanem az alispán hajtotta be, a mi arra vall, hogy ez sem tulajdonképeni hátralék, hanem csak az alispáni számadás nem érkezett a kimutatás összeállításáig a kamarához.

A mi a hátralékok többi tételeit illeti, melyek a rovónál és megyei tiszteknél maradt összegekre vonatkoznak, itt valószínűleg a pénzre nézve csak nézeteltérés forgott fenn; a rovók költségre, a megyei tisztek fizetésül vették igénybe, mit azonban a kamara jogosnak elismerni nem akart s az illetőktől a pénz megtérítését kívánta. Erre a törvény szerint joga is volt, mert a megyei tiszteknek ez évben nem járt fizetés.

Így tehát tulajdonképeni hátraléknak csak a legelső tételt, a 6.379 frt 13 drt lehet mondani, mely azonban tényleg nagyobb volt, mert a hátralék-kimutatás nemcsak Komárom, Esztergom, Győr és Pilis vármegyékre, hanem Hont, Vas és Pozsony megyékre sem terjed ki. Ez utóbbiban ekkor már valószínűleg nem volt, a másik kettőben mindenesetre volt vagy 6—700 frt hátralék, úgy hogy az egyáltalán behajtatlan hátralék kerek számban 7.000 frtra becsülhető. Egészben tehát a nemzet nemcsak megszavazta, hanem tényleg meg is fizette azokat a nagy összegeket, melyeket az 1596-ki törvény a jobbjágságra kivetett. Az urak tudvalevőleg sajátjokból ugyanily összeget szavaztak meg, de nem a kamarának, hanem akképen, hogy az esedékes összegekhez képest hat hónapig lovas katonát tartanak a király táborában. Megtették-e s bemutatják-e számadásaikat valakinek, arról határozott adat nincs. De valószínű, hogy megtették, mert a kamara egyik számadásában Pozsony vármegyénél megjegyzik: de contributione dominorum et nobilium huius anni nihil restat. És minthogy minden egyes megyében az alispán szedte be a nemesektől a katonatartásra felajánlott adót, az alispánok, noha a taksáról, sőt a 10 dros adóról, a hol azt ők, nem pedig a rovók hajtották be, nem

adtak a kamarának számadást, ezt az összeget kétségkívül szintén a lovasok tartására fordították.

A mi immár Felső-Magyarországot, a *szepesti* kamara területét illeti, ez a kamara is megtette előkészületeit a művelet végrehajtására. Itt azonban nagyon zavarosan alakultak a viszonyok. Utasítása¹⁾ máskülönbösen megegyezik azzal, melyet a pozsonyi kamara kiadott. Noha ebben határozottan meghagyja, hogy a rovó hajtja be mind a három adót, nemcsak ez nem történt, hanem a megyei hatóságok s a kamara közt a művelet egész folyamán hiányzott az az összhang és együttműködés, melyet a közügy érdekei megkívántak. A taksások vagy nemesek mindennemű díján kívül a 10 dros adót is az alispánok hajtottak be, kik, mint a kamara aug. 1-én kelt panaszos felterjesztéséből megtudjuk, még szóba sem akartak állani a rovóval, mikor ez a behajtott összegekről felvilágosítást kért tőlök. A kamara általában a felvidék adóképességének ropant csökkenését jelzi s e mellett azt a vádat emeli a vármegyék ellen, hogy a porták pontos összeírását mindenképen nehezítik.

Az előirányzat,²⁾ melyet a kamara a várható jövedelemről a portáknak hozzá felterjesztett lajstromai alapján készített, csakugyan mellőzi a 10 dros adót s csupán a másik kettőre terjed ki, melyek várható jövedelmét következőleg számítja:

Szepes vármegyében összeírtak 380¹/₂ szabad portát, melyek fizetnek I. 3.044, II. 380 frt 50, összesen 3.424 frt 50 dr. Ebből lemegey 80 frt a rovó fizetésére, 51 frt 75 dr más költségre, várható 3.292 frt 75 dr.

Sáros vármegyében volt 918¹/₂ szabad porta, az adó I. 7.348, II. 918 frt 50, összesen 8.266 frt 50 dr. A rovónak 80 frt, más költségre 92 frt 25 dr, várható 8.044 frt 25 dr.

Torna vármegyében összeírtak 95³/₄ ¹/₈ szabad portát, az adó I. 769 frt 66 dr, II. 96 frt 21 dr, összesen 865 frt 87 dr. A rovónak 30 frt, várható 835 frt 87 dr.

Abauj vármegyében összeírtak 756¹/₂ szabad portát, az adó I. 6.052 frt, II. 756 frt 50 dr, összesen 6.808 frt 50 dr. A rovónak 70 frt, várható 6.738 frt 50 dr.

¹⁾ N. M. F. L. 953.

²⁾ N. M. F. L. Dica I. esomag.

Gömör vármegyében volt 531 szabad és $52\frac{3}{4}$ hódolt porta, az adó I. 4.459 frt, II. 557 frt 37 dr, összesen 5.016 frt 37 dr. A rovónak 70 frt, várható 4.946 frt 37 dr.

Szatmár vármegyében volt 337 szabad és 8 hódolt porta, az adó I. 2.728 frt, II. 341 frt, összesen 3.069 frt. A rovónak 80, más költségre és hátraléokra 423 frt, várható 2.566 frt.

Bereg vármegyében volt $241\frac{1}{2}$ szabad porta, az adó I. 1.932 frt, II. 241 frt 50 dr, összesen 2.173 frt 50 dr. A rovónak 60 frt, várható 2.113 frt 50 dr.

Borsod vármegyében volt $424\frac{3}{4}$ szabad és $216\frac{3}{4}$ hódolt porta, az adó I. 4.265 frt, II. 533 frt 12 dr, összesen 4.798 frt 12 dr. A rovónak 100, költségre és hátraléokra 662 frt 62 dr, várható 4.035 frt 50 dr.

Ugocsa vármegyében volt 102 szabad porta, az adó I. 816 frt, II. 102 frt, összesen 918 frt. A rovónak 70 frt, várható 848 frt.

Ung vármegyében volt $230\frac{1}{2}$ szabad porta, az adó I. 1.842 frt, II. 230 frt 75 dr, összesen 2.072 frt 25 dr. A rovónak 60 frt, várható 2.012 frt 25 dr.

Szabolcs vármegyében volt $178\frac{1}{4}$ szabad porta, az adó I. 1.426 frt, II. 178 frt 25 dr, összesen 1.604 frt 25 dr. A rovónak 100 frt, tisztán esedékes 1.504 frt 25 dr.

Zemplén vármegyében volt $1.230\frac{1}{8}$ szabad porta, az adó I. 9.627 frt, II. 1.203 frt 37 dr, összesen 10.830 frt 37 dr. A rovónak 160 frt, költségre 70 frt 66 dr, tisztán esedékes 10.830 frt 37 dr.

A végeredményt a számadás így összegezi:

A 12 vármegyében van $5.399\frac{1}{2}\frac{1}{8}$ szabad és $277\frac{1}{2}$ hódolt porta, melyek után jár I. 44.308 frt 67 dr és II. 5.538 frt 58 dr, összesen 49.847 frt 25 dr. Ebből levonandó égett porták után különböző megyék bizonyáglevele szerint 1.300 frt 86 dr, a rovók díjára 960 frt, összesen 2.260 frt 86 dr. Tisztán esedékes tehát 47.586 frt 38 dr.

Ez a számadás már 1598. július 7-én készült, mikor az adónak rég törlesztve kellett volna lennie. Arról azonban, hogy tényleg mi folyt be belőle, addig adat nem ismeretes. De már maga az előirányzat nagyon alacsony, mert a felvidékre az 1596. év igazán végzetes volt. Oda tört be a török szultán,

ott vívatott a gyászos keresztmezei esata s Eger vára elfoglalásával az adóterület egy tekintélyes része elveszett. Már a fentebbi számadásban nem szerepelnek Pest, Héves, Külső-Szolnok és Csongrád, melyek még három évvel azelőtt 3.398 portával járultak a közterhekhez. Az egykorú iratok azt mondják rólok, hogy 1596-ban Eger elveszte miatt nem adóztak többé. Meglepően lehangolt a portaszám *Beregben, Ungban, Zemplénben, Borsodban*, kivált pedig *Szatmárban* és *Szabolcsban*, melyeket ez időben szörnyen dúlt az ellenség. A hódolt porták általában alig valamivel szerepelnek az adózók közt, mert míg 1588-ban a szepesi kamara kimutatása szerint területén a hódolt porták száma több mint 7.500-at tett, 1596-ban összesen $277\frac{1}{2}$ hódolt porta után várt adót. Eger elvesztével a szepesi kamarának nem csupán adóbeli, hanem minden másnemű jövedelmei annyira megapadtak, hogy kénytelen volt a bécsi udvari kamarához ama kéréssel fordulni, jelöljenek ki számára új jövedelmi forrásokat, különben legsürgősebb szükségleteit sem képes fedezni.

Az 1596-ki előirányzat összegei mindazáltal csaknem egészen befolytak, mert a felvidék azon nagy kimutatásában, mely az 1582—1612. évi hátralékokat évről-évre feltünteti, 1596-ból csak a következő hátralékokról történik említés: *Gömörben* 345 frt 23 dr és *Ungban* 159 frt 27 dr; mindkét összeg a rovónál maradt.

1597-ki adó.

Az adó csak egy évre lévén megszavazva, Rudolf király még 1596. végén készülteket tett új országgyűlés tartására. Az összes főbb katonai és pénzügyi hatóságok véleményadásra szólították föl az iránt, minő alakban és mértékben kérje ki a király a rendek támogatását az új adóévre. A hadi tanács, az udvari, a pozsonyi és szepesi kamarák előterjesztették ez ügyben véleményüket, melyeket Mátyás főherceg a maga tanácsosaival alaposan megfontolván, megtette javaslatait a királynak. A pozsonyi kamara azt ajánlotta, vegye igénybe a király az általános nemesi fölkelést s ezenkívül 4—4 tallért kérjen

adóban minden porta után, esetleg azonban kettővel is megelégedjék. A szepesi kamara viszont 9 frtot óhajtott a jobbágyok részéről; ezenkívül a nemesek személyesen fölkeljenek, s ha ezt nem akarják, ők is 9 frtot fizessenek lovasok tartására.

Mátyás főherceg inkább a hadi tanács és az udvari kamara nézetére hajlott, melyek azt ajánlották, hogy a király gyalog és lovas had tartására portánként 20 frtot kérjen s hogy ez a pénz teljes összegében a kamarához fizetessék, mely maga fog a katonaság ellátásáról gondoskodni. A porták megállapítására is tett bizonyos, ámber nagyon zavaros javaslatokat, még pedig a szepesi kamara felterjesztése alapján, mely azt kívánta, hogy a portaszám megállapítása ne csupán a bíró vallomása szerint történjék, hanem a rovó mellé néhány szakavatott ember rendeltessék biztosul, kik gyamu esetén bejárjanak minden egyes házhoz s minden egyes paraszt vagyonához képest állapítsák meg a portaszámot. Hogy a biztosok lelkiismeretesen végezzék dolgukat, megfelelő fizetésökről is gondoskodni kell. Ezenkívül a főherceg azt ajánlotta, hogy azon legutóbbi adók számadásának megvizsgálására, melyek nem a kamarához fizetettek, biztosok rendeltessenek, mert végre ki kell deríteni, mennyi pénz folyt be s minő czébra költötték.

Az országgyűlés február második felében kezdte meg működését s a királyi előterjesztés ismételte Mátyás főherceg azon javaslatait, hogy a rendek a király által fogadandó magyar lovas és gyaloghadnak legalább nyolcz havi tartására két részletben fizetendő 20 frtot ajánljanak meg és pedig 10 frtot a jobbágyok, ugyanannyit a magok terhére. Adózni tartozzék mindenki, a ki az 1595-ki törvényekben említették. De a király még a 20 frittal sem elégedett meg, hanem további 2 frtot kért a véghelyek megépítésére.

Az előterjesztés hosszasan foglalkozik azon előző évi adókkal, melyek nem a kamarához fizetettek s a számadások megvizsgálására biztosok kiküldését kívánja. Különösen említi, hogy az egytelkesek és mindazok adója, kiknek taksálását a mult évi törvény a vármegyére bízta, nincs kellően elszámolva. Mondja ki tehát a törvény, hogy ezen taksás személyek adója ne esatoltassék ahhoz az adóhoz, melyet a rendek a magokból fizetnek, hanem e pénzből külön katonaság tartassék s az ide

vonatkozó számadások vagy a főkapitánynak vagy a kamarának bemutatassanak. Végül az előterjesztés ismétli Mátyás főherceg azon javaslatát, hogy a rovó ne legyen kénytelen a porták megállapításánál a bíró bevallásával megelégedni, hanem biztosok működjenek mellette s a hol kell, magok nézzék meg az egyes házakat és állapítsák meg a porták számát.

Az országgyűlés zajos lefolyást vett, mert a rendeknek igen sok igaz okuk volt a panaszra egy részt a császári katonaság lelketlen garázdálkodása, másrészt a kamarák önkénykedése miatt. Általában a rendek nem voltak hajlandók ez évben pénzadót megszavazni, hanem minden 10 porta után 3 jól felszerelt lovas és ugyanannyi gyalogot. Ily alapon létesült az adótörvény is (1597 : II—V.). Végül bizottságok küldettek ki (XI—XII. t.-cz.) az előző évek számadásainak megvizsgálására. A felső-magyarországi bizottságnak Lelesz, a Dunán inneninek Nyitra, a Dunán túlinal Szombathely jelöltetett ki székhelyül s mindegyikhez a kamara egy tanácsosa rendeltetett, kit a király tetszéséhez képest nevez ki. E bizottságnak joga volt mindazokat, a kik az előző években bármilyen adó, még a közmunkapénz kezelésében is részt vettek, első sorban a rovókat és alispánokat maga elé idézni és számadásra vonni. A bizottság mindenkire nézve megállapította megjelenése napját; a ki elmaradt, azt az általa kezelt pénz egész összegében elmarasztalták. Minden vizsgáló bizottságba a törvény három tagot küldött ki, de egyszersmind intézkedett, hogy ha a kinevezettek valamelyike nyomós okból meg nem jelenhetnék, helyette a jelenlevők más alkalmas egyéniséget választhatnak. A hátralékok vagy a kamarához vagy a mennyiben a közmunkából származnak, az exactornak fizetendők s az ilyen pénzről a legközelebbi országgyűlésnek jelentés teendő.

Mint hogy a törvényezikkeket a király csak két hónap mulva erősítette meg, sőt ekkor is egyoldalú, önkényes módosításokat tett a rendek által megállapított szövegen, a törvény végrehajtása természetesen késedelmet szenvedett. Különben is ez évre nem a kamarának szavaztatott meg az adó, s így ez esztendő adózásáról a kamarák iratai közt csupán töredékes kinautatások akadnak. Egyik vármegye beküldte számadását, a másik nem. Mikor a Nyitrában üléselő vizsgáló bizottság

az 1597-ki adóra is kiterjeszté figyelmét, csak annyit állapíthatott meg¹⁾, hogy *Eszteryom* a háború pusztításai miatt ez évben sem teljesíthette a törvény által reá rótt kötelességeket, hogy továbbá *Hont, Liptó, Árca, Moson, Zala, Turóc, Zágráb-Kőrös* vármegyékből ninesen számadás. De a többiből is aligha volt, mert a többiek egyáltalán nem is említettnek.

A műveletet egészen a vármegyék hajtották végre s mi módon jártak el, arról némi tájékozást nyújt *Hont* ide vonatkozó szabályrendelete.²⁾ A megye elrendelte a múlt évi porta összeírás helyesbítését és pedig akképen, hogy a maga járásában minden szolgabíró az esküdttel járja be a községeket s állapítsa meg, hol és mennyi portát kell a múlt összeíráshoz hozzá adni vagy belőle törölni. Jelentését köteles volt a megye elé terjeszteni, mely maga végezte a helyesbítést. Megtörténvén a helyesbítés — ez már a számadásokból tűnik ki — megállapíttatott

1) hány lovas és gyalog katonát köteles a törvény értelmében a vármegye kiállítani?

2) mennyit tesz e jutalék költsége hat hónapra, június 1-től nov. 30-ig, a lovas zsoldját havi 5, a gyalog zsoldját 3 frttal számítva?

3) az összes szükségletből (elosztván a porták számával) mennyi adót tartozik egy-egy porta a hat hónap folyamán fizetni.

Ezt az eljárást követte minden vármegye. Néhol azonban az urak — a nagybirtokosok — portáit külön választották a nemesekétől s csak a nemesek portái szerint számították ki, hány katonát köteles a vármegye tartani. Ennek megfelelően azután a szükségletet csupán a nemesi portákra vetették ki, míg a főurak magok állítván ki a rájuk eső katonaságot, magok is szedték be jószágaikon az adót. Ez természetesen még inkább megnehezítette az adó elszámolását. Ama kevés számadás, a mely ez évről fenmaradt, leginkább a nemesi porták utáni adóra vonatkozik, a főurakéra pedig nem. Kivételt csak *Abony* vármegye³⁾ tesz, hol az egész adót elszámolják.

¹⁾ Orsz. Lev. Lymbus II. 4.

²⁾ Corpus stat. IV. 73.

³⁾ Ez s a többi vármegyék számadása Orsz. Lev. Lymbus I. 4.

Itt a helyesbített portaszám $614\frac{1}{4}$ volt s egy-egy portára 14 frt 40 drt, összesen 8.845 frtot vetettek ki. Ehhez járult a különböző taksások (egytelkesek, armalisták, papok, szabadosok, molnárok, zsellérek) díja, melyet az alispán 314 frt 96-drban vetett ki. Ekképen a megye a hadfogadásra összesen 9.169 frt 98 drt irányzott elő. E várható jövedelemmel szemben állt 167 lovas díja 5.910 és 165 gyalog díja 2.970 frttal, mihez különböző költség járulván az összes kiadás 9.030 forintra rúgott. Ez a pénz, úgy látszik, majdnem teljesen befolyt, mert a számadás csak 138 frt 30 drt mond hátralékban levőnek.

Ellenben a többi vármegyék számadása már csupán a nemesi portákra vonatkozik. *Bereg* vármegye 6 hóra 30 lovast és 29 gyalogot tartott. A portaszám 252, melyből uraké $147\frac{1}{2}$, nemeseké $104\frac{1}{2}$. Ez utóbbiakra 1.510 frt 02 drt vetettek ki. Ehhez járult a taksások díja 225 frt, összesen 1.735 frt 32 dr, mely fedezte a katonaság fizetését.

Borsod vármegyében volt összesen $188\frac{3}{4}$ porta; ebből a királyé 26, az uraké $40\frac{1}{4}$, nemeseké 122 (tényleg $123\frac{1}{4}\frac{1}{8}$). A nemesi porták után a vármegyének 36 lovast és ugyanannyi gyalogot kellett tartani. Kivettetett 1—1 portára 16 frt 80 dr s az előíránzat 2.049 frt 60 dr. Ehhez járult a taksások részéről 71 frt 20 drt, összesen 2.120 frt 80 dr, melyből a katonák szükséglete egészen kitélt. A vármegye portáinak száma azonban az előző évekéhez képest szörnyen lepadt, mert törökök és tatárok óriásilag elpusztították. Az első járásban (itt vannak Szirák, Edelény stb.) $91\frac{3}{4}$ különféle (uri és nemesi), a másodikban (Sajó-Szent-Péter, Dédes stb.) 59, a harmadikban (Keresztúr, Sajó-Besnyő stb.) meg épen csak $30\frac{1}{2}$ porta maradt. Az összeírás szerint ez a járás is mód nélkül elpusztult, a negyedik pedig 31 községével tökéletesen semmivé lett: totaliter deserta, desolata et combusta per tartaros et turcas.

Szabolcs vármegyében összesen volt $176\frac{1}{2}$ porta s egyre-egyre 14 frt 60 dr vettettek ki. Ez kitélt 2.541 frt 60 drt, mihez a taksások díja járult 179 frt 75 dral s így a katonaság tartására 2.721 frt 35 dr állt rendelkezésre. Épen e számadásból tűnik ki leginkább, hogyan járt el a vármegye az adó kivételben. A portaszám alapján 53 lovast s ugyanannyi gyalogot kellett tartania. Ezek szükséglete kitélt 2.535 frtot

s ez elosztatván a porták közt, egyre-egyre 14 frt 60 dr esett. Az összeírás borzasztó képet ad a vármegye állapotáról. Aránylag a legkedvezőbb helyzetben maradt az első járás valami 50, a többek közt Nagy- és Kis-Baka, Berencs, Lövő, Kis-Várda községgel. Ellenben a második járás (Gyula), Pócs, Szaniszló, Kenéz, Bakta stb.) 84 községéből Dorog, Nánás, Újváros, Nagyfalva, Dob teljesen elpusztultak s lakatlanok voltak. A harmadik járás meg egészen e sorsra jutott, mert csak Bérben lehetett 1, Gelsén $\frac{1}{2}$, Adonyban $\frac{1}{2}$, Acsádon 1, Mártonfalván $\frac{1}{4}$, Vámos-Pércsen $\frac{1}{4}$ portát összeírni. Ezek a községek is leégtek és kiraboltattak, de a lakosság egy része a tatárok elvonulása után még is csak visszatért s így e helyek a helyesbítés idején nem voltak tökéletesen néptelenek. Ellenben Hort, Bősörmény, Bököny, Bolt, Geszteréd, Szokoly, Aba, Kis- és Nagy-Gelse, Balkány, Martonfalva, Vid, Nádudvar, Szent-Margita, Szoboszló, Sziget, Angyalháza, Mező-Szent-Miklós, Kaba, Tetőtlen, Hegyes, Püspök-Ludány, Oros, Zelemér, Hatház, Téglás, Huguaj, Miske, Bagos, Osege, Egyek és Ohat községek mind leégtek s teljesen lakatlanok voltak. Annaira elpusztították a tatárok, hogy mindnyájokban együtt véve sem lehetett valami adóalapot találni. E községek egy nagy része többé soha föl sem épült s határuk a szomszéd lakott községekhez került.

Szepes vármegyének 344 $\frac{1}{2}$ porta után 98 lovas s ugyanannyi gyalogot, *Torna* vármegyének 89 $\frac{3}{4}$ $\frac{1}{3}$ porta után 26 lovas s ugyanannyi gyalogot kellett tartani s ennek megfelelően történt a kirovás. *Ungban* pedig ez évben a porták száma 190 $\frac{1}{2}$, melyből uraké 90 $\frac{3}{4}$, nemeseké 99 $\frac{3}{4}$.

Végül *Zemplén* vármegyéből kétféle számadás is van. Az egyik 1,145 $\frac{1}{2}$ -re teszi a szabad porták számát, melyből 828 porta volt az uraké, kik magok állították ki katonáikat s így a nemeseknek csak 317 $\frac{1}{2}$ portájuk maradt, mely után az adót a megye hajtotta be. A másik számadás s kétségkívül ez a végleges csak 1,059 $\frac{1}{2}$ portáról tesz említést. Ebből 748 a királyé s az uraké, 311 $\frac{1}{4}$ pedig a nemeseké. Az utóbbi csoportra portánként 9 frt, összesen 2,805 frt 75 dr vettettek ki. Ehhez járult a különféle taksások díja 681 frt 68 dr s így az összes kirovás 3,487 frt 43 dr-t tett. A taksások közt szerepel

a megye hegyvidéke, a Krajna is, mely a Homonnayaké volt s azelőtt sohasem adózott. Épen ez okból most sem portákba írták össze, hanem az alispán 40 forint taksával róttta meg. A többi taksások közül a sárospataki pap 5, káplánok 2, az olasz pap 2, a tarcali pap 2, káplánja 1, a táljai pap 8, káplánja $\frac{1}{2}$, a kereszturi pap 3, a zombori $\frac{1}{2}$, az újhelyi pap 7, egyik káplánja 2, másik káplánja 1 frtot fizetett.

Az 1598-ki országgyűlésre vonatkozó iratokban sok mindenféle tájékoztatás van az 1597-ki adóról. Először is kiténik, hogy olyan lajstromokat, melyek megmondanák, eleget tett-e mindenki kötelességének, a pozsonyi kamara nem kapott. Ugyancsak ezt jelentette a szepesi kamara, hozzá tévén, hogy még a porták helyesbítésének eredményéről sem vett értesítést, számításai szerint azonban az alája rendelt vármegyékben lehetett kerek számban 5,000 porta, melyek után 1,500 lovas s ugyanannyi gyalogot kellett volna tartani. Tartottak-e annyit, azt, mondja a kamara, mások jobban tudhatják, de mint kérdésére annak idején neki Heidenreich Illés főkapitányi helyettes jelentette, a szikszói táborban félannyi had, vagyis együttvéve 1,500 lovas s gyalog sem gyűlt össze.¹⁾ Itt tehát az 1597-ki adó eredménye nagyon kevésbé kielégítőnek látszik, még pedig annál inkább, mert az egykorú iratokban gyakran fölmerül az a vád, hogy az urak behajtották ugyan jobbágyaiktól az adót, de azt nem katonatartásra, hanem saját czéljaikra fordították.

A Dunán innen és túli kerületben (Pálffy Miklós főkapitány alatt, hol 7,000 porta volt) 4,200 katonát kellett volna kiállítani, de csak 2,000 gyűlt a táborba. A nép itt is megfizette az adót, de az urak némelyike, »gyalázatos esalást« követett el, mint egyik főtisztviselő mondja, mert katona helyett szabad hajdút, martalóczot tartott, a ki nemhogy védte volna, hanem egyenesen kifosztotta a szegénységet még pedig urn engedelméből, ki ez engedély fejében nem adott neki zsoldot, hanem zsebre vágta az e czélra behajtott adót.

Mindezek az adatok nagyon rossz világot vetettek az 1597-ki roppant terhes adózás ügyére. A nép megfizette. De,

¹⁾ *Károlyi-Erakovi Orsz. Eml. IX. 40—44.*

hogy a pénzzel mi történt, mennyi folyt be, mire költetett, azt senki sem tudta megmondani. Legkevésbé adhattak azonban minderről felvilágosítást a kamarák, melyeket a törvény teljesen mellőzött, melyek a művelésben részt nem vettek, azt sem közvetve, sem közvetlenül ellen nem őrizték, melyekhez jelentés nem tétellett és számadás nem terjesztetett. Nagyon természetes tehát, hogy mikor Bécsből azt kérdezték a pozsonyi kamarától, mi maradt az 1597-ki adóból hátralékban, kereken kimondotta, hogy erre felelni nem tud, mert a törvény nemcsak a pénz behajtását vette ki kezeiből, hanem arra sem kötelezte azokat, kik a pénzt behajtották, hogy legalább utólag adjanak neki számot sáfárkodásukról.

A kamara haszna.

A második jobbágy-adó, az ősrégi kamara haszna, a *lucrum camerae*,¹⁾ mely Miksa alatt már egészen kialvó félben volt, Rudolf korában ismét némi fontosságot kezdett nyerni azon egyszerű okból, mert Rudolf nem szeretett országgyűlést tartani s a mikor kikerülhetett, ki is került a rendek összehívását, bármi szüksége volt különben az adóra. Már pedig törvényeink (utóljára az 1566 : IX. és az 1569 : XVI.) világosan kimondották, hogy a lucrumot portánként 20 dr értékben a király behajthatja minden olyan esztendőben, melyben közadó (subsídium, dica) megszavazva nincs, míg olyan évben, melyben a király rendes adót kap, a lucrum ez adóba be-tudatik.

E törvények s a bennök kimondott elv érvényét Rudolf király idején sem vonták sohasem kétségbe, sőt újra megerősítették, a mi ekkor azért válhatott volna fontossá, mert az 1577—97-ki időszakban elég gyakoriak az olyan esztendők, melyekre az országgyűlés adót meg nem szavazott. Ilyen esztendők 1580 és 1581, 1585, 1586 és 1587, 1589, 1590, 1591 és 1592, sőt némi önkényes magyarázattal a kincstár még az 1594, 1595 és 1597. éveket is ide sorolhatta volna, mert ez

¹⁾ Az előzmények Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd alatt és Két pénzügytört. tanulmány című munkámban.

évben a rendek nem pénzben, hanem katonában szavazták meg a királynak a segélyt. A kilencz első esztendőre azonban a törvény szerint mindenesetre esedékes volt a kamara haszna s a kincstár jogosítva is volt, azt a rendek minden különös felhatalmazása nélkül egyszerűen a saját jogkörében behajtaní.

Mindazáltal a *lucrum camerae* gyakran fölmerül ez évek országgyűlési irataiban is. 1578-ban a király felhatalmazást kért az iránt, hogy adómentes években 25 dr tételben és pedig ne porták, hanem füstök szerint hajthassa be. Ezt az óhaját azonban a rendek nem teljesítették, hanem meghagyták az eddigi törvényes gyakorlatot. 1582-ben a rendek úgy szavazták meg a 2 frtos adót, hogy abba a kamara haszna is be van tudva (*lucro camerae incluso, l. t. cz.*), a mit egész fölösleges volt külön kiemelni, mert ez iránt korona és rendek már rég tisztában voltak. Ugyanígy szavazták meg az 1583-ki adót. Az 1587/8-ki országgyűlésen, melyet három adó nélküli év előzött meg, a király képét viselő Ernő főherczegnek némely tanácsosa azt ajánlotta, kérjen felhatalmazást a mult három évi *lucrum* behajtására. Ezzel szemben mások igen helyesen akként érveltek, hogy felhatalmazásra nincs szükség; a kamara kötelessége lett volna behajtani s ha nem tette, hibát követett el. Így fogta föl a dolgot az országgyűlés is s a multa vonatkozólag semmi törvényes intézkedést tenni nem akart, mibe a főherczeg végül szintén bele nyugodott, mert a magyar tanácsosok felvilágosították, hogy az adót a törvény szerint utólag is behajthatja. Ezt a kamara a későbbi adó nélküli években meg is próbálta, de — mint az 1593-ki királyi előterjesztés mondja — kevés sikerrel, miért a király, hivatkozva a fennálló régi törvényekre¹⁾, azt kívánja az országgyűléstől, mondja ki, hogy a *lucrum* minden késedelem nélkül utólag befizetessék s a késedelmesek ellen a kir. főkapitány eszközölje a végre-

¹⁾ A királyi előterjesztés (Orsz. Kml. VIII.) a többek közt az 1584-ki törvényre hivatkozik. Ez azonban sajtóhiba, mert ebben az évben nem volt országgyűlés s így törvény sem hozatott. Másrészt az 1583-ki törvény a *lucrum camerae*ről csak azt mondja, hogy be legyen tudva a rendes adóba.

hajtást. A rendek azonban eddigi álláspontjuknak megfelelően ekkor sem akartak az ügybe avatkozni, melyről a törvény világosan intézkedett.

Hogy a királyt, illetve kincstárát ez a 20 dros lucrum az adómentes években föltétlenül megilleti, az iránt korona és rendek közt nem merült föl tehát kétség. Tényleg azonban évekig semmi s azután is vajmi kevés folyt be belőle. És bizonyára nem folyt volna be belőle számot tevő jövedelem az esetre sem, ha a rendek teljesítik a király óhajait s még egy vagy akár öt új törvényt hoznak. Nem a törvényen múlt, mert a törvény világos volt és érvényét senki sem vonta kétségbe. A jogot azért nem lehetett érvényesíteni, mert hiányzott a végrehajtásához szükséges szervezet. Rovó s általában a kamarának alá rendelt adóügyi szervezet csak olyan években létezett, melyekre közadó volt kivétel. Ilyen években azonban törvényszerűen szünetelt a királyi jog s nem volt szabad külön lucrum-ot szedni. Viszont meg olyan években, mikor nem volt adó s így a jog föléledt, hiányzott az adógépezet, mely a jogot érvényesítse. A lucrum czéljára külön adógépezetet szervezni pedig nem volt érdemes, mert a költség a várható jövedelmet nagy részt fölemésztette volna. A kamarának még csak az az útja maradt, hogy a megyei intézményt, az akkor egyedül állandóan működő helyi szervezetet vegye igénybe. Csakhogy az alispánt és szolgabírókat a törvény nem kötelezte ez adó behajtására s a megyei tisztek állandóan vonakodtak ez új és kellemetlen feladatot elvállalni.

Mikor a bécsi udvari kamara 1588-ban a szepesi kamarát felhívta, szedesse be a vármegyék útján az előző három évre törvényesen esedékes lucrum-ot, a szepesi kamara teljes buzgalommal vette kezébe az ügyet. Leveleivel megkeresté a vármegyéket, sőt elnöke személyesen is érintkezésbe lépett velök. De sehonnán sem kapott más választ, quam quod omnes uno ore id lucrum Camerae denegant. A kamara azt a meggyőződését is kifejezi, hogy másképp, mint katonai karhatalommal a lucrum-ot behajtani nem lehet, ezt azonban nem ajánlhatja, mert nagy visszatetszést keltene (quod minime consultum est,

¹⁾ A szepesi kamara levele aug. 10-kéről. N. M. F. L. 957.

nam magni inde excitarentur inter regnicolas clamores et tumultus).

Ismét actualissá vált a kérdés az 1589—92. években, melyekre szintén nem volt közadó megszavazva. Ekkor a király, a kinek a pénzre szertelen szüksége volt, még 1590-ben felszólította a kamarákat, hajtsák be a lucrum-ot, mire ezek megküldték a rendeletet a megyei tiszteknek (úgy látszik nem közvetlenül, hanem az 1588-ki adó rovóinak, kik a vármegyének bemutatatták s szóval is sürgették végrehajtását), kik a dolgot a közgyűlés elé tartozónak tartották s a megye végzése nélkül intézkedni nem akartak.¹⁾ A megyék jó későn — Veszprém 1591. június 20. — tárgyalták az ügyet. Veszprém megye ekkor a következő határozatot hozta: Cum itaque jam a longo tempore regno in consuetudinem venerit, ut ipsum lucrum Camerae dicat inclusum numeretur, propterea ab hacce, jam attrita quidem consuetudine secedere non possumus, quimpotius inherere cogimur.²⁾ A megye nem azzal utasította vissza tehát a behajtást, hogy a törvény ilyesmire nem kötelezi, a mihen igazá lett volna. Azt mondotta, hogy a lucrum a közadoba be van tulva, a miből, nézete szerint, az következik, hogy a mikor nincs közadó, nincs lucrum sem. Ez azonban nem áll, mert a törvény szerint épen akkor volt lucrum, a mikor közadó nem volt.

A király nem is hagyta abban a dolgot, hanem Prágából 1591. aug. 25-én³⁾ az összes megyékhez s Sopron kivételével a királyi városokhoz rendeletet intézett, melyben elmondja, hogy már három éve nincs adó s így ez évekre esedékes a lucrum; valamiből csak fedezni kellett a véghelyek szükségét, már előbb felhívta őket, hajtsák be a lucrum-ot, mit *inutilibus quibusdam excusationibus* megtagadtak. Ezt a király non sine magna admiratione et displicentia hallotta s azért újól utasítja őket a lucrum behajtására.

Foganatja azonban ennek a rendeletnek is alig volt, mert a király a törvényhatóságokhoz Prágából 1592. márczius

¹⁾ Liptay György volt rovó (Bars) levele a kamarához 1590. nov. 10. *Thalóczy* Lajos: A kamara bszna. 213.

²⁾ Orsz. Lev. Monumenta pénzügy II.

³⁾ Ugyanott.

18-án újabb rendeletet¹⁾ kényszerült intézni, melyben kijelenti, hogy semmiféle ürügynök és kifogásnak többé helyt nem ad, hanem utasítja a hatóságokat, hogy a lucrum-ot haladéktalanul beszolgáltassák. Erre azután a megyék is mozogni kezdtek. Zólyom vármegye még ezen kir. rendelet vétele előtt jan. 18-ki gyűlésén azt határozta ugyan, hogy sem három, sem két évre be nem szedheti a lucrum-ot, de hozzá tette, hogy alkalmazkodik a szomszéd megyék eljárásához s ipsorum exemplum sequi óhajtja. Ha a megyék: Bars, Nyitra, Pozsony stb. solverint vel in biennium vel in triennium, nos quoque non adversabimur, sed in simili modo solutionem promovabimus.²⁾ April 14-én azután Zólyom heves viták után csakugyan utasította tisztviselőit, hogy a befolyt nem három, hanem csak két évre — az alanti számadások azonban az 1589—91-ki három évről szólnak — utólag hajtsák be az esedékes lucrum-ot. Egyes más vármegyék és városok hasonló határozatot hoztak, de azért e czímen vajmi kevés folyt be a kincstárba. A pozsonyi kamara számadása³⁾ szerint az 1588 óta (quo postrema dica fuit exacta) esedékes lucrumból az 1592-ik év folyamán fizettek:

Trenesén vármegye	440 frt — drt
Zólyom " az 1589—91-ki 3 évre	70 " — "
Árva " 1589-re	16 " 30 "
Turóc " " " " " " " "	45 " 60 "
Sopron " " " " " " " "	80 " — "
Moson " általában	60 " — "
Szokolcza város 1589-re	200 " — "
Trenesén " " " " " " " "	269 " 30 "
Összesen	1.181 frt 20 drt.

Mint hogy 1593-ban adó szavaztatott meg s ennek elszámolásánál nem történik említés, hogy a lucrum hátralékaiból valamit behajtottak volna, alighanem a fentebbi összeg az, mely annyi erőlködés után egyáltalán befolyt. Így tehát a lucrum ez időszakban nem játszott szerepet állami háztartásunkban s nem igen terhelte a jobbágyságot.

¹⁾ Egész szövegében közli *Thallóczy* id. m.

²⁾ Orsz. Lev. Monumenta pénzügy II.

³⁾ Kelt 1593. február 4. Orsz. L. Cop. Ann. III.

A közmunka.

A harmadik adó, mely a magyar jobbágyra ez időben nehezedett, a közmunka¹⁾ volt. Törvényeink ingyen munkának (gratuitus labor) nevezik, mert olyan években, melyekre meg volt szavazva, a jobbágy gyalogszerrel és részben igával a törvényben megállapított ideig minden díj vagy ellenérték nélkül volt kénytelen dolgozni a közszükségletre. A közmunka első sorban a véghelyek építésére, de más helyi vagy országos szükségletekre, út- és hidépítésre, vízvédelenre fordított. Az országgyűlés magának tartotta fenn a jogot, hogy a közmunkát ne csak megszavazza, hanem szét is ossza, azaz maga állapítsa meg, hogy mely véghelyeknél végezzék az egyes megyék, illetve járásaik a közmunkát. Erre nézve törvényeinkben sokféle intézkedés található s a viszonyokhoz és szükségletekhez képest gyakran történtek változások a beosztásban.

A közmunka igen nagy terhet rótt a szegénységre s különösen azon vidékeknek, melyek távolabb estek a véghelytől, hová a törvény rendelte őket, volt bajos kötelezettségöknek természetben eleget tenni. Reájok való tekintetből a törvény megengedte tehát, hogy a köznép pénzzel váltsa meg kötelezettségét. Miksa király alatt a számadások tanúbizonyosága szerint a kincstár épen a megváltás módozatát találta a saját érdekeire előnyösebbnek, mert a váltásdíjből befolyó készpénzt ott és akkor használhatta föl, hol és mikor célszerűnek találta. Ellenben Rudolf előterjesztései a megváltás jogának korlátozását kívánták, mert némely végvárhoz drága pénzen sem lehetett napszámost kapni. A király azt akarta tehát, hogy ő határozhassa meg, mely megyék válthatják meg magokat s melyek kötelesek a közmunkát természetben végezni. A rendek e kívánságot nem teljesítették s ez időben is a vármegye határozta meg — kétségtávol az illető várkapitány hozzájárulá-

¹⁾ Az előbbi évekről Két pénzügytört. tanulmány című munkámban szólnok.

sával — valjon természetben vagy pénzben teljesítették-e a közmunka-kötelezettség.

A közmunka a porták száma szerint vettették ki s a váltás naponként és portánként a gyalogszerrel dolgozóknál 10 drt tett. Ha tehát 12 napi közmunka volt megszavazva, a megváltás összege egy porta után 1 frt 20 drt tett.

Ez maga is tetemesen növelte az adózó jobbágyok évi terheit. Törvény szerint a közmunkát az országgyűlés szavazta meg, a miből világosan következik, hogy olyan évekre, midőn a törvény nem szavazta meg, nem kellett viselni. De, mint alantabb egyes vármegyék szabályrendeleteiből kitűnik, behajtották a közmunkát olyan évekre is, melyekre a törvény meg nem szavazta, sőt a vármegye helyi czélokra szintén vették ki saját hatalomteljéből közmunka-adót. Így a szegénység terhe még nagyobbra nőtt, másrészt, minthogy a véghelyektől függött a királyi Magyarország fenmaradása, a közmunka pedig a véghelyek jó karban tartására szolgált, a közmunka lelkiismeretes kezelése tulajdonképen még fontosabb volt, mint a rendes adóé. Mindazáltal sehol annyi szabálytalanság és visszaélés nem fordult elő, mint a közmunkaügynél. A kamara ellenőrizte ugyan, de nem kezelte közvetlenül, mert ezt a dolog természetéhez képest a helyi közegeknek kellett végezniök. Neki azonban helyi közegei nem voltak s így a törvény a közmunka ügyét a megye tisztviselőire bízta. 1574-ben tétettek ugyan kísérletek a közmunka-ügy országos szervezésére s az ország egyes részeiben több megyére kiterjeszkedő jogkörrel állami közmunka-felügyelőket neveztek ki. Ez intézmény azonban nem vált be, mert az eddig átvizsgált iratokban Rudolf uralkodása folyamán nem találok nyomát. Egy 1582-ki közmunka-számadás összefoglalja ugyan Hont, Nógrád, Turóc, Liptó, Arva és Zólyom vármegyéket, melyekbe 1574-ben Beniczky Benedek neveztetett ki felügyelővé, de máskülönbön semmi sem jelzi, hogy Rudolf idején a felügyelői intézmény még fennállt volna. Sőt azok a reformtervek, melyeket a király az általa összehívott első, 1578-ki országgyűlésen tett, világosan megmondják, hogy az 1574-ki intézkedések csak ideiglenesek voltak s minden megyében az alispán volt az, a ki a közmunka-ügyet vezette. Mellette még az exactor szerepel.

ki a közmunkáról számadást tett s a kamarához¹⁾ terjesztette föl.

Ez a szervezet azonban gyarlónak bizonyult s a király ismételve fontos előterjesztésekkel járult az országgyűlés elé a közmunka-ügy reformja tárgyában. Még 1578-ban azzal a kívánsággal lépett elő, hogy 12 helyett 24 napi közmunkát, továbbá minden 10 portától egy ígás szekeret ajánljanak meg, hogy a közmunka felhasználása a király belátására bizassék, valamint ő határozhassa meg, ki válthatja meg a közmunkát s ki teljesítse azt természetben. A rendek azonban nem akarták a szegénységet, mely a katonaságtól, valamint a töröktől egyaránt rengeteg sokat szenved, újabb teherrel megróni s figyelmeztették a királyt, hogy kapitányai úgy is nem 12, hanem kétszer annyi, sőt még több napig kényszerítik szolgálni a népet. A fentebbi kívánságokat nem teljesítették tehát, ellenben a közmunka-ügy kezelésére nézve elfogadják javaslatait. Az 1578: XXVII—XXXV. t.-cikkek e tekintetben a következő határozatokat tartalmazzák: A nemes ember, a ki nem engedi jobbágyait a közmunkára, maga fizesse meg munkájok váltásdíját. A megyében a váltásdíjat az alispán szedi be s az e czélra kiküldött főszámvevőnek adja át, a ki a pénzt az illető országrész főkapitányának rendeletéhez képest költi el s erről az alispán és a kamara egy tanácsosa vagy a király egy más kiküldötte jelenlétében tesz számadást. Helyi főszámvevő rendeltetik Felső-Magyarországba, a Dunán inneni s a Dunán túli részekbe; mindegyiket a főkapitány s az érdekelt vármegyék közösen választják. A jobbáság aratás és szüret idején közmunkára ki nem rendelhető. A kapitányok s a többi tisztek magán czélra nem használhatják s 12 napnál tovább igénybe nem vehetik a közmunkát. A távolabbi vármegyéknek jogukban áll a pénzen való megváltás s a mely vármegye megváltotta magát, azon a munkát természetben is megvenni nem szabad.

1580-ban a király megelégedett a 12 napi közmunkával s csak azzal akarta megtoldani, hogy minden 25 porta után

¹⁾ A pozsonyi kamara levéltárában az 1584 körül készült feltár szerint meg voltak érvel-évre a beérkező közmunka-számadások is. N. M. E. L. 964.

egy iga állíttassék ki. Ekkor azonban törvény egyáltalán nem hozatott.

Ugyanazt kérte 1582-ben, csak hogy ekkor egyszersmind előadta, hogy az 1578-ki törvény határozatai a számadástétel ügyében nem elég világosak; a számadások nem küldettek be s a főszámvivők nem akartak a kamaránál megjelenni. A király olyan törvény hozatalát sürgette tehát, mely kötelezi a főszámvévőt, hogy a főkapitánytól a közmunka hová fordítására nézve nyert igazolványokkal a kamara előtt megjelenjék s így meg lehessen tudni, ki váltotta meg a közmunkát, ki teljesíté természetben s általában dolgoztak-e vagy nem? E kívánságához később is ragaszkodott, elmondván, hogy a közmunka-ügy szervezésére sokféle kísérlet történt, de a tapasztalás azt bizonyítja, hogy a megszavazott munkának alig egy harmada fordítottatott céljaira, a legnagyobb rész az alispánok s a számvévő hanyagságából be sem hajtatik, vagy nem arra a célra fordítatik, melyre a törvény rendeli. Így azután a véghelyek kijavítása nem haladhat s a befolyó pénz az építések s más ily tisztek fizetésére is alig elég. Ez okból a király azt óhajtja, jelöljék meg neki a rendek azon egyéneket, kik az egyes vármegyékben a megváltásból befolyó pénzt azon várakhoz fogják beszolgáltatni, melyekhez a törvény rendeli őket. Ez egyének megbízható, birtokos nemesek legyenek, kiknek esetleg meg lehet a pénzt venni. A multa nézve a király a rendeket arra kéri, hogy biztosokat küldjenek ki, kik a számvévőktől bekérik a számadásokat s azokat, kik a pénzt hűtlenül kezelték, megbüntetik. Az országgyűlés azonban (II. t.-cz.) egyszerűen arra szorítkozott, hogy az 1578-ki közmunka-törvényeket újra megerősítette.

Ez a határozat azt jelentette, hogy minden a régiben maradjon. Úgy is maradt s a honvédelemnek ismét csekély volt a haszna amaz áldozatokból, melyeket a törvény a jobbagyságra rótt. 1583-ban a király új reformtervvel állt tehát elő. Ekkor is 12 napi ingyenmunkát s minden 25 porta után egy igát kért olyképen, hogy ama véghelyeken, hol nem kaphatni napszámot, pénzbeli megváltás ne történhessék. Reformtervei abból álltak, hogy a közmunkapénz behajtása a rovóra, kinek e téren eddig semmi szerepe nem volt, mert kizárólag

a közadóval foglalkozott, bízassék. A rovót az alispán támogassa s vele együtt hajtja be a pénzt, azután pedig a kamarának fizesse be, mely azt másra, mint törvénytörő rendeltetésére nem fordíthatja, a mire nézve a rendek, ha akarják, külön törvényt is hozhatnak. Másrészt a király egy szakavatott és kellő tekintélyű férfit főbiztossá nevez ki, a ki bejárja a véghelyeket, a szükséges munkákat elrendeli s a befolyó pénzek hova fordítását szemmel kíséri. A kamara vagy pénztárnoka a befolyó közmunkaváltságot kizárólag a főbiztos rendeletére fizeti ki az építkezés körüli tiszteknek s öt időnkint értesíti, mennyi pénz folyt be s hogy mennyi áll az építkezésekhez rendelkezésre. A rovó az alispán jelenlétében teszi meg számadását a kamarának. Hogy pedig a főbiztos által kijelölt építkezési tisztek mire fordítják a pénzt vagy közmunkát, annak ellenőrzésére minden végvárhoz az illető megye, mely oda fizeti közmunkáját, egy esküdtet küld ki felügyelőül, a ki a tiszte nyugtáit aláírja s hitelesíti. E nyugtákat a tisztek számadásaikkal a kamarához küldik. A hátralékokat az alispán hajtja be s ebben a főkapitány közreműködését is igénybe veheti. A király kész a számadásokat, hogy a rendek teljes tájékozást nyerjenek, a legközelebbi országgyűlés elé terjeszteni. Mindazokra, kik a kezelésben hanyagul vagy hűtlenül járnak el, külön törvény szabjon büntetést.

E tervekben sem lett semmi s az országgyűlés egyszerűen arra szorítkozott, hogy a közmunkára nézve fentartsa az eddigi törvényeket.

Az 1587/8-ki országgyűlésen a király a 12 napi ingyen munka s megfelelő iga megszavazását kérte. A kezelésre nézve már elejti eddigi reformterveit s csak azt akarja, hogy a rendek legalább az 1578-ki törvényekben megállapított szervezetet, mely eddig életbe nem lépett, hajtják végre s kivált a három főfelügyelőt nevezzék ki, kik a pénzt a kamarához fizetik, mely azt másra, mint erődítési célokra nem fordíthatja. Kívánja továbbá, hogy a közmunka-hátralék ügyében minden vármegyében alapos vizsgálat eszközöltessék. De ekkor is csak annyi történt, hogy a rendek (1588 : XVI. törvényezikk) ez ügyben a királyra vagy Ernő főherczegre bízták a további intézkedéseket.

Így a rendek a királyt, a király meg a rendeket sarkalta tette, a minék az lett a vége, hogy ismét nem történt semmi. 1593-ban megint hosszasan esetelte a királyi előterjesztés a közmunkaügy körüli bajokat; számadás nincs, a pénzt vagy be sem hajtják, vagy rosszul költik el. A király multhatatlanul szükségesnek tartja tehát, hogy a rendek az orvoslás eszközeiről gondolkodjanak, különösen pedig arról, mi módon lehetne az alispánoktól, számvevőktől s mindazoktól, kik a közmunka behajtásában részt vettek, számadást kapni, a hátralékokat esetleg katonai karhatalommal behajtani, a hátralékos urakat, tiszteket stb. megfenyíteni. Mindez azonban csak föl van vetve, de határozott javaslat nem tétetett. A rendek azt felelték, hogy az 1580 előtti hátralékok egyszerűen törlendők, mert azok, kiktől számadást lehetne kérni, nagyobb részét már elhaltak. Ellenben az 1580 óta esedékes hátralékokról az alispánok és számvevők a fennálló törvényeknek megfelelően a főkapitány és a kamara egy tanácsosa előtt számadást tegyének. Maga az ekkor hozott törvény (XVI. t.-cz.) azonban csak annyit mond, hogy az alispánok és számvevők a közmunka-hátralékról a vármegyének tartoznak számadást tenni.

1595-ben a háború folyamára az országgyűlés nem szavazott meg közmunkát, de elrendelte, hogy a régiebb közmunkáról számadás tétessék, a hátralékok pedig behajtatassanak.

1596-ban a király kérte ugyan a közmunkát s kivált az alispánok megszámloltatását sürgette. Ez utóbbit a törvény el is rendelte, de közmunkát most sem ajánlott meg.

1597-ben külön 2 frtos adót kért a király a véghegyek megerősítésére, de e mellett kért ingyen munkát is, mit a rendek megtagadtak, mert háború közben építeni nem lehet. Minthogy a király az alispánok megszámloltatására vonatkozó kívánságát újra ismételte, mert az eddigi törvényeknek nem volt fogantatók, a törvény (XII. t.-cz.) kimondotta, hogy a hátralékok a kamarának befizettessenek s a pénzről a legközelebbi országgyűlés elé számadás terjesztessék. Tekintve a rendkívüli körülményeket, a király felhatalmazást (XIII. t.-cz.) nyert, hogy ott, a hol halaszthatatlan a dolog, a közmunkát berendelheti, csak hogy azt a várkapitányok és tisztek saját céljaikra nem használhatják.

Ekképen Rudolf korában sem sikerült a közmunka-ügynek olyan szervezetet adni, mely a honvédelem érdekében használhatta volna azokat a roppant áldozatokat, melyeket e czímen a jobbágyság hozott. Sehol annyi alkalom az önkénykedésre, a zaklatásra, a zsarolásra nem nyílt, mint ez adónál s húzta-vonta is a népet mindenki, a ki csak tehetett, polgár és katona, idegen és belföldi, megyei vagy véghegyi tiszt. Megvették a közmunkát azokon is, a kik megváltották magokat, mert a váltásdíj a megyei tisztek kezébe jutott, kik nem jelentették be a fizetést azon katonai hatóságoknak, melyek váraihoz a törvény ama vidék közmunkáját rendelte. Így azután az illetők fizetni is dolgozni is kényyszerültek.

De a legtöbb visszaélés magával a közmunkával történt. Egész falvak vonultak ki valamely várhoz s ott nem volt senki, a ki a közmunkát felhasználja. Másokat viszont nem 12 napig, hanem 24 napig dolgoztattak a legtöbbször nem is a várnál, hanem magáncélokra s mint az országgyűlési iratok számtalanszor említik, a várparancsnok és tisztei, az alispán, a szolgabírák minduntalan saját magoknak dolgoztatták közmunka czímen a népet. Így a közmunka valóságos csapásként nehezedett a jobbágyságra a nélkül, hogy az országnak számot tevő haszna lett volna belőle. Épen ez időben volt a legtöbb véghegy a legelhanyagottabb állapotban s némelyik egyáltalán nem bírt volna ostromot kiállani. Az 1593-ban kezdődő »nagy« háborúban csakugyan nem egy elveszett azért, mert omladozó falait kellően meg nem építették, hanem a hozzá rendelt közmunkát nem törvényes céljaikra használták.

A vármegyei szabályrendeletek ¹⁾ némileg megvilágítják, hogyan történt a közmunka helyi behajtása. 1584-ben *Zólyom* megye elhatározta, hogy a közmunkát pénzben — 12 napért 1 frt 20 dr — kell megváltani. Az egész összeg egyszerre volt fizetendő s pedig a megyei határozat hozatalától számítva három hét alatt, míg a 22-ik napon már megkezdődött a hírságolás. Ugyaníly határozatot hozott 1591-ben *Nyitra* vármegye; a megváltás alól azonban itt ki voltak véve a nyitrai vár javai, melyek természetben teljesítették a közmunkát.

¹⁾ Corpus Stat. IV. 41. 42. 56. lap.

1592-ben a vármegye újra megerősítette mult évi határozatát s kimondotta, hogy az 1590—91-ki évek hátralékai a legközelebbi megyegyűlésig fizetessenek, különben az alispán bírsággal fogja behajtani. Sőt a vármegye ez évben külön 10 drt szedett be a portáktól, egytelkes és armalis nemesektől a Nyitra vize partjának feltöltésére s a művelet eszközlésére a főispán mellé három bizalmi férfiút rendelt. Minthogy ez utóbbi adót a vármegye egészen saját hatáskörében, nem pedig köztörvény alapján vetette ki s minthogy törvényben 1590—92-re sem volt közmunka megszavazva, ez esetre a megye a közmunkát vagy saját hatáskörében vetette ki, vagy pedig úgy gondolkodott, hogy az 1588-ki közmunka-törvény mindaddig érvényben marad, míg új törvény máskép nem intézkedik.

De hármii zűrzavar uralkodott is a közmunka-ügyben, a számadások tanúsága szerint (a kamarák évi zárszámadásaiban rendes rovata volt a közmunka-váltságnak) a váltságból is évről-évre tekintélyes összegek folytak be. Így 1580. szeptember 3-ától 1583. decz. 31-ig, csupán Érsek-Ujvár öröklítésére 5.399 frt 39 dr költetett a közmunka-váltságból. A pénz 16 egyenlően részletben fizettetett a várkapitány kezeihez, ki azután építési munkákra fordította.¹⁾ *Hont* vármegye exactorának 1595-ki számadása²⁾ szintén elősegíti a közmunka-ügy ez adóbeli kezelésének ismeretét. A megyében volt összesen 837³/₄ porta, melyre 1 frtjával 837 frt 75 drt vetettek ki. E pénzből behajtottak 761 frtot s következőleg költötték el: az exactor fizetésére kellett 50 frt, készpénzben átadatott a megyének 434 frt, Pálffy Miklós főkapitánynak 225 frt, másoknak 12 frt, elmaradt Maros község váltsága 40 porta után, mert ez Esztergomhoz rendeltetett s ott dolgozta le tartozását. Mindössze 76 frt 75 dr maradt hátralékban, de viszont az exactor 285 forint 75 dénár régi hátralékot hajtott be s fizetett ki a megyének.

A nép maga megfizette tehát akár természetben, akár készpénzben a súlyos közmunka-adót s hogy az mégsem vált

¹⁾ A számadás Orsz. L. Cop. Ann. I.

²⁾ Orsz. L. Lymbus. II. 4.

annyira hasznára a honvédelemnek, mint vállhatott volna, ez csak a szervezet hiánya, a rossz közigazgatás következménye volt. Mindazáltal néhány olyan vár kivételével, mely mint védelmük főbástyái a szomszéd örökös tartományok segélyéből tartatott fenn, a legtöbb magyar véghelyet a jobbágyság pénze és verejtéke helyezte olyan állapotba, hogy a török támadásainak ellen bírjon állani.

TARTALOM.

	Oldal.
Bevezetés	3
1577-ki adó	19
1578/79-ki adó	23
1582-ki "	38
1583/84-ki "	48
1588-ki "	56
1593/94-ki "	80
1595-ki "	98
1596-ki "	104
1597-ki "	117
A kamara haszna	124
A közmunka	129

VIII. Szám. A Petrarka Codex kün nyelve. *Gyárfás I.* 1. tagtól. 60 kr. — IX. Szám. L. Bakkóczy György első összekötterésai a svédokkal. *Szilágyi Sándor* akad. r. tagtól. 10 kr. — X. Szám. Franciaország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királlyal történt találkozásaival szemben. Kiadatlan források alapján írta *Wertheimer Ede* 1. tag. 20 kr.

Tizenegyedik kötet.

I. Szám. Masolino olasz képiro művei. Adalékok a magyar műtörténethez. Írta *Vaisz Ignác*; 10 kr. — II. Szám. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A magyar alkotmány felfüggesztése 1678-ban. Dr. *Károlyi Árpád* 1. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Az 1685-ki táborozás történetéhez. A kétszázados évfordulat alkalmából herceg Eszterházy Pál nádor kiadatlan kéziratai s levelezései nyomán írta *Thaly Kálmán* r. tag. 30 kr. — V. Szám. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Bethlen Gábor fehérvári siremléke és alapítványai. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. Ára 10 kr. — VII. Szám. Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. Dr. *Ortvay Tivadar* 1. tagtól. (Egy térképpel.) 50 kr. — VIII. Szám. A keszthely-dobogói sírmező. Dr. *Lipp Vilmostól*. 10 kr. — IX. Szám. Gróf Pálffy Miklós főkancellár emlékiratai Magyarország kormányzásáról. Adalék Mária Terézia korának történetéhez. Írta *Marcsali Henrik*. 40 kr. — X. Szám. Erdély katonai védereje átalakulása a XVIII. században. *Jakab Elek* 1. tagtól. 60 kr.

Tizenkettedik kötet.

I. Szám. Adalék Pannonia történetéhez. Antonius Pius korában. Írta *Hampel József*. 20 kr. — II. Szám. Szabolcs vármegye alakulása. Írta *Kandya Kabos*. 30 kr. — III. Szám. Az 1637/38-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. 30 kr. — IV. Szám. Mabillon János a diplomatika megállapítója. Székfoglaló-értekezésül írta *Horvát Árpád* 1. tag. 30 kr. — V. szám. Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története. Írta *Majláth Béla* 1. tag. 70 kr. — VI. A mai Nagyvárad megalapítása. *Bunyitay Vince* lev. tagtól. 20 kr. — VII. Összehasonlító vizsgálatok a hazai és észak-európai praehistorikus köeszközök eredete és régisége körül. Első fele. *Ortvay Tivadartól*. 40 kr. — VIII. Szám. Ugyanaz. Második fele. 60 kr. — IX. Szám. Az 1646-ki tokaji tanácskozmány. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. 40 kr. — X. Szám. A becseréki vár. *Szentkláray Jenő* tagtól. 30 kr.

Tizenharmadik kötet.

I. Szám. Lónyay Zsigmond és a nagyszombati béketanácskozmány. 1644-45-ben. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. 40 kr. — II. Szám. A Praehistorikus köeszközök régiségi jellegeiről. Dr. *Ortvay Tivadar* lev. tag. 30 kr. — III. Szám. A kolozsvári ötvös-legények strikeja 1573-ban és 1676-ban. *Deák Farkas* r. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Törös János szerepe a linczi békekötésben. 1645. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. — V. Szám. Rövid észrevételek Kemény János önéletírásáról. *Deák Farkas* r. tagtól. — VI. Szám. Szilágy megye középkori műemlékei. *Bunyitay Vince* lev. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. Az eperjesi tanácskozmány 1647/48-ban. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. 40 kr. — VIII. Szám. Rosztizlaw galicziai herceg IV. Béla magyar királynak veje. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szám. A Székelyek származásáról és intézményeiről.